
TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KATONA CSABA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMX

TARTALOM

1. Értekezések

PÁLOSFALVI TAMÁS: A Szencsei és Pekri családok a 15. században és a 16. század első harmadában	65
WEISZ BOGLÁRA: Kamaraispánok az Árpád-korban	79

2. Kisebb cikkek

SOÓS FERENC: Tévesen azonosított családi címerek a középkori magyar pénzekben	88
---	----

3. Könyvismertetés

COSTIN FENEȘAN: Diplomele de înobilare și blazon din Banat. Secolele XVI–XVII. Adels- und Wappen-briefe aus dem Banat. 16–17. Jahrhundert (ism. W. KOVÁCS ANDRÁS)	92
JOZEF NOVÁK: Pečate miest a obcí na Slovensku. (ism. PANDULA ATTILA)	93
A történelem segédtudományai az Európai Unióban „határok nélkül”. (Szerk. EWA MARGIT–KÓCZY T. LÁSZLÓ–PANDULA ATTILA) (ism. KOVÁCS ELEONÓRA)	94

TURUL

LXXXIII. évfolyam

2010. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest Bécsi kapu tér 2–4.

Olvasószerkesztő: ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, REISZ T. CSABA, ZSOLDOS ATTILA

Nyomdai munkák:

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr

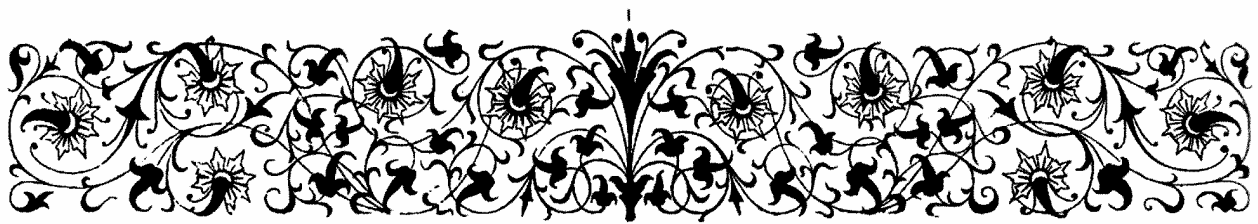
Felelős vezető: RADEK JÓZSEF

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

PÁLOSFALVI TAMÁS

A Szencsei és Pekri családok a 15. században és a 16. század első harmadában

A tisztelt olvasóban joggal merülhet fel a kérdés, mi köti össze a címben szereplő két családot, és mi indokolja a velük való foglalkozást? Nos, a kérdés első felére az egyszerű válasz így hangzik: a 15–16. században mindkét család a szlavóniai nemesség leggazdagabb, várbirtokos elitjéhez tartozott. Ez talán még nem indokolja kellőképpen együttes tárgyalásukat, de további megfontolások mindenképpen alátámasztják egyfajta „párhuzamos életrajz” létjogosultságát. Kezdjük mindjárt ott, hogy mindkét család előkelő Árpád-kori nemzetségből származott le, és ennek megfelelően bárói ősökkel büszkélkedhetett. Mindkét familia életében döntő fordulatot jelentett a Zsigmond király elleni lázadás, amely után, ha korábban nem is, végleg kénytelenek voltak leszámolni bárói ambícióikkal. Helyben presztízsiük jelentős maradt, egyes tagjaik még az udvarba is bejutottak, de annak lehetősége, hogy valamiképpen visszaverekedjék magukat a bárók közé, Mohács előtt már fel sem merült. A Szencseiek és Pekriek is adtak vicebánt Szlavóniának, nem is egy alkalommal, hivatalviselésük rekonstrukciója így kormányzattörténeti szempontból sem érdektelen. Végül mindkét család jóval túlélte a mohácsi katasztrófát, történetük 1526 előtti megismerése tehát egy kora újkori összehasonlító vizsgálatnak is alapját képezheti.

Történetük legalább részleges elbeszélését kellően indokolja, hogy Magyarországon eleddig még csak érintőlegesen sem foglalkozott velük senki, a szomszédos Horvátországban is csupán egyetlen ember, csaknem egy évszázaddal ezelőtt Vjekoslav Klaić, aki megírta a Szencseiek történetét,¹ de az ő eredményei sem bizonyultak maradandónak. Klaić a saját kutatásai alapján összeállított egy családfát is, de – mint alább látni fogjuk – eredményeit kibékíthetetlen ellentmondások terhelik. Magyarországon ezzel szemben még egyáltalán nem készült semmiféle Szencsei családfa, Karácsonyi ismert munkája² pedig nem terjed túl a 14. század derekán. A nehézségek viszont éppen ezt követően kezdődnek. A Pekriek családfáját a 15. század második feléig terjedően összeállította ugyan Engel Pál, de ezen

éppen a család legfontosabb tagja, a Mohács utáni másodvirágzást megalapozó Pekri Lajos nem találta meg a helyét.³

Ez természetesen nem a fájdalmasan korán elhunyt szerző hibája, aki talán a legjobban örülne a kiegészítéseknek. Hogy az alapos kutatásokon alapuló családfák mennyire hiányoznak, annak illusztrálására álljon itt két példa. Egy közelmúltban megjelent, egyébként kitűnő könyv nem kisebb személyiséget kapcsol az ugyancsak szlavóniai raszinyakeresztúri Bocskaiakhoz, mint Bocskai István erdélyi fejedelmet,⁴ jóllehet ő teljesen más családból származott, és semmi köze nem volt a Gutkeled nemzetség egyetlen ágához sem. Kubinyi András viszont egy rendkívül adatgazdag tanulmányban,⁵ az ugyancsak vicebáni hivatal viselő Gyulai János rokonságát nyomozva vehette volna hasznát egy jó családfának, amelyből kiderül, hogy Gyulai anyósa Bocskai János leánya volt, Gudovci István felesége viszont a család másik ágából való Bocskai Péter leánya, Potenciána. A dolog lényege természetesen nem a nevek cserélgetésében és a nagy elődök munkájának javíthatóságában áll. Bármilyen használható társadalomtörténeti munka alapját csak megbízható családrekonstrukciók képezhetik, amint erre éppen Engel Pál szolgáltatott azóta sem megközelített példát Ung megye nemességének vizsgálatával.⁶ Az alábbiakban ezért kísérletet teszünk a két család 15. századi történetének felvázolására, némi kitekintéssel a megelőző és következő korszakra.⁷ A tanulmány célkitűzése alapvetően családtörténeti jellegű, ezért a legfontosabb családtagok életpályájának ismertetésén kívül jelentős helyet biztosít a genealógiai fejtegetéseknek is.

1. A Tibold nemzetségből⁸ származó Szencsei család egyike volt a legegyszerűbb szlavóniai családoknak. Tibold

¹ Vjekoslav Klaić: Plemići Svetački ili nobiles de Zempche (997–1719). Zagreb, 1913. (Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti 199).

² Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. k. Bp., 1900–1904. [Reprint egy kötetben: Bp., 1995. – ez utóbbi oldalszámaira hivatkozom.]

³ Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Tény nem, Pekri.

⁴ G. Etényi Nóra–Horn Ildikó–Szabó Péter: Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. Bp., 2006. 13.

⁵ Kubinyi András: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén). *Századok*, 135 (2001) 337.

⁶ Engel Pál: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Bp., 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 25.).

⁷ Az ugyanehhez a társadalmi réteghez tartozó Bocskai család történetét egy másik tanulmányunkban tervezzük vizsgálat alá venni.

⁸ Karácsonyi J.: i. m. 1007–1011.

bán⁹ leszármazottai országos méretekben is számottevő birtokok urai voltak Somogyban, illetve Körös megye déli szegletében,¹⁰ és ennek megfelelően jelentős szerepet játszottak az ország politikai életében.¹¹ I. Bodor (Budur) comes hat fia 1231-ben megosztotta birtokait. A szlavóniai jószágokat két fivérével együtt az a Tibold kapta, akinek leszármazása egyedül követhető végig a középkoron.¹² Azok az ágak, amelyek a somogyi birtokokot kapták, teljesen eltűntek a 14. század első harmadára,¹³ így a Tiboldtól leszármazott Szencseiek már kizárólag mint szlavóniai birtokosok bukkanak föl. A Lajos király halálát követő zavaros idők azonban az ő hatalmukat is alaposan megtépták: a Zsigmond elleni felkelés következtében átmenetileg valamennyi birtokukat elvesztették, jórészüket a Szentléleki Kasztellánfiak kapták meg.¹⁴ A fejrőkői uradalmat csak rövid időre tudták visszaszerezni,¹⁵ tartósan pedig a névadó Szencse és terjedelmes tartozékai maradtak a kezükön.¹⁶ Az uradalom és a hozzátartozó Szombathely vár/kastély¹⁷ mellett birtokokkal rendelkeztek Zágráb és Orbász megyékben is, melyeken a 15. század második felében három kastélyuk állt: Csubin, Rakovac, Novi.¹⁸ Vagyonuknak köszönhetően továbbra is a szlavóniai köznemesség legvagyonosabb rétegéhez tartoztak, de politikai szerepvállalásuk véglegesen szűkebb hazájukra, Szlavóniára korlátozódott.

⁹ Míg *Karácsonyi J.*: i. m. 1008. a 13. században élt I. vagy II. Tiboldban keresi azt a bánt, aki után a nemzetség tagjai *de genere Thiboldi bani* nevezték magukat, Klaić valószínűbb vélekedése (*V. Klaić*: i. m. 7.) a Kálmán király idején élt Tibold comes-szel azonosítja a bánt. Furcsa módon Karácsonyi még csak meg sem említi az utóbbi Tiboldot, ellentétben Pauler Gyulával, aki egyértelműen Tibold (Theobald) somogyi ispántól eredezteti a Tiboldokat (*Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp., 1899. I. k. 407.)

¹⁰ A birtokokra ld. *V. Klaić*: i. m. 18–19.

¹¹ Uo. 7–16.

¹² *Karácsonyi J.*: i. m. 1008.

¹³ Uo. 1011.

¹⁴ *V. Klaić*: i. m. 24.

¹⁵ Legkésőbb 1423-ban ismét Szencsei László a fejrőkői uradalom, 1453-ban pedig már Hunyadi János kezén találjuk. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. k. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 5.) I. k. 311. Mivel 1442-ben Szencsei Jánosnak még két várnagyát említik (Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] Diplomatikai Fényképgyűjtemény [a továbbiakban: DF] 255717), hipotézisként megkockáztatható, hogy az egyik a fejrőkői, a másik pedig a szombathelyi. Ebben az esetben talán a Tallóci Matkó halálát követő zürzavarban veszítették el Fejrököt, amely aztán valamiképpen Hunyadi János kezére került.

¹⁶ *Csánki Dezső*: Körösmegye a XV. században. Bp., 1893. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XV.) 12.. sz.) 37.

¹⁷ Szombathely, bár oppidum, soha nem említik külön az adójegyzékek, mindig csak a szencsei plébános néhány telkét. *Josip Adamček–Ivan Kampuš*: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću. Zagreb, 1976. 10., 30., 98. Szombathely felváltva szerepel mint *castrum* és mint *castellum*: *castrum* pl. 1476 MOL, Diplomatikai Levéltár [a továbbiakban: DL] 74528.), 1504 (*V. Klaić*: i. m. 42–43.); *castellum* pl. 1456 (DL 106834.), 1509 (DL 25510.).

¹⁸ DF 255882: „castellis Chwbyn in Zagradiensi necnon Rakov(a)z et Nowy vocatis in de Orbaz comitatibus”. Már 1456-ban „universa castella ipsorum in dicta Zenche et ultra fluvium Zawe habita et existencia” említenek: DL 106834. Magam a forrásokban nem találtam nyomát annak a kastélynak, amelyet *Csánki D.*: Körösmegye i. m. 37. Szencsén feltételez; minden jel arra mutat, hogy a szencsei uradalom erőssége Szombathely volt.

Politikai szerepet a felkelés után először Szencsei László (Klaićnál III. László)¹⁹ játszott, aki 1417-ben Lack Dávid bán familiárisaként zágrábi ispán lett, majd több mint nyolc éven át szolgálta Cillei Hermant vicebánként (1427. március–1435. augusztus).²⁰ Ő bizonyosan Tibold fia János mester (Klaićnál VI. János) fia volt.²¹ Cillei halála után Tallóci Matkó szolgálatába állt, jaijai várnagy lett.²² Fontos megjegyezni, hogy a Tiboldfi melléknevet kizárólag ez a János fia László használja, ami mutatja, hogy az nem az Árpád-korban élt Tibold bánra, hanem László nagyapjára (Klaićnál II. Tibold) vonatkozik. Szencsei László felesége Rohonci András vicebán leánya, Katalin volt, akitől László mellett két leánya, Borbála és Anna született.²³ Szencsei János fia László 1448 áprilisában még biztosan él,²⁴ 1452-ben viszont már néhai.²⁵

Az ő leszármazottaival már nincs minden rendben. Klaić szerint (Tiboldfi) János fia Lászlónak három fia volt: Kristóf, János és László, és rajtuk keresztül ő lett volna valamennyi későbbi Szencsei őse.²⁶ A rekonstrukció alapja egy 1443. évi tiltakozás a pozsegai káptalan előtt, amely valóban egy László három ilyen nevű fiát említi.²⁷ Ugyanerre az irányba mutat egy 1456-os adat, amelyben Szencsei néhai László fia János és ugyanazon László fia László szerepel.²⁸ Utóbbi esetben azonban a fogalmazás mindenképpen furcsának mondható, amennyiben valóban testvérekről van szó. Más adatok viszont egyenesen ellentmondanak a fentieknek. 1442-ben Szencsei Tibold fia János fia László és az ő fia, ugyancsak László (Klaićnál IV. László) mellett a másik Szencsei (*de alia Zenche*) János fia néhai László fia János bukkan fel, és Kristófot az oklevél csak az utóbbi János *carnalis* fivérének mondja.²⁹ Ezen adat kizárja, hogy János apja azonos lenne János fia László vicebánnal, de János és ifjabb László sem lehetnek testvérek. Az adat értékét

¹⁹ Az általam rekonstruált leszármazás jelentősen eltér a Klaić által készített családfától, így az összehasonlítást és azonosítást megkönnyítendő megadom a horvát történész által az egyes családtagnak adott számokat is.

²⁰ Zágrábi ispán: *Engel P.*: Archontológia i. m. I. k. 259. Vicebán: 1427. márc.: *Engel P.*: Archontológia i. m. I. k. 20.; 1435. aug.: DL 100503. Klaić érdekes módon egyáltalán nem említi Szencsei László vicebánságát.

²¹ 1432: Ladislai filii Johannis filii Thyboldi de Zenche (DL 74485); 1437: Ladislaus Tyboldi de Zenche familiaris noster (Tallóci) (DL 74492).

²² *Engel P.*: Archontológia i. m. I. k. 332.

²³ 1421: Zsigmond-kori oklevéltár. (Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor) I–XI. k. Bp., 1951–2009. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49.) (a továbbiakban: ZsO) VIII. k. 1161.; 1428: Po vijesni spomenici zagrebacke biskupije (1421–1440.) (SKUPIO i priredio Andrija Lukinovic.) Zagreb, 1994. 253.; 1452: DL 101749.

²⁴ DL 74497.

²⁵ DL 101749.

²⁶ *V. Klaić*: i. m. 27.

²⁷ „Cristoforum, Johannem, Ladislaum filios Ladislai de Zenche”: Alsószlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244–1710. (Szerk. Thallóczy Lajos és Horváth Sándor.) Bp., 1912. (Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, XXXVI.) 173–174.

²⁸ „egregius Johannes filius quondam Ladislai de Zenche, ill. Ladislaus filius similiter eiusdem Ladislai de Zenche” (DL 106834).

²⁹ Vizsgálat „Ladislai filii Johannis filii Tibaldi de Zenche et Ladislai filii sui de eadem” panaszára, „Johannes filius quondam Ladislai filii Johannis de alia Zenche, ex commissione et voluntate Cristofori fratris sui carnalis” hatalmaskodik (DF 255717.).

növeli, hogy a panasz előadója maga Szencsei János fia László, akiről okkal feltételezzük, hogy ismerte a saját családját. 1448-ban ismét csak Tibold fia János fia László és ugyanazon Szencsei (*de eadem Zencze*) *néhai* László fia János szerepel;³⁰ ebben az esetben a nevezettek együtt tesznek panaszt egy harmadik féllel szemben, ami ismét csak az előadottak hitelességét erősíti. Visszatérve most a két első adatra, az 1443-as nyugodtan figyelmen kívül hagyható, hiszen a tiltakozó Cserneki Dezső aligha volt pontosan tisztában a Szencseiek pontos leszármazásával. Az 1456. évi bevallás esetében viszont arra gyanakodhatunk, hogy az *eiusdem* az írnok hibájából került a *similiter* mellé, amely viszont jó helyen van, hiszen János és ifjabb László apját is Lászlónak hívták.

Marad ugyanakkor a kérdés, hogy amennyiben János és Kristóf nem László vicebántól születtek, akkor kitől? Bizonyosat ugyan nem tudunk, de elég valószínű, hogy attól a Kakas mestertől származtak le, aki 1343-ban osztozott meg a fivérével, Lökössel a család birtokain, akitől viszont Tibold ága származott.³¹ Eszerint Kakas mester unokájának, Jánosnak ugyancsak volt egy László nevű fia, akitől aztán János és Kristóf született. Ez megmagyarázná a másik Szencse említését, hiszen az osztozást követően valóban két Szencsét emlegetnek a források, mint ahogy a tartozékokat is Alsó és Felső Szencse néven találjuk.³²

A nehézségeknek azonban még nem értünk a végére. Klaić ugyanis nem két, hanem három egymást követő Lászlót különböztet meg, akik közül az utóbbi kettő – apa és fia – viselte volna a vicebáni hivatalt.³³ A középső László azonos lenne azzal, aki 1460-ban – és mint látni fogjuk, még több évig – volt vicebán. Csakhogy az ő állítólagos fia a pápai udvarhoz betérjesztett kérelmében 1462-ben azt állította, hogy húsz évvel korábban, nyolc évesen már árva volt, amikor Haraszi Tapán Kelemen arra kényszerítette, hogy vegye feleségül a leányát, Lucát.³⁴ A horvát történész alighanem éppen a kérvény alapján helytelenül tette (III.) László halálát 1443 elé, de érthetetlen, miképpen gondolta, hogy a húsz évvel korábban elárvult Lászlónak még 1460-ban is élt az apja. Mindjárt szó lesz róla, hogy Szencsei László állítása nem teljesen felelt meg a valóságnak, ennek ellenére semmilyen forrás nem indokolja, hogy három Lászlóval számoljunk: János fia László vicebánnak a jelek szerint egyetlen, ugyancsak László nevű fia volt (többről legalábbis nem tudunk), és ő volt az, aki nem is egyszer, hanem háromszor viselte a vicebáni hivatalt. (Klaić ráadá-

sul az általa feltett középső Lászlónak még egy fiút, Miklóst tulajdonított, akire később még visszatérünk.)

Csakhogy László pápai bevallásával, mint arról szó esett, nincs minden rendben. Őt már 1432-ben említik a források,³⁵ ha tehát elfogadjuk, amit állított, akkor a kényszerű házasságnak legkésőbb 1440-ben kellett történnie. Ekkor viszont még bizonyosan nem volt árva, hiszen az apja, mint láttuk, csak valamikor 1448 után halt meg. Ebben az esetben pedig alapos okkal kételkedhetünk az általa előadottak igazságában. A valószínű megoldáshoz a pápai kérvény szövegének, valamint az abban érintettek helyzetének együttes vizsgálata vihet közelebb.

A kérvény szerint, amidőn László szülei halála után mintegy nyolc éves volt, magához hívta (Haraszi) Tapán Kelemen, aki akkor „királyi hivatalnok volt, és így módfelett befolyásos” (*admodum potens quia officialis regius erat*), ennek ellenére a saját helyzetén akart javítani (*cupiens condicionem suam facere meliorem*). Miután a gyermek László gyanút fogott, visszafordult ugyan, de Kelemen erőszakkal magához vitette, és fenyegetésekkel arra kényszerítette, hogy ígérje meg: feleségül fogja venni akkor hét év körüli Luca lányát. Cserében felajánlotta, hogy atyai örökségét, amelynek nem csekély része idegen kézen van, visszaszerzi (*res, possessiones, hereditates et bona tua patrimonialia que non parum sunt distrata recuperabo*). Végül a megrettent László „inkább félelemtől mint szeretettől vezetve” (*timore potius quam amore ductus*) hozzájárult az eljegyzéshez, a megállapodást kézfogással megerősítették, de amint hazaért, visszavonta a beleegyezését, „tekintve, hogy a nevezett Kelemen nem teljesítette ígéretét” (*attento quod dictus Clemens promissa non adimplebat*). Most pedig, húsz év elteltével, kéri az egyébként sem törvényes eljegyzés érvénytelenítését, hogy végre megházasodhasson.

A kérvény nyomán elrendelt vizsgálatot a vaskai apát végezte, és nyilván neki is szemet szűrt, hogy László az erőszakos eljegyzés általa említett időpontjában nem volt árva. Talán a kérelmező más állításairól is kiderült, hogy nem felelnek meg a valóságnak, mert minden arra utal, hogy a vizsgálat Szencsei Lászlóra nézve kedvezőtlenül végződött. Özvegye, Luca ugyanis 1500-ban öt Varsád megyei birtokot hagyott a zágrábi káptalanra, és mind az ötről kimutatható, hogy Ludbreg vár tartozékai voltak.³⁶ Ebből pedig egyértelmű, hogy a végrendelező özvegy azonos Haraszi Tapán Kelemen és Ludbregi Dorottya leányával. Amiből az is következik, hogy az a Luca aszszony, aki 1489-ben Szencsei László özvegyeként nyugtatta Szencsei Ferencet jegyajándéka ügyében, ugyancsak nem lehet más személy.³⁷ Vagyis Szencsei László végül akarva-akaratlanul Haraszi Tapán Luca oldalán élte le az életét.

Érdemes ezek után abból kiindulni, hogy az eljegyzés talán mégsem kényszer hatása alatt kötött. Az após, Haraszi Tapán Kelemen pályafutása Bónis György kutatásai-

³⁰ „in personis Ladislai filii Johannis filii Thiboldi de Zencze et Johannis filii quondam Ladislai de eadem Zencze” (DL 74497.).

³¹ Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. (Szerk. Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula). I–VII. k. (1301–1359) Bp., 1878–1920. IV. k. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.) 362–370.

³² Vö. pl. J. Adamček–I. Kampuš: i. m. 10., 30.

³³ V. Klaić: i. m., a 26–27. oldal közötti genealógiai tábla. A genealógiai problémák boncolgatásánál a továbbiakban is erre a táblára hivatkozom, anélkül, hogy minden alkalommal lábjegyzetben utalnék rá.

³⁴ Augustinus Theiner: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. I–II. k. Romae, 1859–1860. II. k. 372–373. Archivio Segreto Vaticano. Sacra Poenitentia Apostolica. Registra Matrimonialium et Divorsorum vol. 10 (1462) 204 r/v.

³⁵ DL 74485. Ladislai filii Johannis filii Thiboldi de Zencze ac alterius Ladislai filii eiusdem.

³⁶ Monumenta Historica liberae regiae civitatis Zagrabiae. (Ed. Ioannes Baptista Tkalčić) I–XIV. k. Zagrabiae 1889–1932. (a továbbiakban I. B. Tkalčić) III. k. 328–331.

³⁷ DL 74535.

nak köszönhetően jól ismert. A szegény Vas megyei nemesi családból származó Kelemen jogászként futott be szép karriert, és ami a mi szempontunkból érdekes, 1437-től ő volt a körösi szék ítélmestere, legkésőbb 1444-től pedig egyszersmind országbírói ítélmester.³⁸ Ráadásul nemcsak állása, hanem házasságai révén is kötődött Szlavóniához: első felesége Szentjakabi Klára volt, a második Ludbregi Dorottya, és az utóbbitól született Luca lánya.³⁹ Dorottya annak a Ludbregi Istvánnak volt a leánya, aki 1421-ben gyermekei nevében is elzálogosította ludbregi birtokrészét – két kastéllyal együtt – Rohonci Andrásnak. Rohonci leányát, Katalint pedig, mint láttuk, éppen idősebb Szcencsei László vette feleségül, és ebből a házasságból született a kérvényező László. Utóbbinak így anyja és felesége révén két jogcíme is volt a ludbregi uradalom megszerzésére, és ebben számíthatott apósa jogi ismereteire és befolyására.

De nemcsak ebben. Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben a Szentléleki Kasztellánfiak ismét kísérletet tettek a Szcencsei birtokok megszerzésére. 1432-ben Adefi Péter, a zágrábi püspökség *vicarius temporalis*-a, három évvel később pedig Kasztellánfi Gáspár kérte fel Zsigmondtól a Szcencseiek birtokait, még mindig az évtizedekkel korábbi lázadásra hivatkozva.⁴⁰ Jóllehet próbálkozásuk sikertelen maradt, a Zsigmond halálát követő zűrzavaros években mindenképpen jól jött volna egy házassági szerződéssel egybekötött szövetség az udvarban is otthonosan mozgó körösi (és országbírói) protonotáriussal.⁴¹ Nagyon valószínű tehát, hogy valamikor az 1440-es évek folyamán minden kényszertől mentesen állapotok meg ifjabb Szcencsei László és Haraszi Tapán Luca házasságában, de amikor a dolog a megvalósulás állapotába jutott, már nem tűnt annyira kedvezőnek László számára. 1451-ben ugyanis meghalt Tapán Kelemen, ráadásul a ludbregi uradalom Rohonci Anna révén férje, Turóci Benedek kezére került, aki a Cilleiek varasdi ispánja volt, Mátyás trónra lépése után pedig egyenesen a bárók közé emelkedett.⁴² Vele szemben talán már esélytelennek érezte magát László, ezért, meg egy jobb „parti” kedvéért próbálta meg a házasság érvénytelenítését, sikertelenül.

A pápai kérvény beadásának idején ifjabb Szcencsei László már harmadik éve szlavón vicebán volt. 1459. január elején találkozunk vele ilyen minőségben először,⁴³ és

³⁸ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 183.

³⁹ DL 44262.

⁴⁰ DL 74485., 74492.

⁴¹ Hogy ez nem pusztán hipotézis, mutatja az a megállapodás, amelyet Kelemen mester Menyődi Senye Tamással kötött 1449-ben. Az egyezés számos pontja közül szempontunkból most az az érdekes, amelyben Senye Tamás kijelentette, hogy bár Ulászló királytól számos adományt kapott, azoknak nem tudott érvényt szerezni. Ezért a kérdéses birtokok felére nézve osztályos fivérévé fogadta Kelemen mestert, aki cserében vállalta, hogy a saját költségén segít megszerezni az adományozott birtokokat. Ugyanolyan megállapodást kötöttek tehát, amilyenre Szcencsei László is utalt pápai beadványában, csak nem házassági, hanem testvéri szerződéssel kötötték össze: DF 218803.

⁴² Engel P.: Archontológia i. m. I. k. 363. Turóci Benedek karrierje röviden ld. Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999. 39.

⁴³ DF 231416.

mivel a társa előbb Szentléleki Adefi Miklós, majd Mesztergyői Szerecsen Péter volt, az utóbbi pedig biztosan Újlaki Miklós familiárisa,⁴⁴ egyértelmű, hogy Szcencsei Vitovec János helyettese volt. Valóban, 1463 májusában rokonával, Szcencsei Jánossal együtt Vitovec familiárisai között kapott kegyelmet Mátyástól.⁴⁵ Bár vicebánként 1464. január elején találkozunk vele utoljára,⁴⁶ minden bizonnyal Vitovec leváltásáig (1464. március) viselte hivatalát.

Itt azonban újabb nehézséggel kerülünk szembe. Szcencsei Jánosnak ugyancsak volt egy László nevű fia, aki 1484. június 23. és december 2. között halt meg.⁴⁷ Mivel János gyermekeit 1442-ben még nem említik, születésüket ezen esztendő utánra kell tennünk. A későbbi felsorolásokban László áll az első helyen, ő lehetett tehát a legidősebb.⁴⁸ Feleségét Krisztinának hívták, gyermekei közül (ha ugyan több volt) csupán egy Miklós nevű élte túl.⁴⁹ A nehézséget az jelenti, hogy az 1470-es és 80-as években gyakran (még háromszor vicebánként is) előforduló Szcencsei László akár vele is azonosítható lenne, ezt azonban az alábbi elvi megfontolások alapján kizárhatónak vélem.

Több szlavóniai köznemesi család vizsgálata azt mutatja, hogy az egy időben tevékeny ágak közül általában csak az egyik játszik politikai szerepet, mégpedig ugyanaz a személy többször, vagy a pozíció apáról fiúra száll. Így például az 1460-as években Szentléleki Adefi Ákos az apját, Miklóst követi a vicebáni hivatalban, a Grebeni, Décsei Rohfi és Bocskai családokban viszont egyetlen ág egyetlen képviselője (Hermanfi László, Rohfi László és Bocskai Péter) viseli többször a tisztséget.⁵⁰ Ezért gondolom, hogy az a Szcencsei László, aki 1470–1471-ben, 1477–1479-ben, majd 1482–1483-ban viselte a vicebáni hivatalt, ifjabb Szcencsei Lászlóval azonosítható, akinek már az apja is vicebán volt, és – mint szó volt róla – 1459 és 1464 között biztosan ő volt Vitovec János bán helyettese. Ha pedig fenti megfontolásunk helyes, következik belőle, hogy az a Szcencsei László, akit 1474-ben a második,⁵¹ 1478-ban pedig a harmadik helyen sorolnak fel a szlavón nemesség képviselői között,⁵² ugyancsak az akkor már háromszoros vicebán László fia

⁴⁴ Kubinyi A.: i. m. 341.

⁴⁵ DF 233405.

⁴⁶ Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. *Levéltári Közlemények*, 12. (1934) 132.

⁴⁷ DF 255882, 255884.

⁴⁸ Pl. DL 74533.

⁴⁹ Klaić szerint ugyan volt egy Ferenc nevű fia, de az a Franciscus Ladizlaych de Zenthmarthon, akit 1508-ban Fejérvő szomszédai között sorolnak fel, biztosan nem az ő fia volt. Róla még lesz szó. Minden bizonnyal az ő fia volt ezzel szemben az 1495-ben szereplő, alább még említendő László fia Miklós, aki még ezen év folyamán meghalt. 1496. március 14-én II. Ulászló király Szcencsei Györgynek adja „totum jus regium in possessionibus nobilibus condam Ladislai filii alterius Ladislai de dicta Zenche patris ac similiter condam alterius Ladislai filii olim Johannis de eadem Zenche fratris carnalis prefati Georgii Zenchey in possessionibus eadem Zenche in comitatu Crisiensi ac Chwbyn in comitatu Zagrabiensi necnon Rakowacz in comitatu de Orbaz” (DL 33326.), amiből világosan kiderül, hogy ekkor már egyik Lászlónak sincsenek élő utódai.

⁵⁰ Az adatok egy készülő szlavóniai archontológiából valók, amely hamarosan szintén napvilágot lát.

⁵¹ DF 252056.

⁵² DF 252069.

Lászlóval azonosítható. Ez alapján pedig már felvázolható közéleti pályafutása.

1459 januárja és 1464 márciusa között Vitovec vicebánjaként szolgált, ezután néhány évig csak hatalmaskodásairól hallunk. 1468-ban Körös megye nemességének egyeteme járt közben érte Osvát püspöknél, aki a tizedvita miatt korábban kiközösítette.⁵³ 1470-ben Magyar Balázs bán vicebánjaként tért vissza a közéletbe,⁵⁴ majd 1476 végén Desncei Kapitánfi András mellett Egervári László bán egyik helyettese lett.⁵⁵ 1479 folyamán ismeretlen okból Bocskai Péter vette át a helyét, 1482-ben viszont, amikor Magyar Balázs rövid időre visszatért Szlavóniába, Bocskaival együtt éppen őt tette meg ismét vicebánjává.⁵⁶ 1489. június 28-án már néhai: ekkor özvegye, Luca nyugtatja Szencsei Ferencet, aki a néhai László örökölt birtokaiból hitbérét és jegyajándékát kifizette.⁵⁷

Ifjabb Szencsei László halálának időpontja azért is nagyon fontos, mert segít közelebbről meghatározni egy datálatlan lista keletkezési idejét, amely a rajta szereplő személyek által kiállított lovasok számát adja meg.⁵⁸ A lista a Magyar Országos Levéltár mutatójában 1490–1500 közöttiként szerepel, és Kubinyi András is a „századforduló táján” keletkezettnek tekintette.⁵⁹ A listát az 1493-ban meghalt Korbáviai Károly, Frangepán János és Csupor István említése eleve ezen év elé keltezi, de Szencsei László szereplése egyértelművé teszi, hogy Mátyás uralkodása alatt keletkezett. A forrásban a horvát grófokon, valamint János humi vajdán és testvérein kívül szlavóniai nemesek is szerepelnek, Szencsei mellett Battyányi Boldizsár, Csupor István, valamint Csavlovics Pál, akik ugyancsak zsoldot kaptak a királytól bizonyos számú lovas kiállítására. Az 50 lovas Battyányi és a 40 lovas Csupor vitán felül a két leggazdagabb szlavóniai köznemes volt ekkortájt, és a jegyzék Szencsei László helyét 32 lovasával közvetlenül mögöttük jelöli ki. Ezt megerősítik egyébként a szlavón nemesség gyűléseiről fennmaradt listák is, amelyekben – mint láttuk – egyszer a második (1474), egyszer pedig a harmadik (1478) helyen találjuk Szencsei Lászlót. Ugyanebbe az irányba mutat egy 1481. évi adat is: ekkor Szencsei Lászlót két másik korábbi vicebán: Hermanfi László és Décsai Roh László, valamint Csupor István és Gudovci Péter helyettes szlavón ítélőmester társaságában speciális királyi embernek jelölték a zágrábi püspökség és a medvei királyi uradalom el-

határolására; ebben az időben, Tuz János volt bán kegyvesztése után, e megbízatás elsődrendű politikai fontossággal bírt.⁶⁰

Szencsei János távolról sem játszott olyan jelentős szerepet Szlavóniában, mint rokona, ifjabb László. Viszonyok eleinte nem lehetett valami jó, mert László 1456 előtt elvette János feleségének birtokait, János viszont László javaira tette rá a kezét, amikor elfoglalta Szombathely kastélyt.⁶¹ A viszály okait nem ismerjük, később azonban már együtt szolgálták Vitovec Jánost. 1452-ben Hunyadi János kormányzótól kapott kegyelmet addig elkövetett, közelebből nem részletezett vétkeiért,⁶² majd 1454 előtt ismét fej- és jószágvesztésre ítélték a béla apáttal szemben, de a királytól újra kegyelmet kapott.⁶³ 1468-ban János a négy tekintélyes nemes egyike, akik a tizedszedésben segédkező küldötteket kiválasztják.⁶⁴ Nem sokkal utóbb János pécsi püspök, szlavón bán familiájához csatlakozott, és az ő megbízásából Mindszenti Jánossal együtt elfoglalta a levelesített Kőrögyi Gáspár részét a Körös megyei Darnóc várban. Ezután viszont immár saját elhatározásból penderítették ki a társbirtokos, Garai Bánfi Lőrinc várnagyát és többi familiárisát, és elfoglalták a vár másik felét is.⁶⁵ János 1481 előtt halt meg, és legalább kétszer nősült: első felesége 1456-ban már néhai,⁶⁶ halála után özvegye, Katalin szerepel a forrásokban.⁶⁷ Ő a Pozsega megyei Velikei Miklós leánya, Tamás István bosnyák király öccsének, Radivojnak özvegye volt.⁶⁸

Szencsei ifjabb László és János családjával kapcsolatban azonban még mindig nem értünk a nehézségek végére. Utóbbi esetben könnyebb a dolgunk, mert Klaić rekonstrukciója csupán egy ponton szorul korrekcióra: Szencsei László, István és György apjuk, János első házasságából (vagy korábbi házasságaiból) születtek, és a már említett Katalin csak Ferenc, valamint egy Orsolya nevű leány édesanyja volt.⁶⁹ Róluk alább még lesz szó. Ifjabb Lászlónak viszont Klaić egy Miklós nevű fivért tulajdonított, aki még 1520-ban is élt volna. Abban az oklevélben, amelyben a horvát történész szerint Miklóst először említik, valóban szerepel ugyan egy László fia Miklós (*Nicolaus Ladislawycz nobilis [...] filius Ladislai de Zyncze*),⁷⁰ de ő biztosan nem volt László vicebán fivére, amit már a megnevezés formája is mutat. A század folyamán más, Szencsei nevet viselő nemesek is felbukkannak, akiknek e családhoz való tartozása problematikus.

Időrendben haladva, először egy Szencsei László fia Miklóssal találkozunk 1442-ben, aki éppenséggel Szencsei János familiárisa, és a *de eadem Zenche* kitétel egyértelmű-

⁵³ DF 252048.

⁵⁴ DL 100795. (1470. feb. 22.). Tekintve, hogy 1470. február 14-én Paulovci Kelemen mester, helyettes szlavón ítélőmester, még az előző vicebánok: Grebeni Hermanfi László és Mindszenti János pecsétjeivel ad ki oklevelet, a DL 34916. jelzetű, Szencsei László és Szepesi Veres László vicebánok és a szolgabírák nevében kiadott oklevél, amely Mályusz Elemér datálása nyomán január 19-i dátummal került a nyilvántartásba, minden bizonnyal ugyanezen év júniusára teendő (Szent Antal ünnepének harmadik napja).

⁵⁵ DF 262134. Az oklevél 1477. jan. 10-én kelt, de a kinevezésre minden bizonnyal már az előző év őszén sor került.

⁵⁶ DF 290158.

⁵⁷ DL 74535.

⁵⁸ DL 104613.

⁵⁹ *Kubinyi András: A Száva-szentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez.* In: Uő.: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete. Bp., 2007. 125. (18. jegyz.).

⁶⁰ DL 37582.

⁶¹ DL 106834.

⁶² DL 74501.

⁶³ DL 44744.

⁶⁴ DF 252047.

⁶⁵ DL 74533.

⁶⁶ DL 106834.

⁶⁷ Pl. DF 255882.

⁶⁸ *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I–III., V. k. Bp., 1890–1913. II. k. 435.

⁶⁹ DF 255882, DL 32833.

⁷⁰ DL 33495.

en a minket érdeklő Szencséhez köti.⁷¹ 1450-ben Szencsei Miklós és János mint királyi emberek tűnnek fel,⁷² 1469-ben Szencsei Miklós fia László ellen tesz panaszt Szencsei László fia László;⁷³ 1476-ban Szencsei néhai Miklós fia László Vuk despota fejkői várnagya, valamint Szencsei Horvát István fia László bagyanovci várnagy.⁷⁴ Aztán 1486-ban következik a már említett Nicolaus Ladislawycz, majd 1487-ben Ladizlaus Ladizlawich dictus de Zenche szerepel mint körösi esküdt.⁷⁵ 1495-ben János fiai: György, István és Ferenc mellett szerepel László fia Miklós.⁷⁶ 1508-ban egyszerre tűnik elénk László fia Miklós (*Nicolaus Ladyslayth de Zenchezentharthon*) mint királyi ember, valamint László fia Ferenc (*Francisco Ladyzlayth de Zenthmarthon*) mint szomszéd.⁷⁷ Utóbbi 1524-ben dobovci várnagy.⁷⁸ 1513-ban ismét találkozunk egy Miklóssal,⁷⁹ végül 1517-ben és a következő években bukkan fel Szencsei Miklós, Beriszló Péter bán *affinis et familiaris*-a.⁸⁰

Mielőtt a különböző Miklósook elkülönítésével megpróbálkoznánk, érdemes szemügyre venni az adólajstromokban szereplő Szencseieket. Tudomásunk szerint a család tagjai sem 1495-ben, sem 1507-ben, sem pedig 1517-ben nem élveztek mentességet, így feltehető, hogy valamennyien az összes birtokukkal szerepelnek az összeírásokban. A család portáinak összege meglepő egyezést mutat a három évben: 1495-ben 271,⁸¹ 1507-ben 267,⁸² 1517-ben 262 portával szerepel Szencse a tartozékaival együtt.⁸³ A tartozékok két vajdaságra oszlottak, s a családtagok mindkettőben részesedtek. 1495-ben János fia Györgynek összesen 46 portája van, és „László részéhez” számítottak még 32-t. Istvánnak ugyanakkor 72 portája van, Ferencnek 123, és Peklencén még 17. A számokból jól látszik, hogy Ferencnek egyedül annyi portája van, mint két féltestvérének együtt. Láttuk, hogy Peklencéből egyedül ő fizette ki Szencsei ifjabb László özvegyének hitbérét, és mivel a falut mindvégig egyedül ő birtokolja, feltételezhető, hogy ő örökölte a vicebán szencsei részét. A másik László birtokrészein viszont a jelek szerint a fivérei: István és György osztoztak.

1507-ben érdekes változás tanúi vagyunk: György birtokait a király időközben lefoglaltatta, majd visszaadatta, mégis csupán 15 portát találunk a kezén; Ferenc özvegyének és fiainak ezzel szemben összesen 137, Istvánnak 95 portája van. Úgy látszik tehát, hogy György birtokának többi részén a fivérei, valamint egy újonnan megjelenő birtokos, az 1507-ben húsz portával szereplő Beriszló Ferenc osztozott. 1517-ben aztán a néhai Ferenc portáit, mégpedig hajszálra ugyanannyit, 137-et, mint tíz évvel korábban,

Peklencével együtt, már egy bizonyos Miklós kezén találjuk, és ő kapta György részét is, 14 portát. Istvánnak ekkor 111 portáját írták össze.

Mindhárom esztendőben felbukkan a lajstromokban egy Nicolaus Ladizla(w)yich nevű személy, vagyis László fia Miklós, aki 1495-ben 9, 1507-ben 4, 1517-ben pedig 2 portával szerepel Szencsén. Mivel az utóbbi évben együtt találjuk egy másik Miklóssal, legalább két Miklóst meg kell különböztetnünk. Gondolhatnánk – amint Klaić is tette – hogy ő talán László vicebán fivére, esetleg János fia László fia, de a néhány jobbágytelekből álló kis birtokrész mindkét megoldást eleve kizárja. Ráadásul 1496-ban Ulászló király mindkét László összes birtokában (nemcsak a körösi, hanem a zágrábi és orbácsi birtokokban is) rejlő királyi jogot Szencsei Györgynek adományozta, tehát már egyiküknek sem voltak leszármazottaik. Mi lehet akkor a megoldás?

Mivel az 1495-ben szereplő László fia Miklósnak közös várnagya volt Szencsei Istvánnal Szombathelyen, ő minden valószínűség szerint János fia László fia lehetett, de már az 1495. évi adólajstrom elkészítése előtt meghalhatott, ezért nem szerepel benne. László fia Miklós (Nicolaus Ladizlawyich) viszont annak a Szencsei Ladizlawich dictus Lászlónak lehetett a fia, aki 1487-ben körösi esküdtként szerepel, és akit Klaić azonosnak vett László vicebánnal. Csakhogy a megyei esküdtek listája alapján egyértelmű, hogy az ő társadalmi szintjük a *nobilis* szolgabírákénak felelt meg, a négyszeres vicebán, mindig *egregius* címet viselő Szencsei László pedig jóval e szint fölött állt, ráadásul soha nem használta a szlávos Ladizlawyich nevet. Ladizlawyich László alighanem az 1476-ban említett Szencsei Miklós fia László fejkői várnagy fia lehetett, akinek pedig talán az 1442-ben szereplő László fia Miklós volt az apja. Az 1508-ban felbukkanó László fia Miklós és László fia Ferenc pedig alighanem testvérek voltak, valószínűleg László fia László fiai. Ők minden bizonnyal a család egy még távolabbi, szegényebb ágához tartoztak, akár csak az a Szencsei István, akit Miklóssal együtt királyi emberként említenek 1450-ben. Leválásuk minden bizonnyal még az 1343-as osztozkodás előtt történt. Királyi emberi, esküdti megbízatásai, familiárisi szolgálatvállalásuk egyértelművé teszik, hogy távoli rokonainál sokkal szegényebbek voltak, de hogy mi volt közöttük a pontos kapcsolat, nem tudjuk. Pusztán hipotézisként felvethető, hogy az 1442-ben Szencsei János familiárisaként feltűnő László fia Miklós kapott rokonától néhány telket Szencse tartozékain, melyeket aztán utódai is birtokoltak. A szláv hangzású nevek alapján talán még az is megkockáztatható, hogy annak a Mihalc-ágnak a leszármazottaival van dolgunk, amelyik utolsó tagja jószágvesztése előtt mint horvát vicebán és spalato podesta tűnik fel.

Sokkal könnyebb helyzetben vagyunk az 1517-ben feltűnő Miklóssal. 1517-re az ő kezére kerültek Szencsei Ferenc részei, valamint György 14 portája. A megoldás kulcsát egy 1505. évi oklevél adja kezünkbe, amely István és György mellett felsorolja az ekkor már néhai Ferenc fiait: Miklóst, Jánost, Mihályt, Kristótot és Farkast.⁸⁴ Világos te-

⁷¹ DF 255717.

⁷² DF 231261.

⁷³ DF 255808.

⁷⁴ DL 74528., 17875.

⁷⁵ DL 32833.

⁷⁶ DF 231904.

⁷⁷ DL 34323.

⁷⁸ DF 277175.: Nobilis Franciscus Ladyslawyich de Zempchezentharthon castellanus castelli Dobowcz.

⁷⁹ DL 101463.

⁸⁰ V. Klaić: i. m. 34.

⁸¹ J. Adamček–I. Kampuš: i. m. 10.

⁸² Uo. 30.

⁸³ Uo. 98.

⁸⁴ DL 74548: Nicolai, Johannis, Michaelis, Christofori et Bolffangi filiorum quondam Francisci.

hát, hogy Ferenc legidősebb fia, Miklós örökölte apja teljes szencsei részét, fiverei kizárásával. Hogy utóbbiakkal mi lett, alább még visszatérünk rá, előbb azonban még egy nehézséget kell eloszlatnunk. Fennmaradt ugyanis Szencsei Ferenc özvegyének, Bocskai Mártának az 1510-ben készített végrendelete, amelyben következetesen *egyetlen* fiáról, Farkasról (Bolffangus) beszél.⁸⁵ Ebből arra kell következtetnünk, hogy Ferenc is legalább kétszer nősült, és első, egyelőre ismeretlen feleségétől született Miklós, János, Mihály és Kristóf, míg a másodiktól Farkas. Györgynek a jelek szerint nem voltak leszármazottai, Istvánnak egy fia, Pongrác élte meg a felnőttkort, és így előttünk áll mind a hat Szencsei, akik a 16. század első évtizedeiben sűrűn szerepelnek a forrásokban.

Szencsei János fiai közül György játszotta a legfontosabb, bár korántsem mindig világszerepet. 1492 márciusában ő is a szlavóniai urak között volt, akik Budán megérősítették a Habsburgok örökösödését.⁸⁶ Még ugyanebben az évben Egervári László szlavón bán pozsegei alispánjaként találkozunk vele.⁸⁷ 1494 tavaszán Desncei Kapitánfi György társaságában ismét a szlavón nemesség követe volt a királynál.⁸⁸ Egervári elmozdítása után a jelek szerint dominust váltott, mert 1494 folyamán már Osvát zágrábi püspök szolgálatában áll.⁸⁹ 1496. március 24-én, mint láttuk, Ulászló király Pozsonyban neki adományozta mindkét néhai Szencsei László birtokaiban rejlő királyi jogot.⁹⁰ Nem sokkal később azonban testvéreivel, Istvánnal és Ferencel, továbbá Pekri Istvánnal, Lászlóval és Lajossal, valamint Kasztellánfi Györggyel és Miklóssal együtt kegyvesztett lett, olyannyira, hogy a király eladományozta birtokaikat.⁹¹ Klaić feltételezte, hogy az esemény valamilyen módon kapcsolatban állt Corvin János lázadásával, és a dolog nem kizárt, bár egyedül Szencsei Ferenc esetében igazolható, hogy a kérdéses időben a herceg szolgálatában állt. Mivel azonban a Pekriek és Kasztellánfiak esetében ismerjük a kegyvesztés pontos okát,⁹² valószínűbb, hogy a Szencseieket is ugyanazért ítélték el, csak a vonatkozó oklevél nem maradt fenn.

A 16. század első évtizedében láthatóan elvesztett birtokai visszaszerzésének vágya motiválta a cselekedeteit. Előbb Beriszló Ferenc Szencse districtus-ban álló kastélyát foglalta el,⁹³ majd fivére és unokaöccse, Szencsei István és Pongrác birtokrészeit akarta megszerezni. Előbb Both András bán familiárisának szegődött el, kimondottan ebből a célból, majd – miután így nem boldogult – egy másik notórius bajkeverő, Beriszló Bertalan vránai perjel szolgálatába

állt.⁹⁴ Célt azonban így sem ért, és hamarosan utód nélkül távozott az élők sorából.

Fivéreiről lényegesen kevesebbet tudunk. Már volt szó Lászlóról, aki 1484-ben halt meg. Istvánról tudjuk, hogy Kasztellánfi Miklós leányát, Orsolyát vette feleségül,⁹⁵ akitől egy Pongrác nevű fia született. Bár pályafutásának egyetlen eleme sem ismert, elég tekintélyes volt ahhoz, hogy 1509-ben Bakóc Tamás érsek és Perényi Imre nádor is közbenjárjon az érdekében Kanizsai György bánnál.⁹⁶ Féltestvérük, Ferenc 1493-ban mint Kishorvát János és Bánfi Lőrinc familiárisa tűnik föl,⁹⁷ míg 1498-ban Corvin János herceg familiárisaként vett részt a rákosi országgyűlésen.⁹⁸ Első, ismeretlen feleségétől négy fia született: Miklós, János, Mihály és Kristóf. Másodszor Bocskai Péter leányát, Mártát vette feleségül, akitől Farkas nevű fia született.⁹⁹ Miklósról ugyancsak nagyon keveset tudunk: 1513-ban Battyányi Boldizsár vicebán Szencsei Miklós és Keglevics Péter közbenjárására engedélyt szabadon a hatalmaskodás miatt elfogott Sándorfalvi Török Mihályt, ami tekintélyének nyilvánvaló jele.¹⁰⁰ Később, mint arról már esett szó korábban, Beriszló Péter bán szolgálatában állt,¹⁰¹ és valamikor 1520 körül utódok nélkül hunyt el. Három testvére és a féltestvére viszont túlélte Mohácsot. János Desncei Kapitánfi Szilveszter özvegyét, Bevenyöd Katalint vette feleségül, és a kezével részt szerzett a desncei uradalomban.¹⁰² Az 1520-as években mint udvari familiáris tűnik fel.¹⁰³ Ami Farkast illeti, ő a nagyapja, Bocskai Péter örökségéből a szentlőrinci uradalmat kapta, amelyet nagykorúságáig anyai nagynénjének férje, Pekri Lajos igazgatott.¹⁰⁴ Igaz, nem az egész uradalmat birtokolta, mert abban részt szerzett Várdai László is, aki Bocskai Márta (és minden bizonnyal Szencsei Ferenc) leányát, Katalint vette feleségül.¹⁰⁵

2. A Pekri család az egyik legelőkelőbb származással büszkélkedhetett a késő középkori Szlavóniában. Bár a Tétény nemzetség eredetéről semmit nem tudunk,¹⁰⁶ birtokai alapján a gazdagabbak közé tartozott. Olyannyira, hogy Hóman Bálint a belőle kiágazott Pekri családot a Lackfiakkal egyetemben az Anjou-kori arisztokrácia csúcsára he-

⁸⁵ DL 94317.

⁸⁶ *Báró Petrichevich Horváth Emil: A Petrichevich család általános története. Első rész. I. k. 1069–1526. Bp., 1934. (A Magorovich nemzetség-beli Petrichevich család története és oklevéltára) 210.*

⁸⁷ *V. Klaić: i. m. 38.*

⁸⁸ *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. (Ed. Ioannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi, Johannes) Pars I–III. Zagrabiae 1861–1862. Pars I. Privilegia et libertas regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagrabiae, 1862. 228–229.*

⁸⁹ DL 107104.

⁹⁰ DL 33326.

⁹¹ *V. Klaić: i. m. 40–41.*

⁹² Ld. alább a Pekrieknél.

⁹³ DL 21084.

⁹⁴ DL 25510.: „Idem Georgius Zemchey ante hac gessit se pro familiare Andree Both et eius viribus nitebatur possessiones et bona illa invadere et obtinere atque accipere, sed postquam apud eundem falx sua metere seu falcare non potuit divertit se ut fertur ad servicia domini prioris Aurane, cuius facultate huiusmodi invasiones et occupationes conatur attentare.”

⁹⁵ *V. Klaić: i. m. 43.*

⁹⁶ DL 25510.

⁹⁷ DF 233299.

⁹⁸ *V. Klaić: i. m. 40.*

⁹⁹ DL 94317.

¹⁰⁰ DL 101463.

¹⁰¹ *V. Klaić: i. m. 34.* Biztosan semmi köze nincs viszont ahhoz a „Szencsei vagy Vasmegyericsei” Miklós mesterhez, akivel a horvát történész azonosítja.

¹⁰² Felesége Desncei Kapitánfi Szilveszter özvegye: DL 101531, Bevenyöd Miklós leánya: *V. Klaić: i. m. 45.*

¹⁰³ *Fraknói Vilmos: II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12.–július 16. Magyar Történelmi Társ., XXII., Új folyam 10. k. Bp., 1877. 132.*

¹⁰⁴ DL 94317., DF 255568.

¹⁰⁵ DL 101597.

¹⁰⁶ A nemzetség korai történetére ld. *Karácsonyi J.: i. m. 1003–1007.*

lyezte.¹⁰⁷ Bár Hóman osztályozási rendszerét megalapozot-
tan bírálta Engel Pál,¹⁰⁸ tény, hogy a nemzetség, amely ere-
dendően a Drávától északra telepedett meg, az Árpád-kor-
ban hatalmas birtokokat szerzett a folyótól délre, amelyek
Körös megye déli szegletétől széles ívben húzódtak a Peker
folyó mentén északkelet felé a Drávaig. A 15. században
olyan jelentős uradalmakat találunk ezen a területen, mint a
vasmegyericsi, a velikei, a garignicai, a dobrakucsai és az
aszúági, nem számítva azokat, amelyek ekkor is a Pekriek
kezén maradtak.

A nemzetség politikai szerepe arányban állt földbirtok-
vagyonával. A legtöbbször Péter vitte, a Pekri család őse, aki
szlavón bán volt 1281 és 1283 között.¹⁰⁹ Péter fia Lőrinc, a
még előkelőbb Ába nemzetségből nősült, és az ő két fiától,
Pétertől és Páltól származott le a Pekri család két ága.¹¹⁰ Pál
fia Miklós I. Lajos király idején ismét bejutott a bárók közé,
amikor a királyné pohárnokmestere lett.¹¹¹ Mind ő, mind a
fivére, István, a Báncsa nemzetségből házasodott, amelyhez
a később elhíresült Horváti fivérek is tartoztak. A jelek
szerint e házassági kapcsolat lökte a családot abba a szaka-
dékba, amelyből csak több mint egy évszázad múlva tudtak
kivergődni. Bárói ambícióikat egyszer s mindenkorra elfe-
lejthették, és végleg betagozódtak a tehetős köznemesség
földrajzilag és politikailag is behatároltabb világába.

Bár semmit nem tudunk szerepükről a Horváti-féle lá-
zadásban, sem esetleges részvételükről a későbbi ellenzéki
mozgalomban, sőt, Pekri Miklós résztvett 1402-ben a po-
zsonyi gyűlésen,¹¹² 1403-ban teljes birtokelkobzás sújtotta
őket. A királyi oklevél szavai szerint „részesek voltak Kár-
oly fia, László Zárába hozatalában, hamis koronával történő
megkoronázásában, valamint az azt követő zavargásokban”,
és ezáltal a hűtlenség bűnébe estek. Ráadásul – állítólag –
megölték rokonukat, az István korábbi házasságából szár-
mazó Miklós mestert, aki hű maradt Zsigmondhoz. Bármilyen
volt is az igazság, a Pekriek azok közé a kevesek közé tar-
toztak, akik tényleg elvesztették vagyonuk jó részét. A sú-
lyos büntetés a család mindkét ágát sújtotta: Demeter fiait:
Miklóst, Jánost és Benedeket, Miklós fia Pált, valamint Pál
fia István két fiát: Jánost és Lászlót.¹¹³ Péter ágán Demeter
fia Lőrincet és az ő fiait, Pál ágán pedig Miklós fia Miklóst
nem említette a királyi oklevél. Demeter fia Miklós, aki
1403-ban Újlaki László familiárisa volt, még a felkelés le-
verése előtt kieszközölte magának egy királyi kegyelemleve-
let,¹¹⁴ de a Pekri birtokok új tulajdonosa, Maróti János
macsói bán, lebíráhatatlan ellenfélnek bizonyult, és 1405-

ben Miklósnak bele kellett törődnie sorsába.¹¹⁵ A család
másik ágán István fiait: Lászlót és Jánost a körösi közgyű-
lés esküdtei igazolták, azt állítva, hogy István felesége – ak-
kor még kiskorú fiaival együtt – a zavarok idején végig
néhai Garai Miklós nádor özvegyének siklósi várában tar-
tózott, és így hűtlenség bűnébe sem eshettek.¹¹⁶

Ettől kezdve Pál leszármazottai a jelek szerint a koráb-
ban Paulovinának nevezett birtoktest Garignica körül meg-
maradt darabjain éltek, míg Péter utódai a Peker folyó men-
ti birtokokon, melyeket Péter után Petrovinának nevez-
tek.¹¹⁷ Amennyire későbbi adatokból tudni lehet, mindkét
megmaradt rész viszonylag jelentős volt, de nem volt fog-
ható a Maróti János kezére került birtokokhoz, az aszúági-
hoz, valamint az éppen ekkoriban szerveződő vasmegyeri-
cseihez, amelyhez később három mezőváros tartozott. Ah-
hoz biztosan nem voltak elegendők, hogy a Zsigmond
hatalmának konszolidálását követő nyugodtabb évtizedek-
ben újabb társadalmi emelkedést alapozzanak meg. Maróti
János Zsigmond bizalmasa, udvarának egyik legbefolyáso-
sabb tagja volt,¹¹⁸ arról tehát szó sem lehetett, hogy őt vala-
miképpen a családi birtokok visszaadására kényszerítsék.
Miklós fia László mindenestre képes volt valamiféle *mo-
dus vivendi*-t találni hatalmas szomszédjával, mert 1420-
ban már Maróttal közösen kérelmezte a királytól a vala-
mikori Pekri birtokokra vonatkozó oklevelek megerősíté-
sét.¹¹⁹ Átmenetileg még bővítette is birtokait, amennyiben
1427 előtt zálogjogon bírta a mogori uradalmat.¹²⁰ A másik
ágból való Miklós fia Frank valamiképpen bejutott a ki-
rályné udvarába, és ottani szolgálatait Albert király a Pilis
megyei Tah birtok adományozásával honorálta.¹²¹ Mindez
akár egy új korszak kezdete is lehetett volna a család törté-
netében, ehelyett, a politikai viszonyok gyors változása
következtében, csaknem végveszélybe sodorta a Pekriek
megmaradt birtokait is.

Az 1440-ben kezdődő polgárháborúban Pekri Frank ér-
telemszerűen Erzsébet királyné pártját fogta, nem meglepő
tehát, hogy birtokait, egyetemben Demeter fia Benedekéi-
vel, ismét elkobozta I. Ulászló király, hivatkozva a Pekriek
részvételére a Zsigmond király elleni lázadásokban, kiegé-
szítve hűtlenségük újabb megnyilvánulásaival, amelyeket
immár Garai László macsói bán embereként követtek el.¹²²
Ettől kezdve Franknak nem volt más választása, mint hűnek

¹⁰⁷ Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet. II. k. Bp., 1936. 270.

¹⁰⁸ Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. I–II. k. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. (Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő.) Bp., 2003. 58. (41. jegyz.)

¹⁰⁹ Karácsonyi J.: i. m. 1005.

¹¹⁰ Ld. a 3. jegyzetben hivatkozott leszármazási táblát.

¹¹¹ Engel P.: Archontológia: i. m. I. k. 58.

¹¹² Lővei Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Analecta Mediaevalia III. (Szerk. Neumann Tibor–Rácz György.) Bp.,–Pilis-
csaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 40.) 168.

¹¹³ ZsO II/1. k. 2905.

¹¹⁴ ZsO II/1. k. 2647.

¹¹⁵ ZsO II/1. k. 3697.

¹¹⁶ ZsO IV. k. 2700.

¹¹⁷ „quondam Paulus, a quo possessiones ille Paulowyna nominantur tenuit illam partem possessionis et eam habuit per modum divisionis, ita quod possessiones que Petrowyna dicuntur cesserant alteri fratri videlicet Petro”: DL 33495.

¹¹⁸ Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Bp., 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) 64. (156. jegyz.)

¹¹⁹ ZsO VII. k. 2055.

¹²⁰ DL 100453. Mivel az anyja révén is jogot tartott az uradalomhoz, feltehető, hogy előbbi a Berstyanóci Latk családdal tartozott.

¹²¹ DL 13301.: „serenissime principi domine Elizabeth regine [...] ab eisudem infancie tempore” teljesített szolgálatok.

¹²² „diversis nostris rebellibus qui regnum hoc crudeliter igne et preda vastabant adherendo et cum eis procedendo partemque eorum signanter Ladislai de Gara bani predicti fovendo”: DL 13613. (1441. márc. 29.) 1443. április 6-án Bécsújhelyen találjuk a gyermek V. László párhívei között: DF 241898.

maradni a gyermek V. Lászlóhoz, és a Pál-ághoz tartozó rokonai akaratlanul is csaknem osztoztak a sorsában. A néhai Maróti János bán fia, László, I. Ulászló egyik legfontosabb párthíve volt, és tisztában lévén azzal, hogy Pekri Frank továbbra is Erzsébet királynő környezetéhez tartozik, hűtlenség címén felkérte magának Ulászló királytól Pekri Miklós fia László maradék birtokait is, amelyeket nyilván már korábban kiszemelt magának.¹²³ Megmenekülését annak köszönhetette, hogy a szlavóniai nemesség testületileg közbenjárt érdekében a királynál,¹²⁴ és képes volt biztosítani egy másik befolyásos báró, Marcali Imre támogatását is.¹²⁵ Nyilván ennek volt köszönhető, hogy ugyanekkor Pekri János fia Lászlót is különös védelmébe vette a király.¹²⁶ 1444-ben ugyan Lőrinc fiainak: Domonkosnak és Mihálynak sikerült visszacserélniük Maróti Lászlótól néhány Petrovinához tartozó birtokrészt,¹²⁷ a család hanyatlása mégis megállíthatatlannak tűnt. 1450 után Péter ágán egyedül Lőrinc fiai és az ő utódaik éltek tovább, míg Pál ágán László és az ő leszármazottai; mivel a gyakorlatban semmiféle együttműködés nem mutatható ki közöttük, érdemes őket egyenként nyomon követni.

A Páltól leszármazott ág sorsát minden jel szerint László leánya, Zsuzsanna házasságai határozták meg, dacára annak, hogy két bátyja is volt. Ő először a Zágráb megyei Gorica Mártonhoz ment feleségül, aki a Cillei grófok szolgálatában állt.¹²⁸ 1446 telén és tavaszán, talán összefüggésben a Szlavóniában éppen ekkor végbemenő uralomváltással, Pekri László a korban is szokatlanul durvának számító hatalmaskodásokat volt kénytelen elszenvedni, részben a Décei Rohfiak, részben a Marótiak részéről. Ezek során nemcsak épülő kastélyát rombolták le, hanem a birtokait is módszeresen kirabolták.¹²⁹ Minden bizonnyal ennek volt következménye, hogy 1447 májusában Pekri László a fia, Miklós nevében is elzalogosította garignicai részeit a tulajdon leányának és a férjének, Gorica Mártonnak.¹³⁰ Ez az egyszerű jogügylet később hosszú pereskedés forrása lett, és végső soron odavezetett, hogy a garignicai uradalom végleg elveszett a Pekriek számára. László másik fia, János, akit a zálogosító oklevélben nem is említettek, erőszakkal foglalta el az uradalom részeit két évvel később,¹³¹ míg Gorica Márton, akinek Pekri Zsuzsannától nem születtek gyermekei, Klára és Margit nevű nővéreinek adta garignicai

birtokait.¹³² Az utóbbiak nevében férjeik: Kustyer Mátyás és Konzskai Péter ugyancsak jogot formáltak tehát az uradalomra. A közös veszedelem összehozta Pekri László két fiát, Miklóst és Jánost, akik 1452-ben 3000 forintért eladták az uradalom őket megillető részének felét Szentmártoni Nagy Simonnak és a fiainak.¹³³ Nagy Simon Hunyadi János kormányzó embere volt a régióban, nem meglepő tehát, hogy az ügy hamarosan politikai dimenzióba emelkedett. Gorica Márton halála után Pekri Zsuzsanna Cillei Ulrik szlavón bán egyik vezető familiárisához, Paschingar Kristófhhoz ment feleségül. Paschingar V. László királytól engedélyt kapott arra, hogy Garignicán kastélyt emeljen magának, és az erősség 1456 előtt el is készült. Ezen év késő tavaszán ugyanis Nagy Simon társaival együtt megtámadta azt, és a maga számára foglalta el. Az állítólagos felbujtók között találjuk Pekri János özvegyét, Annát, valamint új férjét, Kosztolányi Fejér Osvát korábbi pozsegavári várnagyot. A Cillei grófok zsoldosvezére, Jan Vitovec hamarosan visszafoglalta a kastélyt, visszaadta Paschingar Kristófnak és feleségének.¹³⁴ Utóbbiak 1458 áprilisában megegyeztek Fejér Osváttal, és megfelezték egymás között Garignica tartozékait; egyszersmind abban is megállapodtak, hogy a továbbiakban közösen védelmezik jogaikat Kustyer Mátyással és Konzskai Péterrel szemben.¹³⁵

1463-ban Pekri Zsuzsanna és a férje kénytelen volt elzalogosítani a garignicai uradalom harmadát Kustyer Mátyásnak azon 425 forintnyi összeg fejében, amelyet utóbbi még Gorica Mártonnak adott kölcsön, hogy visszaválthassa Zsuzsanna részeit, de csak részben tudták visszafizetni.¹³⁶ A megállapodást Fejér Osvát és mostohafia, Pekri (János fia) Miklós sem tartotta be: alighogy birtokbavették garignicai részeit, visszahívták Nagy Simont, akkor fejrőkői várnagyot, majd – homályos körülmények között – egy olyan incidenst provokáltak, amelynek nyomán Vitovec bán megcsönkította Paschingart, aki, talán a sebesülésétől, talán a megaláztatástól, hamarosan meg is halt.¹³⁷ Halála után özvegye további garignicai részeit idegenítette el Kustyer Mátyásnak, nem törődve sem saját gyermekei, sem Pekri Miklós érdekeivel.¹³⁸ Hamarosan azonban újra férjhez ment, mégpedig egy Zelnycza-i/Zelancza-i János nevű emberhez. Jól tükrözi az a tény, hogy egy ízben a nem kimondottan előkelő Jakószerdahelyi Péter familiárisaként említik.¹³⁹ Ahhoz nyilvánvalóan nem volt elég tekintélyes, hogy Pekri Zsuzsanna érdekeit képviselni tudja, különösen Pekri János fia Miklós halála után, amikor nemcsak a Péter ágá-

¹²³ Már 1439-ben tiltakoznak a Pekriek: DL 103592.

¹²⁴ DL 103594.

¹²⁵ DL 102092. Marcali Imre a Száva menti táborából kéri Rozgonyi Simon főkancellárt, hogy járjon közben Ulászló királynál Pekri László birtokainak visszaadása érdekében.

¹²⁶ DL 44315. (1441. jún. 29.) „fideles nostros egregium Ladislaum filium Johannis de Pwkr alias de Garygnycha, item [...] Ladislaum filium Jose de Cristhalowcz puerum orphanum uti nobis dicitur in etate constitutum tenera et puerili [...] simulcum univervis possessionibus, hereditatibus porcionibusque et juribus possessionariis”.

¹²⁷ Csánki D.: Körösmegye i. m. 41.

¹²⁸ László fia, 1438-ban a Cilleiek familiárisaként vesz részt a Zágráb városa elleni támadásban. I. B. Tkalčić: i. m. II. k. 137–138.

¹²⁹ DL 103608.

¹³⁰ DL 103610.

¹³¹ DL 102110.: „centum minus una sessiones jobagionales populosas videlicet et quasdum ex eisdem desertas in possessione ipsorum Garignicha vocata et suis pertinenciis” foglalt el.

¹³² DL 103633.

¹³³ DL 103626.

¹³⁴ Az ügyre ld. *Pálosfalvi Tamás*: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. *Századok*, 135 (2001) 436–439.

¹³⁵ DL 107001.

¹³⁶ DL 103668.

¹³⁷ DL 103671. 1464. március 20-án Paschingar már néhai: DL 103675.

¹³⁸ DL 103675.

¹³⁹ DL 102203.: Johannes de Zelancza eotunc familiaris quondam Petri filii Blasii de Jakozerdahel maritus vero nobilis domine Suska vocate filie quondam Ladislai de Pekar. Később mint Garignicai János is feltűnik: DL 106999.

ből származó rokonai jelentkeztek ismét igényeikkel,¹⁴⁰ hanem olyan befolyásos urak is felkérték a királytól Garignicát, mint a Maróti fivérek és Csupor Miklós.¹⁴¹ Nyilván ez magyarázza, hogy 1468 februárjában Zsuzsana asszony maradék, harminc jobbágytelekre rúgó részét is elzalogosította Kustyer Mátyásnak.¹⁴²

Paschingar Kristóf és Pekri Zsuzsanna házasságából négy gyermek ismert; a két fiú, János és Kristóf minden biztonnal fiatalon elhalálozott, mert eltűnnek forrásainkból. A két lány közül az egyik, Ilona, Pozsegai Miklóshoz ment feleségül,¹⁴³ aki Ernuszt János bán familiárisaként került Szlavóniába. Neki a jelek szerint ismét sikerült egyesítenie Garignica tartozékait, mivel időközben örökös nélkül elhunyt Kustyer Mátyás is.¹⁴⁴ Pozsegai halála után Ilona egy másik előkelő szlavóniai nemes, Desnicei Kapitánfi András vicebán felesége lett, aki éppen házassága révén próbálta megszerezni a garignicai uradalmat. Törekvése azonban Mátyás király érdekeivel ütközött, és végül nemcsak Garignicáról kellett lemondania, hanem még desnicei részeit is elvesztette.¹⁴⁵ Halála után Ilona harmadszor is férjhez ment, ezúttal egy sokkal kevésbé tekintélyes helyi nemeshez, Csezmicsei Jánoshoz. Halála előtt a garignicai uradalomra vonatkozó okleveleit átadta férjének és utóbbi barátjának, Szentmihályi Pálfi Bálintnak, arra kérve őket, hogy továbbítsák azokat nővérének, Paschingar Dorottyának, Orehovci Mihály feleségének. Ők azonban a kérés teljesítése helyett megtartották az okleveleket, sőt Pálfi Bálint rájuk támaszkodva megpróbálta a királytól a maga számára kieszközölni az uradalmat.¹⁴⁶ Törekvései nem vezettek sikerre, mert Garignica 1491-től kezdve folyamatosan a Battyányi család tulajdonában maradt.

A ránk maradt források sajátos eloszlásából következően sokkal kevesebbet tudunk a Pétertől leszármazott ág soráról. Az bizonyosnak tűnik, hogy valamennyi Pekri, aki az 1460-as évektől szerepel forrásainkban, Demeter fia Lőrincről, illetve az utóbbi két fiától, Lőrincről és Mihálytól származott. A család helyzete az 1403 és 1440 utáni évek megpróbáltatásai nyomán nem lehetett valami kedvező; a hanyatlás kétségtelen nyomát kell látnunk abban a tényben, hogy 1442-ben Lőrinc fia Lőrincet egyenesen Szencsei János familiárisai között találjuk.¹⁴⁷ Hozzá kell tenni, hogy a

család birtokai a hatalmas veszteségek ellenére is jelentősek maradtak: 1495-ben Petrovinán 220 adózó portát írtak össze, ami regionális szinten soknak mondható.¹⁴⁸ Ennek ellenére 1442 után több mint két évtizedig semmit nem halunk Lőrincről és a fiairól, akik teljesen eltűnnek a forrásainkból. Legközelebb 1469-ben, János fia Miklós halála után kerülnek a szemünk elé, amikor Pekri Mihály fia Miklós és Petrovinai Lőrinc fia Miklós – a jelek szerint erőszakkal – elfoglalta elhunyt rokonuk garignicai részeit.¹⁴⁹

1474-ben Pekri Miklóst és Ferencet,¹⁵⁰ 1478-ban Mihály fia Miklóst és Lőrinc fia Miklóst sorolták fel a szlavón nemesség képviselői között,¹⁵¹ majd 1490-ben ismét Ferenc képviselte rokonait a helyi nemesség gyűlésén.¹⁵² A két Miklós egyike mint Körös megyei választott nemesi esküdt tűnik fel a Mátyás király által 1481-ben tartott zágrábi közgyűlésen.¹⁵³ 1486-ban, miután a vasmegyericsei kastély és uradalma a Paksi család birtokába került, Lőrinc fia Miklós fiai: István, Miklós és László kísérletet tettek régi birtokuk visszaszerzésére, minden biztonnal abból a feltételezésből kiindulva, hogy az új tulajdonosok – ellentétben a Drágfiakkal – legyűrhető ellenfelek; ha így volt, csalódnuk kellett.¹⁵⁴ Ugyanakkor valószínűnek látszik, hogy legkésőbb az 1490-es évek elejére valamilyen erősséget emeltek petrovinai birtokukon.¹⁵⁵ Figyelemre méltó, és a család múltja szempontjából méltatlanul mondható, hogy Ferencet 1492-ben csupán harminchetediként sorolták fel a horvát és szlavón nemesség képviselői között,¹⁵⁶ és 1493 januárjában, amikor egy vizsgálat nagyszámú nemeset sorol fel a körösi törvényszéken, ugyanöt egyszerű nemesként említik, miközben a hasonló vagyonú Bocskai Péternek, Kapitánfi Györgynek vagy éppen Gorbonoki Istvánnak az oklevél írója szerint kijárt a vitézítő cím.¹⁵⁷ Valószínű ugyanakkor, hogy 1500 körül Pekri László már valamiképpen királyi szolgálatban állt, ekkor ugyanis „a király úr embereivel és zsoldosaival” követett el hatalmaskodást, talán azokkal, akik Jajcában állomásoztak. A dolog – meglehet – összefüggésben állt a fivére, Lajos pályafutásával.¹⁵⁸

Pekri Lajos, a család későközépkori történetének legfontosabb alakja, és Mohács utáni felemelkedésének megalapozója, minden előzmény nélkül bukkan elénk 1493 augusztusában, amikor Bajnai Both János és Derencsényi

¹⁴⁰ DL 103716.

¹⁴¹ DL 103693.

¹⁴² DL 45278.

¹⁴³ DL 100829.: egregius Nicolaus de Posega capitaneus castris Sthrygo sponsus nobilis puella Elena vocata filie quondam Christofori Passyngar de Garygnycza ex nobili domina Swsko vocata filia quondam Ladislai de Peker progenite.

¹⁴⁴ Kustyer Mátyás már jóval halála előtt megállapodott Csupor Miklóssal, hogy eltartás fejében rá hagyományozza birtokait, de később megmondta magát (DL 25363.). Egyetlen ismert gyermeke, Margit, Grebeni Pálhoz ment feleségül, de még apja életében meghalt (DF 274949.).

¹⁴⁵ Az ügyre ld. *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe (Első közlemény). *Századok*, 141 (2007) 858–860.

¹⁴⁶ DL 107100.: „per huiusmodi indebitam retentionem ipsarum litterarum et litteralium instrumentorum fraude concepta annotatam possessionem Garignicza cum suis pertinenciis per regiam maiestatem sibi dari et conferri procurasset pretendens easdem possessiones sibi ipsi posse appropriare.”

¹⁴⁷ DF 255717.

¹⁴⁸ Pekri Ferenc, Lajos és István kezén: *J. Adamček–I. Kampuš*: i. m. 9–10.

¹⁴⁹ DL 103716.

¹⁵⁰ DF 252056.

¹⁵¹ DF 252069.

¹⁵² DF 252108.

¹⁵³ *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. (Szerk. Csukovits Enikő.) Bp., 1998. 314.

¹⁵⁴ DL 33495.

¹⁵⁵ 1493-ban a Pekriek petrovinai népei között említenek egy Barnabás várnagyot (*Barnaba castellano*) (DF 271779.). Valószínűleg arról a kastélyról van szó, amely – tudomásom szerint – 1523-ban bukkan fel először Kalinovc néven, és biztosan Petrovinán állt: „castellum Kalynowcz vocatione ac totales porciones possessionarias in possessionibus Pethrowyna ac Blagay vocatis ac cunctas pertinencias ad idem castellum spectantes” (DF 27175/92–93.).

¹⁵⁶ Ld. a 86. jegyzetet.

¹⁵⁷ DF 233293.

¹⁵⁸ DL 34148.: „assumptis sibi ipsi quampluribus gentibus et stipendiariis regie maiestatis”

Imre szlavón bánok egyik helyettesüknek nevezték ki.¹⁵⁹ A dolog előzményeiről, Pekri Lajos előéletéről semmit nem tudunk. 1486-ban nem sorolják fel Lőrinc fia Miklós fiai között, 1493-ban mégis egyikük, jelesül László *carnalis* fivérének mondják.¹⁶⁰ Figyelembe véve, hogy 1493-ban vicebán lett, hét évvel korábban minden bizonnyal nagykorú volt már, feltehető tehát, hogy apjának egy másik házasságából született. Bármi is volt a helyzet, elég megbízhatónak bizonyult ahhoz, hogy az 1493 végén kinevezett új bán, Kanizsai László is átvegye a szolgálatába.¹⁶¹ Ezt követően néhány évre ismét szem előtt tűnik, és ennek okát nem is kell találgatnunk: Pekri Istvánnal és Lászlóval, valamint a két Kasztellánfival együtt fegyveresen támadt a szlavón adó behajtásával megbízott Kenderesi Andrásra és embereire, amivel hűtlenségbe esett, és legalább átmenetileg elveszítette birtokait.¹⁶² A birtok- és kegyvesztés nem tartott sokáig, és Lajos úr pályafutása tovább ívelt felfelé. Ebben, de talán már első vicebáni kinevezésében is, minden bizonnyal jelentős szerepet játszott házassága és a vele járó anyagi gyarapodás: a sokszoros vicebán Bocskai Péter egyik lányát, Erzsébetet vette ugyanis feleségül.¹⁶³ 1504-ben már saját várnagyot tartott a raszinyai kastélyban,¹⁶⁴ kezén tartotta a tartozékok felét,¹⁶⁵ és megszerezte az ugyancsak Bocskai Péter örökségét képező kusterolci uradalmat is, szintén kastéllyal.¹⁶⁶

1503-ban már maróti (Valkó megye) várnagyként találkozzunk vele, nyilván Corvin János herceg szolgálatában állt.¹⁶⁷ Az utóbbi halála után visszatért a Kanizsai családhoz, akik a Zágráb megyei Sztenicsnyák várnagyává nevezték ki.¹⁶⁸ Mikor aztán az udbinai csatában oszmán fogságba esett Both János bán fivéré, Andrást nevezték ki szlavón bánnak, magától értetődően vette maga mellé helyettesnek Pekri Lajost, fivére korábbi vicebánját. Ezzel kezdetét vette utóbbi életének minden bizonnyal legkalandosabb szakasza. Ura leváltásáig, vagyis 1507 végéig tartott „hivatalos” szolgálata, ő azonban azt követően is hű maradt a bánhoz, hogy az nyíltan szembefordult a királyi udvarral. Both András leváltása után is önmagát tekintette a legitim szlavón bánnak, Pekri Lajost pedig a vicebánjának. Utóbbi segítette neki behajtani a szlavóniai adót, és fokozatosan Both mindenevévé vált, különösen a bán betegeskedései idején. 1509-ben kétszáz lovas élén a Szávától délre portyázott, majd közvetítőként működött Both és a szlavóniai nemesség között. Valamikor 1511 szeptembere előtt Bosnyák Illés társaságában a vicebáni hivatalba is visszatért, jóllehet csak igen rövid időre. Ezek után nem csoda, hogy Both András halála

után mint annak vezető familiárisa és kapitánya kulcsszerepet játszott a szlavóniai és horvátországi helyzet rendezésében. 1512 szeptemberében a magyar kormányzat az ő kezében hagyta Bihács kulcsfontosságú várát, amíg a néhai bán özvegyével létrejön a megegyezés, és ő maga is megkapja elmaradt fizetését.¹⁶⁹

Míndeközben nem feledkezett meg szlavóniai birtokainak gyarapításáról sem. Nemcsak Bocskai Péter vejeként szerzett részt apósa örökségében. Péter egy másik lánya, Márta, Szencsei Ferenchez ment feleségül, és a házasságból egy Farkas nevű fiú született. Bocskai Márta végrendeletében sógorát, Pekri Lajost bízta meg fia érdekeinek védelmével,¹⁷⁰ aki nem is késlekedett a szentlőrinci uradalom és a rajta álló kastély birtokba vételével, amelyet egy darabig mint Szencsei Farkas „gyámja és védelmezője” igazgatótt.¹⁷¹ Szerencsés kézzel választott házastársat a gyermekeinek is. Az egyik fia, János, Gudovci István lányát, Erzsébetet vette feleségül, és a kezével megszerezte a néhai Gudovci Péter mester két kastélyból és több száz jobbágytelekből álló örökségét.¹⁷² Pekri János és Lajos a nagyanyjuk, Kasztellánfi Margit révén, igaz, sokadmagukkal együtt, a szentléleki uradalomban is részt szereztek Kasztellánfi Miklós halála után.¹⁷³ Pekri Lajos lánya, Ilona, a néhai Marcinkó vicebán fivéréhez, Predrihoi Jánoshoz ment feleségül, aki más rokonok híján apósára és a fiaira ruházta a Varasd megyei Oszterc várát és tartozékait.¹⁷⁴ Egy másik, ismeretlen nevű lány Megyericsi Kristóf felesége lett.¹⁷⁵ E javak egy része csak átmenetileg volt a Pekriek kezén, hiszen Szentlőrinc visszakért Szencsei Farkashoz, Oszterc pedig Pekri Ilona kezével később Bradács Imre birtokába jutott.¹⁷⁶ Mégis érdemes rögzíteni, hogy az 1510-es évek első felében Pekri Lajos a fiaival együtt egy várát és legalább fél-tucat kastélyt uralt, a hozzájuk tartozó sok száz jobbágytelekkel, vagyis ismét az országrész nemességének élvonalába emelkedtek.

Pekri Lajos fiai közül a legidősebb, János apja nyomdokaiba lépett, és Kanizsai László szolgálatában sztenicsnyáki várnagy lett.¹⁷⁷ 1525-ben azonban már a fivérével, Miklóssal együtt Tahi János bán szolgálatában találjuk.¹⁷⁸ Ami a Mohács után nagy jövőre hivatott ifjabb Pekri Lajost illeti, ő udvari familiárisként szolgálta királyát, ami ekkor már természetesen nem jelentett mást, mint hogy a végeken

¹⁵⁹ DF 231882. Társa Décei Roh Bernát.

¹⁶⁰ DF 271779.

¹⁶¹ 1493 decemberében is még ő a vicebán (DL 20102), 1494 márciusában már Kanizsaié, társa Turóci Bernát (DL 104006.).

¹⁶² DL 20495. Az oklevélre Neumann Tibor hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.

¹⁶³ Pl. DF 276909.

¹⁶⁴ DF 256008.

¹⁶⁵ 1507-ben összesen 100 jobbágytelket birtokol a raszinyai uradalomban, szemben Kecser Ferenc 61 és Bocskai István 45 portájával. *J. Adamček–I. Kampuš*: i. m. 27.

¹⁶⁶ *J. Adamček–I. Kampuš*: i. m. 51.

¹⁶⁷ DF 276738., az adatot kollégámnak, Horváth Richárdnak köszönöm.

¹⁶⁸ DL 26120.

¹⁶⁹ Both András és Pekri Lajos kapcsolatára, utóbbi hivatalviselésének adataira ld. *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánok. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: *Honoris causa* i. m. 251–299., passim.

¹⁷⁰ DL 94317.

¹⁷¹ „Lodovicum de Pekar tutorem eiusdem castelli et bonorum Wolfgangi filii quondam domine Marthe” (DF 255568.); „egregiorum Wolfgangi filii quondam domine Marthe filie olim Petri Bochkay de Razyna sive de Zenthlerynetz et Lodovii de Pekar tanquam tutoris et defensoris eiusdem Wolfgangi” (DF 262164.).

¹⁷² DL 25625., 24107., DF 277175/18–19.

¹⁷³ DF 232597., 261910.

¹⁷⁴ DF 232371.

¹⁷⁵ *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*. Vol. I. 1526–1530. (Uredio Emilij Laszowskij.) Zagrabiae, 1914. 218., 240.

¹⁷⁶ DF 232533.

¹⁷⁷ DL 25685.

¹⁷⁸ DF 277175.

tevékenykedett a király zsoldján.¹⁷⁹ 1525-ben Szlavónia kapitányaként említik. A két legfiatalabb fiú, Farkas és Zsigmond, akiket 1513-ban sorolnak fel,¹⁸⁰ nyilván koránál fogva nem játszott számottevő szerepet 1526 előtt.

Szólnunk kell még Lőrinc fia Miklós fia Istvánról, idősebb Lajos másik féltestvéréről (amennyiben igaz a feltételezésünk, hogy tényleg más anyától születtek). Róla annyit tudunk, hogy igen távolról, Nyitra megyéből házasodott: Sóki Margitot vette feleségül. Sóki Zsigmond lányát, Margitot 1505-ben már Pekri István feleségeként említik,¹⁸¹ de utóbbi a jelek szerint nem költözött felesége birtokaira, mert egyetlen említéskor, az 1510-es években, éppen a boszniai várak védelmében volt elfoglalva mint Beriszló Péter bán familiárisa.¹⁸² 1520 előtt halt meg, és úgy látszik, csak négy lány maradt utána. Özvegye megpróbált számukra részt szerezni a szlavóniai Pekri birtokokban, de úgy tűnik, sikertelenül.¹⁸³

Még nehezebb helyzetben vagyunk Lőrinc fia Mihály leszármazottait illetően, és a források problémáját még az azonosítás nehézségei is fokozzák. Nemcsak Lőrinc fia Miklósnak, hanem Mihály fia Miklósnak is volt ugyanis István nevű fia, és csak a Mihály név ismétlődése alapján tudjuk nagy valószínűséggel elkülöníteni őket. Úgy tűnik tehát, hogy Mihály fia Miklós fia István az, akinek felesége 1492-ben egy Hedvig nevű asszony volt, egy tekintélyes Temes megyei nemes, Bizerei Miklós lánya.¹⁸⁴ Ez a házasság talán arra utal, hogy az ország délkeleti végein tevékenykedett, de hogy miképpen került oda, nem tudjuk.

Azt viszont tudjuk, hogy az ő fia volt Pekri Mihály,¹⁸⁵ aki öröklés jogán igényt tartott a Temes megyei Rékasra,¹⁸⁶ és egy ízben onnan is nevezték.¹⁸⁷ Mihály egy másik előkelő Temes megyei nemes, Csornai Mihály leányát, Sárát vette feleségül, akitől egy fia, Gábor született;¹⁸⁸ ő lett Mohács után a család erdélyi ágának megalapítója. Mihály 1523-ban már néhai, ekkor özvegye a másik Pekri István özvegyét tiltotta a Körös megyei birtokok felkérésétől. A Bizereiek és a Csornaiak, akárcsak a Sókiaiak, vagyonukat tekintve nagyjából egy szinten álltak a Pekriekkel,¹⁸⁹ vagyis ebből a szempontból a házasság beleillik a Pekriek egyébként nem túl jól ismert házassági politikájába.

Ami Ferencet, István nagybátyját illeti, róla csupán egyetlen dolgot tudunk, jelesül azt, hogy 1493-ban Garazdinci Pál lánya, Dorottya volt a felesége.¹⁹⁰ Pál a Vajk nemzetségből származott le, amelyik ugyanúgy a 13. század óta mutatható ki Körös ezen részén, mint a Tétények. Ferencet egy ízben mesternek címezték, ami ekkoriban már a magasabb iskolázottság jele, de hogy hol szerezte, és mit kezdett vele, sajnos egyelőre rejtély. Egy ízben, 1472-ben, mint különleges kúriai kiküldött szerepel.¹⁹¹

A Pekri család egy további tagját egyelőre nem sikerült még körülbelül sem hozzáilleszteni a családfához. Egy másik Pekri Mihály 1518–1523-ban mint bácsi kanonok tűnik fel;¹⁹² a neve alapján bizonyos, hogy a minket érdeklő családhoz tartozott, de hogy pontosan melyik ághoz, és mikor lépett egyházi pályára, nem tudható.

¹⁷⁹ *Fraknoi Vilmos*: II. Lajos király számadási könyve i. m. 163.

¹⁸⁰ DF 232367.

¹⁸¹ DF 267897. A Pekri István házasságára vonatkozó okleveleket Neumann Tibornak köszönöm.

¹⁸² 1516: DL 75785.: „in nostris (sc. regis) et tocius regni nostri serviciis cum fidele nostro reverendo in Christo patre domino Petro Beryzlo episcopo ecclesie Wesprimiensis ac regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bano domino scilicet suo in defensione castrorum nostrorum Boznensium occupatus”

¹⁸³ DF 277175/92–93.

¹⁸⁴ DL 19618. Az adatért Neumann Tibor barátomnak tartozom köszönettel.

¹⁸⁵ DL 59940.

¹⁸⁶ DL 106083/221. Rékas részben a Bizereieké: *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. k. 19.

¹⁸⁷ DL 106083/250.: Michaelis Pewkry de Rekas

¹⁸⁸ DL 106083/221., DF 277175/92–93.

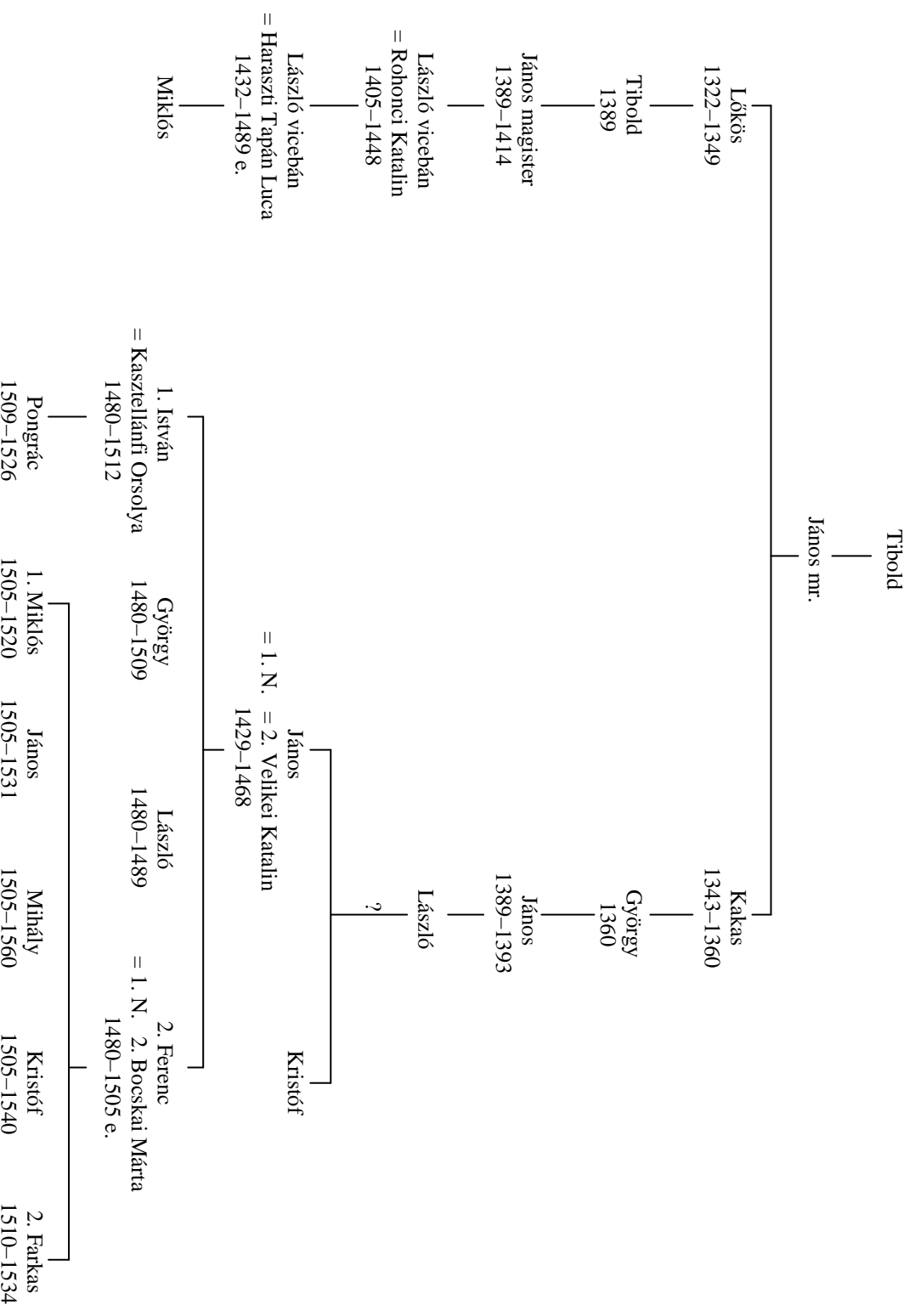
¹⁸⁹ A Sóki családra ld. *Neumann Tibor*: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. Győr, 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 5.) 31–32.

¹⁹⁰ DL 34333.

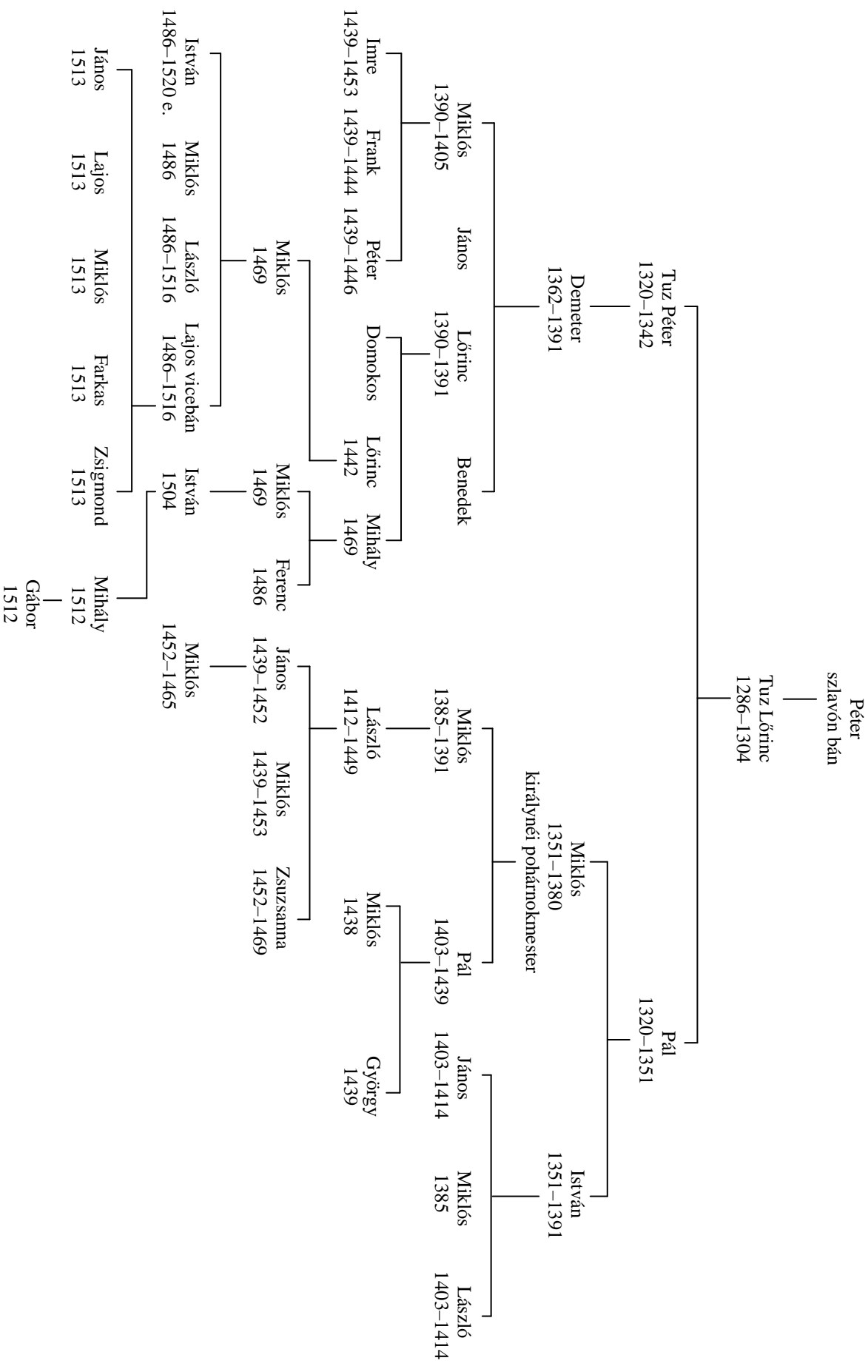
¹⁹¹ DL 17340.; DF 277175/153.

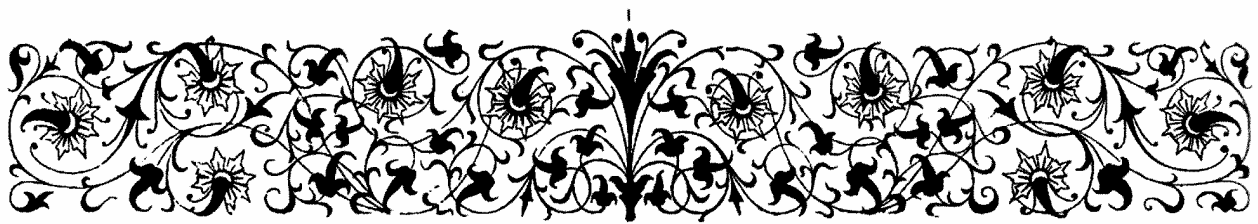
¹⁹² DL 36814., 25637.

A Szencsesei Család Leszármazása

A Pekri család leszármazása

WEISZ BOGLÁRKA

Kamaraispánok az Árpád-korban*

Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos több mint fél évszázaddal ezelőtt a Numizmatikai Közlemben jelentette meg a középkori kamaraispánok listáját, mely – mint ahogy bevezető soraikban megjegyzik – nem mondható teljesnek.¹ Ennél nagyobb baj azonban, hogy az összeállítás több téves adatot is tartalmaz, melyek között a legfeltűnőbb, hogy a tárnokmestereket (*summus camerarius*) is a kamaragrófok között szerepeltették Thallóczy Lajos nyomán:² így az 1145-ben felbukkanó Bikács nembeli Nagy Bikácsot, aki csak hamis oklevélben szerepel *supremus camerarius sive magister tavernicorum* címmel,³ 1217-ben Dénes tárnokmestert (*summus camerarius*),⁴ 1252 és 1257 között Csák mint *summus camerarius et comes camarae Supruniensis* szerepel, jóllehet Csák tárnokmesteri (*summus camerarius*) méltósága mellett nem soproni kamaraispán, hanem soproni ispán volt.⁵ A Horváth–Huszár-féle listába belekeveredett Bágyon fia Kozma, királynéi szekérnagy (*magister camere*)⁶ az 1281., az 1284. és 1291. évnél. Zsoldos Attila Árpád-kori archontológiájában megtaláljuk a kamaraispánokat is:⁷ az összeállítás tartalmazza a hivatalviselés időpontját, a tisztségviselés első és utolsó ismert adatát,

nem közli ellenben egy-egy tisztségviselő valamennyi említését, mint ahogy arra sem vállalkozott, hogy az egyes személyeket – némely kivételtől eltekintve – kamarai helyekhez kösse. A következőkben egy olyan adattárat vehet a kezébe az olvasó, melyben a kamaraispánok nevük alfabetikus sorrendjében követik egymást, és a rájuk vonatkozó – előttünk ismert összes – adatot tartalmazza. Függelékben közöljük táblázat formájában az Árpád-kori kamarai központokat, és az ott székelő kamaraispánok nevét, a tisztség viselésének dátumaival együtt, mely, ha csak kikövetkeztetett, és nem forrásban szereplő adat, akkor zárójelben szerepel. Emellett a Horváth–Huszár-féle adatsorhoz hasonlóan is közöljük az adatokat, hogy a kutató számára megkönnyítsük a két felsorolásban található források összehasonlítását.

Archinus

1249. november 28-án IV. Béla király a velencei származású (*nacione Venetus*) Archinus kamaraispánként (*comes camere*), és fiának – akinek Mária királyné volt a keresztanyja – adományozta az Esztergom melletti Nyír földet, továbbá a királynői pohárnokoknak földjét, valamint Zocho, Ivachin és más, örökös nélkül elhunyt emberek földjét.⁸ Archinus nemcsak egyszerűen esztergomi polgár volt,⁹ de 1272-ben az esztergomi „latinok utcájának” bírója,¹⁰ majd 1282-ben az esztergomi esküdtek között szerepelt.¹¹

Bald

1291-ben, majd 1292-ben Bald királyi kamaraispán (*comes camere domini regis*) és szepesi ispán a szepesi

* A dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta (BO/00132/09/2).

¹ Horváth Tibor–Huszár Lajos: Kamaragrófok a középkorban. *Numizmatikai Közlemb*, 54–55 (1955–1956) 21–32.

² Vö. Thallóczy Lajos: A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével. Bp., 1879. 223.

³ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (Studio et opera: Georgii Fejér.) I–XI. k. Buda, 1829–1844. (a továbbiakban: Fejér, CD) II. k. 120.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. k. (Ed. Szentpétery Imre–Borsa Iván.) Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 71. sz.

⁴ 1217-ben csak egy olyan forrást ismerünk, melyben Dénes szerepelt, itt azonban csak *camerarius* a megnevezése: Regestrum Varadiense exanimus ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis anno 1550 illustratum. (Ed. Karácsonyi, Joannis–Borovszky, Samuelis.) Bp., 1903. 167. sz.

⁵ Pl. 1254: Chak summus camerarius et comes Supruniensis. In: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. k. (Ad edendum praeparavit Richard Marsina.) Bratislavae, 1971–1987. (a továbbiakban: Marsina: Cod. Dipl.) II. k. 306.

⁶ A kamaramester és a szekérnagy (*maior plaustrorum*) tisztség azonosítását ld. bővebben Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 36.) 110–112.

⁷ Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2010. (megjelenés alatt): Kamaraispánok.

⁸ Monumenta ecclesiae Strigoniensis. (Ed. Fernandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek, Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hege-dús, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli.) I–IV. k. Strigonia–Budapestini, 1874–1999. (a továbbiakban: Mon. Strig.) I. k. 379. (Reg. Arp. 914. sz.).

⁹ 1249.: Mon. Strig. I. k. 379.; 1269.: Mon. Strig. I. k. 571.; 1277. febr. 1.: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. (Közzéteszi Wenzel Gusztáv.) I–XII. k. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: Wenzel, ÁÚO) IX. k. 187.; 1277. aug. 17.: Wenzel, ÁÚO IX. k. 188.

¹⁰ 1272. szept. 28.: „judex de vico latinorum Strigoniensi”: Mon. Strig. I. k. 606.; 1272. nov. 28.: „villicus de vico Latinorum Strigoniensium”: Wenzel, ÁÚO VIII. k. 404.; 1272. dec. 7.: „cum comite Archino villico Strigoniensi”: Mon. Strig. I. k. 610.

¹¹ 1282. nov. 8.: Mon. Strig. II. k. 156.

vár földjei ügyében intézkedett.¹² Bald Itáliából származott,¹³ unokaöccse firenzei volt, ahol birtokkal (*in possessionibus suis ac hereditate, quas habere dignoscitur in districtu Florentino*) is rendelkezett.¹⁴ Bald 1291 és 1301 között volt szepesi ispán,¹⁵ több ízben járt el szepesi földek ügyében, és ő adta át 1301 után Szepes várát Vencel cseh királynak.¹⁶ Bald egy olyan kamara élén állt, melynek központja az Anjou-korban Szomolnok, majd Kassa, Árpád-kori székhelyét azonban nem ismerjük, így nevezzük „szepesi kamarának”.

Fredman

1280-ban a zsidó Fredman, aki magát a király kamaraispánjának mondta (*Fredman iudeo, qui se comitem camere domini nostri Ladislai illustris regis Hungarie esse dicebat*), az esztergomi káptalan előtt előadta, hogy 300 márkát kölcsönzött a királynak, aki ennek fejében a Nyitra megyei Geszte és Zsigárd falvakat adományozta neki. Fredman Zsigárdot, mely Ludány nembeli Fulkus¹⁷ birtokai között feküdt, 29 márkáért eladta Fulkusnak.¹⁸ 1282-ben Fredman, IV. László kamaraispánja (*Fredmanus iudeus comes camere nostre*) a királyt kérte, hogy az ő adományából birtokolt Zsigárd eladásához járuljon hozzá. Fredman bemutatta IV. Lászlónak a saját oklevelét, melyből látható volt, hogy Zsigárdot, mely korábban a királyi hálósok földje volt, az ő adományából birtokolja. Az uralkodó hozzájárult ahhoz, hogy Fulkus és utódai úgy birtokolják e területet, mint korábban a királyi hálósok.¹⁹

Ganus

III. András június 23-án a zágrábi királyi kamarát (*cameram nostram de Zagrabia*) Ganusnak – aki Medve várából károkat okozott a zágrábiaknak – adta úgy, hogy a várból ne érje a zágrábiakat támadás, hanem királyi javakból (*de nostris rebus*) lássák el az őrséget.²⁰ Bár az oklevél nem utal arra, hogy III. András Ganust egyben zágrábi kamaraispánnak is kinevezte, a szöveghelyet nem értelmezhetjük másként. Medve várát Fülöp zágrábi

püspök (1248–1262) építette,²¹ akinek esztergomi érseké tételekor, 1262-ben a vár IV. Béla királyhoz került, majd 1273-ban IV. László visszaadta a zágrábi püspöknek.²² János zágrábi püspök (1288–1295) Gárdonyt nevezte ki várnagynak,²³ aki a várat III. Andrásnak adta át 1291-ben.²⁴ III. András a velencei Torusto Miklóst nevezte ki várnagynak, aki 1295-ben testvérevel, Janinusszal együtt kibékült a gréchegyi polgárokkal a Wenk fia Péter megölése miatt támadt viszály lezárásaként.²⁵ Miklós halála után (1295 u.) testvére, Janinus lett a várnagy, aki azonos lehet azzal a Gannal, aki Mihály zágrábi püspök 1296 és 1298 között kelt oklevelében medvevári várnagyként szerepelt.²⁶ Janinus meggyilkolását (1299 k.) követően Medvevár Miklós és Janinus testvére, Márk zágrábi kanonok birtokába került, aki azt Babonics fiainak, Istvánnak, Jánosnak és Radisznak adta át.²⁷ A Babonicsok 1300 előtt vették át Medvevár Medvevárat, hiszen 1300. május 14-én II. Károly nápolyi király már megerősíti Medvevár birtokában őket.²⁸ Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a zágrábi kamarát megkapó Ganus azonos a velencei Torusto Miklós testvérevel, Janinusszal, aki 1295 és 1298 között lett medvevári várnagy. Mivel III. András oklevelében a kamara átadására a medvevári őrség ellátása miatt került sor, feltehető, hogy Ganinus/Janinus a diploma kiadásakor már medvevári várnagy volt. Mihály zágrábi püspök fentebb említett, év nélküli oklevelében még nem említette őt úgy, mint kamaraispánt, csak medvevári várnagyként emlékezett meg róla, valószínűleg a kamara átadására is csak ezen diploma kibocsátását követően kerülhetett sor. Mivel Mihály már 1296-ban zágrábi püspök volt,²⁹ III. András pedig 1296. júniusában,³⁰ és 1298 júniusában is Budán tartózkodott,³¹ az év nélküli június 23-án kelt, a kamara átadását elrendelő oklevél kiadását így 1296–1298 közé helyezük.³² Ganinus nem sokáig tölthette be ezt a pozí-

¹² 1291.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 71238; 1292. ápr.: Fejér, CD VI/1. 222.

¹³ 1304. dec. 7.: „per tradicionem Bald Latini”: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I. k. (Ed. Vincent Sedlák.) Bratislavae, 1980. (a továbbiakban: Sedlák, Reg. dipl. I. k.) 163.

¹⁴ 1300. ápr. 9.: „cum magister Suetho (Guechto), filius Gerardi, de ciuitate Florentina oriundus, de genere Cyprianorum, nepos Bald, Comitiss Scepusiensis”: Fejér, CD VI/2. 250. (Reg. Arp. 4296. sz.).

¹⁵ 1291.: DL 71238.; 1300. szept. 29.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 272250.; Vö.: 1304. dec. 7.: Sedlák, Reg. dipl. I. k. 163.

¹⁶ Vö. 1304.: Sedlák, Reg. dipl. I. k. 163.

¹⁷ Vö. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Ludány nem 2. tábla: Családi.

¹⁸ Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. (Kiadják Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső.) I–VIII. k. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VIII. k. 205–206.

¹⁹ HO VIII. k. 221–222. (Reg. Arp. 3189. sz.).

²⁰ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. (Ed. Tadija, Smičiklas–Marko, Kostrenčić.) I–XVII. k. Zagrabiae 1904–1981. (a továbbiakban: Smičiklas, CD) VII. k. 179. (Reg. Arp. 4354. sz.).

²¹ 1252: Smičiklas, CD IV. 481., vö. Smičiklas, CD IX. k. 402.

²² Smičiklas, CD VI. k. 52–53. (Reg. Arp. 2426. sz.).

²³ Smičiklas, CD IX. k. 402.

²⁴ HO VIII. k. 295. (Reg. Arp. 3734. sz.).

²⁵ Wenzel, ÁÚO V. k. 128–129.

²⁶ Ganinus castellanus de Medved: Smičiklas, CD VII. k. 325.; Az év nélkül kiadott oklevél Mihály zágrábi püspök oklevele, aki 1296–1303 között töltötte be ezen egyházi hivatalt.

²⁷ Smičiklas, CD IX. k. 403.

²⁸ Smičiklas, CD VII. k. 388.; vö.: 1313. jún. 10.: Smičiklas, CD VIII. k. 337–338.

²⁹ Erdélyi Okmánytár – Codex diplomaticus Transsylvaniae. I. k. 1023–1300. (Ed. Sigismundus Jakó.) Bp., 1997. (a továbbiakban: Jakó, CD Trans. I. k.) 555.; 1297. jan. 20.: Smičiklas, CD VII. k. 263.

³⁰ 1296. jún. 15.: Reg. Arp. 4060. sz.; 1296. jún. 22.: Reg. Arp. 4062. sz.; 1296. júl. 5.: Reg. Arp. 4065. sz.

³¹ 1298. jún. 21.: Reg. Arp. 4181. sz.

³² Tkalčić 1294 körül keletkezettnek tekintette. Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis. I. k. (Ed. Joannes Bapt. Tkalčić.) Zagrabiae, 1873. 233.; Smičiklas 1294. június 23-i dátummal adta ki: Smičiklas, CD VII. k. 179.; 1294. évnek tekintette Grothusen is, *Grothusen, Klaus-Detlev*: Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. Ein Beitrag zum Städtewesen Südosteuropas im Mittelalter. Wiesbaden, 1967. (Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens, 37.) 205.; Szentpétery Imre [Borsa Iván] a keltezetlen oklevelek között sorolta fel. Reg. Arp. 4354. sz.

ciót, hiszen 1300 előtt Medvevár már a Babonicsok kezére került, akik azt Janinus testvérétől, Márktól kapták meg Janinus halálát követően, azaz legkésőbb 1299-ben.

Gatk

Az első név szerint ismert esztergomi kamaraispán Gatk, aki 1211 előtt töltötte be ezt a tisztséget.³³ Gatk 1211 előtt perbe keveredett a pannonhalmi apátsággal a Vág-szigeten lévő Sellye föld (Nyitra m.) miatt. Uros pannonhalmi apát – a király engedélyével – Bertold kalocsai érseket kérte fel a vita eldöntésére, aki előtt Gatk azt állította, hogy e föld a várnak a földje volt, és a király adományozta neki. Az érsek a vitát a budai káptalan előtt lefolytatott tüzesvaspróbával döntette el, mely a monostort igazolta, így a földterület visszakerült az apátság birtokába.³⁴ A földterület a határjárás szerint szomszédságban volt a király által Gatk kamarásnak adományozott nyitrai polgárok földjével.³⁵ 1221-ben Miklós nádor az udvarnoki földek felülvizsgálatakor az esztergomi udvarnokok ellenében az esztergomi káptalannak ítélte az Imre király oklevelében leírt földet, és a végrehajtásra Gatkot, az egykori pénzverők mesterét (*monetarium regis quondam magistro*) rendelte ki.³⁶ A budai káptalan oklevelében Gatkot kamaraispánnak (*comes camere*), Bertold kalocsai érsek oklevele a határjárás során kamarásnak (*camerarius*), Miklós nádor a pénzverők mesterének (*monetarium regis quondam magistro*) nevezte. Mivel mindhárom adat egy személyre vonatkozik, könnyen adódhatna az a feltételezés, hogy a három megjelölés ugyanazt a tartalmat fejezte ki.³⁷ A válasz azonban talán nem ennyire egyszerű. A pénzverőmesterre vonatkozóan más adattal nem rendelkezünk. A korban megjelenő más tisztségek, mint a lovász-, asztalnok- vagy pohárnokmester alapján azonban azt feltételezhetjük, hogy a pénzverőmester a pénzverők elöljárója lehetett, aki valószínűleg nemcsak felügyelte a pénzverés folyamatát, de adott esetben a pénzverők érdekeit is képviselte. Elképzelhető, hogy a későbbiekben azért nem találunk vele a forrásokban, mert szerepét Kovácsfi falunagya (*villicus fabrorum*) vette át.³⁸ A kamarás (*camerarius*) a forrásokban több esetben a tárnokmester megnevezésére szolgált, így megtaláljuk e címet 1216 és 1224 közötti Ampod fia Dénes, 1224 és 1231 közötti Tomaj nembeli Dénes fia Dénes tárnokmester esetében is,³⁹ mivel azonban Gatk biztosan nem volt tárnokmes-

ter, mégiscsak az a legvalószínűbb, hogy a *camerarius* adat is kamaraispánságára vonatkozik.

Gunchul és Mihály

(1291) szeptember 1-jén Héder nembeli János tárnokmester Gunchul és Mihály királyi kamaraispánoknak (*comitibus camere domini regis*), és azok Myko szalacsi *cliciarus*-ának (*Myko cliciario ipsorum de Zoloch*) meghagyja, hogy a tárnokmestert Szalacson és Szatmárban illető jövedelmeket (*quatenus proventus magistrates, qui in Zoloch et in Zutmar magistro tawarnicorum domini regis provenire consueverunt*) Marcell *comes*nek Szent György ünnepétől adják át.⁴⁰ Mivel az oklevél két településen, azaz Szalacson és Szatmáron befolyt jövedelmekről tesz említést, könnyen adódhatna az a feltételezés, hogy az egyik kamaraispán Szatmárhoz, a másik Szalacsonhoz köthető. Óvatosságra int azonban két körülmény: egyrészt, hogy a diploma külön említette a kamaraispánok szalacsi *cliciarus*-át, sőt szalacsi kamaráról a későbbi oklevelek sem szólnak, másrészt, hogy János tárnokmester és banai ispán (1291) július 12-én a szatmári királyi officialisoknak (*officialibus domini regis de Zothmar*) is megparancsolta, hogy Szatmárban az őt illető jogokat és adókat (*iura et debita consueta ad rationem magistratus nostri ibi proveniencia*) adják át Marcell fia Marcellnak vagy emberének.⁴¹ A szalacsi *cliciarus* említése az oklevélben arra utal, hogy Szalacson, ahol sólerakat működött,⁴² olyan kamarai hivatal (*officium camarae*) feltételezhetünk, mint amely pl. Désen működött.⁴³ Szatmárban a tárnokmestert illető jövedelmek említése, valamint az, hogy 1327-ben felbukkan a szatmári kamara, arra enged következtetni, hogy az egyik kamaraispánt Szatmárhoz kössük. A másik kamaraispán esetében feltételezhetjük: ahogy 1279. július 25-én IV. László király Henchhez és társaihoz, a királyi kamara ispánjaihoz intézte oklevelét az oroszlánhidai vám ügyében,⁴⁴ azaz Hench budai kamaraispánhoz és a többi, meg nem nevezett kamaraispánhoz, ez esetben is a budai kamaraispánt, azaz Gunchult és a helyileg illetékes szatmári kamaraispánt, azaz Mihályt említette volna az oklevél. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt kell gondolnunk, hogy a budai kamara, illetőleg a budai kamaraispán a többi kamaraispánt felügyelte, amit már IV. László 1279. évi diplomája is mutat, illetőleg amit a *cliciarus* személyének mindkét kamaraispánhoz való kötése (*Myko cliciario ipsorum de Zoloch*) is megerősít.

³³ 1211.: cum comite camere tunc temporis Gatk nomine: A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I. k. (Szerk. Erdélyi László.) Bp., 1902. (a továbbiakban: PRT I. k.) 621.

³⁴ PRT I. k. 622.

³⁵ „terra civilium de Nitra, quam rex contulit Gatconi camerario”: PRT I. k. 622.

³⁶ „constituto ad hoc exsequatore Gathcone, monetarium regis quondam magistro”: Mon. Strig. I. k. 231.

³⁷ Vö. *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000–1325. Bp., 1916. 460.; *Hóman Bálint*: Az árpádkori pénzverés adminisztrációjához. *Nu-mizmatikai Közölny*, 17 (1918) 21.

³⁸ 1259: Mon. Strig. I. k. 456.

³⁹ Vö. *Zsoldos A.*: Archontológia i. m.: tárnokmester.

⁴⁰ DL 93908.

⁴¹ DL 93907.

⁴² Vö. 1222.: Marsina, Cod. Dipl. I. k. 201.; 1233. okt. 1: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner. I. k. Romae, 1859. 143–144.; 1264 k: *Zolnay László*: István ifjabb király számadása 1264-ből. *Buda-pest Régiségei*, 21 (1964) 82.

⁴³ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. k. (1191–1342) (Ed. Franz Zimmermann–Carl Werner.) Hermannstadt, 1892. (a továbbiakban: Urk. Sieb. I.) 296.

⁴⁴ Wenzel, ÁÚO IX. k. 555. (Reg. Arp. 2995. sz.).

Hannus

1297-ben III. András Kassai Herbord fia Hannus királyi kamaraispánnak (*comes camere nostre*) Gölncibánya és Kassa között fekvő lakatlan erdőt adományozott.⁴⁵ Hannus királyi kamaraispánnak (*comes camere regis*) pedig ugyanezen évben András egri püspök megállapította, hogy e terület betelepítése esetén a *hospesek* mekkora tizedet kötelesek fizetni.⁴⁶ Hannus személye több szálon kötődik Kassához: 1288-ban Hannus és György, kassai *hospesek* az Abauj megyei Bárca birtokot mint örökös nélkül elhalt ember földjét kérték IV. Lászlótól, melyről azonban kiderült, hogy Edus *comes* öröklött birtoka.⁴⁷ 1292. augusztus 23-án Lodomér esztergomi érsek az egri egyháznak fizetett tized megtagadása miatt Arnold papot és a kassai *hospeseket* kiközösítette, a név szerint felsorolt személyek között találjuk Herbord fiait, Hannust és Györgyöt.⁴⁸ Még ebben az évben megegyezés jött létre azonban a tized ügyében.⁴⁹ Mivel ők a felsorolásban Vilkinus *villicut* követik, elképzelhető, hogy a város irányításából is kivették a részüket. 1293 előtt az Abauj megyei Tihanyt bírta zálogban.⁵⁰ Az Anjou-korban, miután 1304-ben I. Károly Amadé nádornak adta Kassa városát, Hannus Amadé kassai tisztjeként tűnik fel.⁵¹ Hannus ugyanazon kamarában lehetett kamaraispán, mint amelyben a korábbi időszakban Bald töltötte be a kamaraispáni tisztséget.

Hench

1279. július 25-én IV. László király felszólította Henchet és társait, a királyi kamara ispánjait (*Hench et sociis suis comitibus camere sue*), hogy ne akadályozzák Ábrahám fia Pétert az Oroszlánhidán (Közép-Szolnok m.) régóta felállított vám szedésében.⁵² Hench azonos radnai Brendlin fia Henchcel, aki 1279 májusában budavári rektorként jelenik meg,⁵³ és aki 1268-ban Radnán birtokot és bányát vett.⁵⁴ Kérdéses, hogy azonos-e Hench Herystoldus, egykori radnai *comes* testvérével, Hench *comesszel*, akit 1243-ban IV. Béla testvéreivel együtt, valamint Herystoldus fiaival és rokonaival együtt megerősített Sófálva birtoklásában, melyet ő adományozott

Herystoldusnak.⁵⁵ Hogy az 1243-ban Herystoldus testvéreként megjelenő Hench, majd 1279-ben Kendtelekét megvásárló Brendlin fia Hench budavári rektor azonos személy lehetett, alátámasztja Radnai Miklós és testvére Benus fiaival 1296 és 1313 között lezajló osztozkodása, melyben az elődeik örökrészből reájuk háramló birtokokon osztoztak meg, és a birtokok sorában megtaláljuk Sófálvát és Kendtelkét is.⁵⁶ A Radnai Miklós és unokaöccsei, valamint Hench közötti rokoni kapcsolatot ugyan közelebbről nem tudjuk meghatározni, azt azonban jól mutatja e birtokosztály, hogy Hench Brendlin fia, és Herystoldus testvére volt. Hench egyidejűleg viselte a budai rektori és a kamaraispáni címet, így könnyen adódik az a feltételezés, hogy az Esztergom-budai kamara élén állt.⁵⁷

Henel

Henel 1265-ben említették volt kamaraispánként.⁵⁸ Mivel Henel a tatárjárást követően Komárom várát adományként megkapta a királytól,⁵⁹ elképzelhető, hogy kamaraispáni hivatal betöltésére is ezen időszakban került sor. Komárom várát Henel fiai az 1260-as években elveszítették, és a várat Walter kamaraispán vásárolta meg 1265 előtt,⁶⁰ aki 1273-ban,⁶¹ majd 1275-ben is komáromi ispánként jelenik meg a forrásokban.⁶² A tatárjárást követő időszakból Walter komáromi ispáni tisztjéig csak egy komáromi ispánt ismerünk, Miklós fia Tekest, aki 1244–1245-ben viselte e tisztséget.⁶³ Mindez pedig arra csábít bennünket, hogy azt feltételezzük: Teha komáromi birtoklása és nem a források hiányos volta okozza a komáromi ispánok névsorának hézagait. Ezzel azonban azt is mondanánk, hogy Teha nem is a komáromi várat, hanem a komáromi ispánságot kapta a királytól adományba. Teha fiai nemcsak a komáromi várat, de annak tartozékait (*castrum suum Kamarun cum omnibus pertinentiis suis et utilitatibus*) is bírták, amint azt IV. Béla király 1268. évi oklevele tanúsítja, ami azt is jelenti, hogy már Teha is így bírta azt. Ezen oklevélben találjuk meg Komárom várának és a hozzá tartozó földek, falvak határjárását is, mely során az oklevél akként szólt, hogy azok a komáromi várhoz tartoztak.⁶⁴ Találunk azonban más megfogalmazást is: Meyer faluban a komáromi ispánnak 200 hold szántóföldje és 16 halá-

⁴⁵ Wenzel, ÁÚO V. k. 169. (Reg. Arp. 4123. sz.).

⁴⁶ DF 269066.

⁴⁷ Wenzel, ÁÚO IX. k. 470. (Reg. Arp. 3474. sz.).

⁴⁸ Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Diplomata Aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata. (Vál., ford. Kondorné Látkóczki Erzsébet.) Eger, 1997. (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai, 4.) (a továbbiakban: Heves) 51. sz.

⁴⁹ Heves 50. sz.

⁵⁰ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. k. Bp., 1987. 151.

⁵¹ 1304–1311.: Hannus officialis nostri de Cassa: Fejér, CD VI/2. 339.

⁵² Wenzel, ÁÚO IX. k. 555. (Reg. Arp. 2995. sz.).

⁵³ 1279. máj. 11.: A Római Szent birodalmi gróf Széki Teleki család oklevéltára. I. k. 1206–1437. (Szerk. Barabás Samu.) Bp., 1895. (a továbbiakban: Teleki I. k.) 9. (Reg. Arp. 2949. sz.); Györffy György azonosnak tekinti a két személyt. Györffy György: Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története. I. k. (Főszerk. Gerevich László.) Bp., 1973. 332.

⁵⁴ Teleki I. k. 8–9.

⁵⁵ Jakó, CD Trans. I. k. 188. (196. sz.).

⁵⁶ Urk. Sieb. I. k. 203–204.

⁵⁷ Hegyi Géza szerint Miklós és Benus Hench fiai lehettek. Hegyi Géza: Radna és a Radna-völgy a középkorban (1241–1469/1475) Birtok- és településtörténet. Erdélyi Múzeum, 68 (2006) 36–37.

⁵⁸ 1265. ápr. 1.: „Henel, quondam comitis camere nostre”: Mon. Strig. I. k. 521.

⁵⁹ 1268.: „Quod castrum nos post tartaros Henul comiti iudeo patri eorum donaveramus dederamus at assignaveramus”: Mon. Strig. I. k. 551.

⁶⁰ Vö. Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

⁶¹ Budapest történetének okleveles emlékei I. (Csánky [!] Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert.) Bp., 1936. (a továbbiakban: Bp. Okl. I. k.) 132.

⁶² Bp. Okl. I. k. 145.

⁶³ 1244.: Reg. Arp. 756. sz.; 1245. jún. 17.: Reg. Arp. 810. sz.

⁶⁴ „que pertinet ad ipsum castrum, vagy castro pertinentis, vagy pertinentis ad castrum Camarun, vagy que est castri”: Mon. Strig. I. k. 552–559.

szóhelye volt,⁶⁵ Árpa falu fele a komáromi ispánsághoz, másik fele a királynéhez tartozott, amit közösen birtokoltak a komáromi ispánsággal,⁶⁶ Hetény egyharmad része a komáromi ispánsághoz tartozott.⁶⁷ A tatai malom kapcsán pedig azt tudjuk meg, hogy az a királyé volt, és az uralkodó a két malomkereket egy malomházban a malomhoz tartozó egy ekealjnyi földdel a komáromi ispánságnak juttatta.⁶⁸ A komáromi várhoz tartozó Szakállas falu határjárását követően pedig az oklevél olyan halastavakról emlékezett meg, melyek közvetlenül a komáromi ispánhoz tartoztak (*que pertinet specialiter ad personam comitis de Kamarun*).⁶⁹ Mindezen adatok pedig jól mutatják, hogy Walter comest nem egyszerűen Komárom várába és tartozékaiba vezette be Olivér királynéi tárnokmester, hanem a komáromi ispánsághoz, sőt kimondottan a komáromi ispánhoz tartozókba is. Kérdés persze, hogy Teha is már ily módon birtokolta-e Komárom várát és tartozékait? Erről azonban nem hagy kétséget ugyanezen oklevél, mely szerint a királynő Komárom várát és tartozékait, valamint a tatai malmot oly módon juttatta Walternak, ahogy azt Henel, majd fiai is birtokolták (*prout pater eorum, et ipsi habuerunt, tenuerunt et possederunt*). Amikor IV. Béla 1245. június 17-én Hetény falu két ekényi lakatlan részét, amely a komáromi várhoz és 3 ekényit, amely Bánya várhoz tartozott *Folwynenek* adományozta, a beiktatást még Tekes komáromi ispánnal végeztette el.⁷⁰ Ez alapján az feltételezhető, hogy Henel valamikor 1245. június 17-e után kapta meg a komáromi várat az uralkodótól, és ez idő tájt tölthetett be kamaraispáni hivatalt is az esztergomi kamarában.⁷¹

Leppoldus

1253-ban a szerémi királyi kamarások, Leppoldus és társai (*per camerarios nostros Sirmiensis Leppoldum videlicet et socios eiusdem*) Lőrincet, Bessenő falu villicusát és fiát, Demetert, valamint Jánost, Gergely vejét pénzhamisításon (*in manifesto crimine fabricationis falsae monete*) kapták. A pénzhamisítókat Benedek kalocsai érsek elítélte, és házukból, valamint egyéb javaikból nemcsak az érsek, de a kamarások is részesültek, utóbbiak azonban részüket eladták az érseknek, aki azt továbbadta tárnokmesterének, Joannak, amit IV. Béla király is

⁶⁵ „Item comes camariensis in villa Meger habet ducenta iugera terre arabilis et sedecim loca piscatoria”: Mon. Strig. I. k. 556.

⁶⁶ „Item est alia villa Arpa, cuius terre medietas pertinet comitatui de Camarun, alia autem medietas preconibus domine regine, quam possident communiter, metis undique inclusam”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁷ „tercia pars terrae Heten [...] pertinet comitatui de Camarun”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁸ „Item molendinum, quod erat regium, in villa Thotha, videlicet due rote in una domo, contulimus comitatui de Camarun cum terra unius aratri, ad idem molendinum pertinente”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁹ Mon. Strig. I. k. 558.

⁷⁰ Fejér, CD VII/3. 26. (Reg. Arp. 810. sz.)

⁷¹ A Horváth–Huszár-féle lista az 1250. évnél szerepelteti Henel Thallóczy Lajosra hivatkozva. Ld.: *Horváth T.–Huszár L.*: Kamaragrófok a középkorban i. m. 22., *Vö. Thallóczy L.*: A kamara haszna története i. m. 223.

jóváhagyott.⁷² Az oklevélben a szerémi kamara alkalmazottjaival, szerémi kamarásokkal találkozhatunk, akiknek vezetője vélhetően a kamaraispán, az a Leppoldus lehetett, akit név szerint is megemlíti az oklevél.

Marcell

Marcell 1233-ban volt esztergomi kamaraispán.⁷³ Marcell testvére, Fábián 1233 előtt a Pest megyei Sós-kút birtokot eladta a királynak, és a birtokért kapott 50 márkát az uralkodó Marcell, akkori kamaraispán által utalta ki.⁷⁴ Fábián azonos azzal az Esztergom egyházmegyei vitézzel (*contra nobilem uirum Fabianum militem Strigoniensis diocesis*), aki oklevelét testvérének, Marcell ispánnak a pecsétjével (*sigillo fratris mei Marcelli comitis*) erősítette meg 1233 körül.⁷⁵ Sós-kút birtokot 1233 őszén II. András Nánának adományozta,⁷⁶ a birtok megvételére, majd eladományozására akár egymáshoz közeli időpontban is sor kerülhetett, így akár feltételezhetjük azt, hogy Marcell még ebben az évben, csak év elején lehetett kamaraispán.

Merculinus

1287. augusztus 25-én IV. László király Merculinus királyi kamaraispánnak (*comes camere nostre*) adományozta utód nélkül elhalt atyafiának, Perchinus comesnek Magyarországon, Szlavóniában, a Tengermelléken és Zágrábban levő minden birtokát.⁷⁷ Perchinus comes nem más, mint a korábbi zágrábi kamaraispán, akit – miután Károly szicíliai királynál járt követségben – hazafelé rablók öltek meg. Halála után Miklós szlavón bán minden szlavóniai birtokát elfoglalta, mivel azonban Merculinus, Perchinus *avunculus*-a oklevelekkel bizonyította, hogy a birtokok fele őt illeti, IV. László már 1279-ben visszaadta azokat Merculinusnak, míg a birtokok másik felét Perchinus testvérének, Antalnak adta.⁷⁸ 1291. június 17-én kamaraispáni tisztsége mellett zólyomi ispánként szerepelt.⁷⁹ 1292. augusztus 10-én pedig újra kamaraispánként és zágrábi polgárként (*comes camerae regis civis Zagradiensis*) jelenik meg.⁸⁰

Mihály

1277-ben Mihály királyi kamaraispán – esztergomi polgárokkal: Archynus *comesszel*, Elkynus *villicusszal* és Gerardusszal, valamint Augustinus csanádi préposttal és Rozsd nembeli Márk *comesszel* együtt – választott bíró-

⁷² DL 381., Smičiklas, CD IV. 539–540. (Reg. Arp. 998. sz.)

⁷³ A Horváth–Huszár-féle lista az 1230. év alatt hozza Thallóczy Lajosra hivatkozva. Ld.: *Horváth T.–Huszár L.*: Kamaragrófok a középkorban i. m. 22., *vö. Thallóczy Lajos*: A kamara haszna története i. m. 223.

⁷⁴ Wenzel, ÁÚO XI. k. 257. (Reg. Arp. 502. sz.)

⁷⁵ Wenzel, ÁÚO I. k. 312.

⁷⁶ Reg. Arp. 502. sz.

⁷⁷ Reg. Arp. 3457.

⁷⁸ Smičiklas, CD VI. k. 330. (Reg. Arp. 2974. sz.)

⁷⁹ *Horváth Sándor*: Regesták a lipitói és turóci registrumhoz. Második Közlemény. *Történelmi Tár* 5. (1904) 245. 146. sz.; Fejér, CD VI/1. 189.

⁸⁰ Smičiklas, CD VII. k. 103.

ként⁸¹ járt el a margitszigeti apácák csolnoki népeinek ügyében, akik Déri Pál királynéi jegyző (*notarius*) testvérét, Pétert megölték.⁸² Mihályra vonatkozóan ezen adatokon túl semmilyen információval nem rendelkezünk, személyét az Esztergom-budai kamarához köthetjük.

Perchinus

1270-ben Perchinus zágrábi kamaraispánként jelenik meg (*comes camere Zagrabienensis*),⁸³ majd ugyanő 1272-ben, mint a király kamaraispánja (*comes camere domini regis*) szerepel.⁸⁴ Perchinus – aki az ország előkelő nemesei közé tartozott⁸⁵ – személye egyértelműen Zágrábhoz köthető: zágrábi polgár volt,⁸⁶ sőt 1266-ban és 1275-ben zágrábi podestaként jelenik meg,⁸⁷ mely tisztséget vélhetően folyamatosan betöltötte. Ehhez kapcsolódhatott, hogy notarius, majd clericusa jár el helyette.⁸⁸ Perchinus a zágrábi kamara kamaraispánja volt 1270–1272 között,⁸⁹ esetleg – Walter budai rektorhoz hasonlóan – podestai tisztségek betöltésének idejéig, azaz 1275-ig.

Sámuel

Sámuel 1231-ben állhatott az esztergomi kamara élén, mivel a következő év február 25-én Róbert esztergomi érsek az egykori kamaraispánt név szerint is kiközösítette oklevelében, mert támogatta a szaracénokat és a hoz-

zájuk hasonló álkeresztényeket.⁹⁰ Valószínűleg azonos azzal a Sámuelemmel, aki sótisztaként (*salinarius*) 1229-ben Pozsonyban járt el,⁹¹ hiszen mindkét tisztség olyan feladatkör, mely a királyi jövedelmekhez, a királyi kamarához kötődött.

Scemeyn

1244-ben Scemeyn volt a kamaraispán (*comes camere domini Regis*),⁹² aki az 1240-es években az Esztergom megyei Bajon területén szerzett egyre nagyobb terület magának. Elsőként IV. Béla felesége, Mária királyné Bajon egy részét, mely a királynéi népek földje volt, juttatta Scemeyn kamaraispánnak.⁹³ A Katapán nembeli Miklós által e területen bírt 40 hold föld szintén Scemeyn kezére jutott 1244-ben.⁹⁴ 1245-ben újabb földrészeket szerzett Scemeyn Sártiványvecse nembeli poroszlói Gyulától, és Vincencius nyitrai főesperestől, valamint annak testvérétől, Gunceltől. E földdarab keletről és északról a pénzverőkkel (*cum monetariis*), azaz Kovácsival volt szomszédos. Ezen adásvétel kapcsán tudjuk meg Scemeynről, hogy esztergomi polgár volt.⁹⁵ Valószínűleg azonos a Veszprém megyei Bődöge falubeli Scemeyn királynéi aranyművessel (*aurifaber*), akit IV. Béla 1243. január 29-én kelt oklevelében mentesített testvérével, Andronicusszal, valamint Koz és Kaza nevű rokonaival a királynénak tett szolgálat alól, és szabad távozási jogot adott nekik, a nemesek közé emelte őket s megengedte, hogy a többi udvari nemesek módjára a királyi udvarban megfordulhassanak.⁹⁶ Valószínűleg ezt követően került sor a bajoni királynéi földek adományozására.

Teha

1232-ben II. András oklevelében bizonyította, hogy Teha *comes* a kamara irányításából adódott tartozása (*in reddenda ratione nostri negotii de opere camerae nobis in quadam summa pecuniae remansisset*) kifizetésére az apjának adományozott Besenyő (Pecsenyéd) falut 500 márkáért eladta Simon ispánnak.⁹⁷ Az oklevél nem nevezi Tehát kamaraispánnak, mégis joggal feltételezhetjük, hogy ő azon zsidó kamarabérlők egyike lehetett,

⁸¹ „Comite videlicet Archyno, Elkyno uillico, et Gerardo, ciuibus Strigoniensibus, item Michaele Comite Camere Regis, Augustino Preposito Chenadiensi, et Comite Mark de genere Rysd arbitros”: Wenzel, ÁÚO IX. k. 187.; A Horváth–Huszár-féle listában az oklevél az 1274. év alatt szerepelt, *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 22.

⁸² 1277. febr. 1. Wenzel, ÁÚO IX. k. 187.; 1277. aug. 17. Wenzel, ÁÚO IX. k. 188.

⁸³ Smičiklas, CD V. k. 574.; Fejér kiadásában Grenchol névvel szerepel (Fejér, CD V/1. 94.), amit a Horváth–Huszár-féle lista is átvett, *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 22.

⁸⁴ HO VIII. k. 147.; Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica. (Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Zsoldos Attila.) Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 45.) (a továbbiakban: Reg. Arp. Regin.) 100. sz.)

⁸⁵ 1275. aug. 11. „ipsum comitem Percinum inter primos et pociores regni nostri nobiles reputemus”: Smičiklas, CD VI. k. 122. (Reg. Arp. 2632. sz.)

⁸⁶ 1270.: „cum comes Perchinus civis Grecensis”: HO VIII. k. 123.; 1270.: „comes Perchinus civis Grecensis”: Smičiklas, CD V. k. 572.; 1271. júl. 9.: „ab una parte Perincholo comite, cive de Monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 599.; 1272. febr. 9.: „ab una parte Perincholo de monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 619.

⁸⁷ 1266. ápr. 11.: „ab altera Perincholo potestate de monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 378.; 1275.: „comitis Perchyni potestatis de Monte Grecensi et Anthonii fratris sui”: Smičiklas, CD VI. k. 137.; 1277-ben livóni ispán (horvát zsupánság): „Perchinus comes trium camporum”: Smičiklas, CD VI. k. 204.; 1279 nyarán már nem élt, vö. Smičiklas, CD VI. k. 330. (Reg. Arp. 2974. sz.)

⁸⁸ 1270. dec. 19.: „ab una parte magistro Philippo notario Pernycholi comitis”: Smičiklas, CD V. k. 571.; 1271. máj. 23.: „ab una parte Andrea clerico Pernicholi comitis”: Smičiklas, CD V. k. 594.

⁸⁹ Vö. *Zsoldos Attila: Városlakók a királyi család szolgálatában. Történelmi Szemle*, 47 (2005) 197–199.

⁹⁰ „Preterea Samuelem quondam comitem camere nominatim excommunicavimus, pro eo quod ipse infamatus et convictus de heresi, in purgationem et correctionem sui erroris, assumpta cruce, dato et recepto ad hoc termino, ut debeat ultra mare, et non ivit, ymo Sarracenos et falsos christianos similes sui substinet et defendit.”: Marsina, Cod. Dipl. I. k. 275.

⁹¹ „per Samuelem hominem regis tunc salinarium”: Wenzel, ÁÚO I. k. 267.

⁹² Wenzel, ÁÚO VII. k. 178.

⁹³ „ex donacione domine regine quondam terram in villa Boyon consideret, que tamen antea fuerat populorum regine”: Wenzel, ÁÚO VII. k. 178. (Reg. Arp. Regin. 314. sz.)

⁹⁴ Wenzel, ÁÚO VII. k. 179.

⁹⁵ Mon. Strig. I. k. 361.

⁹⁶ Wenzel, ÁÚO VII. k. 132. (Reg. Arp. 734. sz.)

⁹⁷ Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I. k. (Bearbeitet von Hans Wagner) Graz–Köln, 1955. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. 7. Reihe, Band 1.) (a továbbiakban: Urk. Burg. I.) 140.

akik ellen már az 1222. évi Aranybulla is fellépett.⁹⁸ Teha 1225-ben még VI. Lipót osztrák herceg mellett kezelkedett,⁹⁹ majd 1228 előtt állítólag megkapja az uralkodótól a Sopron megyei Rőjtökör földet, amit valójában II. András 1223-ban aragóniai Simonnak adományozott,¹⁰⁰ és amelynek birtoklásában Teha ellenében Simont 1228-ban meg is erősítette az uralkodó.¹⁰¹ A vita során Teha nem mutatta be a Rőjtökörre vonatkozó oklevelét, így nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Teha a birtokában lévő szomszédos Besenyő föld – amit 1232-ben ugyanezen Simonnak adott el¹⁰² – adományozására vonatkozó oklevélre próbált hivatkozni Rőjtökör kapcsán, eredménytelenül. A kamarát 1232. február 25-e után bérelhette ki, hiszen az e napon kelt oklevelében Róbert esztergomi érsek még csak Sámuel, volt kamaraispán ellen lépett fel. Valószínűleg az Árpád-korban a kamarabérlet hasonlóképpen működött, mint az Anjou-korban, azaz a bérleti díjat nem egy összegben fizették ki a bérlők, hanem több részletben, meghatározott időpontokban. Ezek egyike járhatott le akkor, amikor Teha a bérlet fenntartása érdekében az apjának adományozott birtokot eladta. 1235-ben már Bécsben találjuk, ahol házzal rendelkezett, bécsi polgár volt,¹⁰³ ugyanakkor a későbbiekben még érdekltségei voltak a Magyar Királyság területén is.¹⁰⁴

Urbanus

1264-ben említik az egykori Urbanus kamaraispánt, akinek Bars megyei birtokát, Lemecsét¹⁰⁵ Dénes fia Miklós vásárolta meg, aki azt továbbadta Arsányi Sándor fia Bodounak.¹⁰⁶

Walter

Walter a fentebb már tárgyalt 1265. évi oklevélben jelenik meg először kamaraispánként,¹⁰⁷ majd 1270-ben¹⁰⁸

⁹⁸ Vö. Marsina, Cod. Dipl. I. k. 200–201.

⁹⁹ Urk. Burg. I. k. 101–102.; Georg Caro szerint Teha hasonló állást töltött be, mint a zsidó Shlom, akit egy héber forrás a herceg pénzének és értékeinek kezelőjének tett. *Georg Caro: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit I. Das frühere und das hohe Mittelalter.* Hildesheim, 1964. 442.

¹⁰⁰ Reg. Arp. 393. sz.

¹⁰¹ Reg. Arp. 443. sz.

¹⁰² Urk. Burg. I. k. 140.

¹⁰³ Urkunden-Buch des Landes ob der Enns. (Herausgegeben vom Verwaltungs-Ausschuss des Museum Francisco-Carolinum zu Linz.) Wien, 1862. III. k. 27.; Teha osztrák működésére ld. *Leopold Auer: Eine österreichische Briefsammlung aus der Zeit Friedrichs des Streitbaren. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 77 (1969) 62–63.; *Heide Dienst: Zum Grazer Vertrag von 1225 zwischen Herzog Leopold VI. von Österreich und Steier und König Andreas II. von Ungarn. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 90 (1982) 24–27.; *Klaus Lohrmann: Judenrecht und Judenpolitik im mittelalterlichen Österreich.* Wien–Köln, 1990. (Handbuch zur Geschichte der Juden in Österreich. Band 1.) 50.; *Markus J. Wenniger: Von jüdischen Rittern und anderen waffentragenden Juden im mittelalterlichen Deutschland. Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden*, 13 (2003) 39–41.

¹⁰⁴ Vö. 1243; Reg. Arp. 731. sz.

¹⁰⁵ Györffy Gy.: Történeti földrajz. I. k. i. m. 457.

¹⁰⁶ DL 98174.

¹⁰⁷ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

és 1275-ben bukkan fel újból e tisztség viselőjeként, amikor IV. László rendelkezése értelmében Kuldó földnek a margitszigeti apácáknak történő visszaadása ügyében kellett eljárnia.¹⁰⁹ Mivel 1264 májusában az ő házában történt selmeci ezüsből egy kifizetés, így feltételezhetjük, hogy már ebben az évben kamaraispánként tevékenykedett.¹¹⁰ Walter 1265. április 1-je előtt megszerezte Komáromot, hiszen ekkorra már kiépítésében is részt vállalt,¹¹¹ majd 1273-ban,¹¹² és 1275-ben komáromi ispánként jelenik meg a forrásokban.¹¹³ Walter személye egyértelműen Budához köthető: budai polgár volt,¹¹⁴ Budán házzal rendelkezett,¹¹⁵ sőt 1265 és 1276 között budai rektor volt,¹¹⁶ elképzelhető, hogy a kamaraispáni tisztelet egészen budai rektorságának végéig, azaz 1276-ig betöltötte. 1273-ban Esztergomban a vásár melletti Zenia palotát szerzi meg a Csák nembeli Ugrinnak a vele szemben fennálló tartozása fejében.¹¹⁷

Viviamus

1295. augusztus 24-én Viviamus királyi kamaraispán és besztercei ispán, Székes föld királyi procuratora (*Wynianus comes camere domini regis et de Beztercze, per dominum regem procurator possessionis Zekes*) azt állította, hogy a Ringelkirchnek nevezett godini földrész Székeshez tartozik, vízaknai Gyán fia Alárd azonban azt állította, hogy Godin vásárolt birtoka. Alárd hűséget fogadott a királynak és Viviamusnak, így ő lemondott a birtokrészről, és megígérte, hogy nem háborgatja Alárdot Godin föld birtoklásában.¹¹⁸ Viviamus lehetett az erdélyi kamara egyik Árpád-kori ispánja.

¹⁰⁸ 1270. szept. 22.: DF 248544.

¹⁰⁹ Wenzel, AÚO IX. k. 551. (Reg. Arp. 2619. sz.).

¹¹⁰ Zolnay László szerint 1263-tól állt a budai kamara élén Walter, *Zolnay L.: Számadás* i. m. 86–87.

¹¹¹ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

¹¹² Bp. Okl. I. k. 132.

¹¹³ Bp. Okl. I. k. 145.

¹¹⁴ 1268–1270.: Bp. Okl. I. k. 74.

¹¹⁵ (1264): „in domo Valterii”: *Zolnay L.: Számadás* i. m. 82.; 1272.: „in domo domini Galterii”: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo Lucum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI.* (Coll.: Albinus Franciscus Gombos.) I–III. k. Bp., 1937–1938. 2518.

¹¹⁶ Az első budai rektor, Preussel Henrik 1264 őszétől viselte e tisztséget 1265 márciusáig, az isaszegi csatát követően bekövetkező haláláig. Vö. *Györffy György: Pest–Buda kialakulása.* Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásáig. Bp., 1997. 194.; *Zsoldos Attila: Családi ügy.* IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Bp., 2007. (História Könyvtár – Monográfiák, 24.) 42.; Halálát követően kerülhetett Walter a budai rektori hivatalba, bár az első okleveles adat 1268. okt. 18-án említette rektorként: Nos comes Walterus, rector castri Budensis: Bp. Okl. I. k. 100.; A tisztséget 1276-ig tölthette be, bár utolsó adatunk 1275. júl. 16-án kelt: per Walter comitem de Kamarum, rectorem Castri Budensis: Bp. Okl. I. k. 145.; Vö.: *Györffy Gy.: Pest–Buda kialakulása* i. m. 195.; 1279 tavaszán halt meg, melyre az utal, hogy ekkor már az esztergomi palota az esztergomi káptalan birtokában volt (1279. márc. 29.): Mon. Strig. II. k. 93.; 1279. márc. 29.: Mon. Strig. II. k. 96.).

¹¹⁷ Bp. Okl. I. k. 131. (Reg. Arp. 2418. sz.).

¹¹⁸ Urk. Sieb. I. k. 199.; A Horváth–Huszár-féle listában – Thallóczy nyomán – 1295–1296-nál Viviamus mint kamaraispán és zólyomi ispán szerepelt. *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 23.; nem tudjuk, hogy Thallóczy mely forrásra alapozta ezen adatot, az azonban bizonyos, hogy 1291 és 1300 között „Balassa” Miklós fia

Wluelius

Henel fia Wluelius 1261-ben szerepel kamaraispánként (*comes camere nostre*),¹¹⁹ mely tisztséget az Esztergom-budai kamarában tölthette be.¹²⁰ 1265. április 1-jén kelt oklevél szerint Henel fiaitól, Wlueliustól, Altmantól és Neklinustól Komárom vára visszaszállt a királyra nagy összegű pénztartozás fejében, mellyel a királyi kincstárnak a kamara irányításával kapcsolatosan tartoztak (*pro magna summa pecunie, ex administracione camere fisco regio debite*). A király ugyanezen összeg fejében (*pro eadem magna summa pecunie*) Komárom várát Walter kamaraispánnak adta el. Walter a várat kiépítette, ezért az uralkodó neki adta az udvarnokok lakta Komárom falut.¹²¹ Egy 1268-ban kelt oklevélből viszont az derül ki, hogy Henel fiai, Wluelius, Altman és Neklinus a király tudtával a királynétől bérbe vették a harmincadot egy bizonyos összegért (*nobis scientibus conduxissem tricesimam a domina regina, karissima consorte nostra, pro certa pecunie quantitate*), ám nem fizették ki a teljes tartozást, hanem adósok maradtak 800 finom ezüst márkával, ezért a 800 ezüst márkáért a királynő Komárom várát a hozzá tartozó Tatán lévő malommal eladta Walternak.¹²² Ezt az adásvételt IV. Béla megerősítette, hozzátéve, hogy ő Komárom falut adományozta Walternak.¹²³ A két oklevél első olvasatra ellentétben áll egymással, hiszen az 1265. évi szerint Komárom vára Henel fiainak *ex administracione camere fisco regio* származó adóssága miatt szállt a királyra, és ő azt ugyanezen összeg fejében adta tovább Walternak, ugyanakkor az 1268. évi oklevél azt állítja, hogy Komárom vára Henel fiainak a harmincad bérléséből fennmaradó 800 márká tartozása miatt került a királynéhoz, aki azt ezen összeg fejében adta tovább Walternak. Szentpétery Imre a két oklevélben lévő ellentmondást azzal a feltételezéssel

Demeter viselte a zólyomi ispáni címet, Vö. Zsoldos A.: Archontológia i. m.

¹¹⁹ Bp. Okl. I. k. 75. (Reg. Arp. 1271. sz.).

¹²⁰ A tatárjárást követően IV. Béla a királyi székhelyt Budára helyezte át 1249 és 1256 között. A királyi székhely Budára helyezésével párhuzamosan történhetett a kamara Budára helyezése is. Budán, az 1255. évi budai vámszabályzatot tárgyaló oklevél szerint, az esztergomi királyi pénzverők (*fabros nostros de Strigonio*) a pénzverőházban (*in fabrica*) az év egy bizonyos időszakában pénzverést folytattak (Monika Jánosi-Péter E. Kovács-József Köblös-István Tringli: Elenchus fontium historiae urbanae. III/2. [Ed. András Kubinyi] Bp., 1997. 46.). Ennek értelmében Budán a pénzverés legkésőbb 1255-ben, még az esztergomi pénzverők közreműködésével, megkezdődött. Megpróbálhatnánk a kamaraispánokból kiindulni. Az első kamaraispán, aki vitán felül áll, hogy Budához köthető, Walter volt, akinek házában 1264 körül selmeci ezüst kifizetésére került sor (*Zolnay L.: Számadás i. m. 82.*). A bizonyosan az esztergomi kamarához köthető kamaraispánok sorában az utolsó Archinus volt, aki 1249-ben töltötte be ezt a pozíciót. Így a kamaraispánok listája is azt mutatja, hogy a kamarai központ áthelyezésére 1249 és 1255 között került sor. Esztergomban a pénzverés tovább folytatódott, 1355-ig. Véleményünk szerint azonban a kamarai központ Buda volt, Esztergom ezt követően nem tekinthető önálló kamarának, csak pénzverőnek, melynek irányítása a budai kamaraispán alá tartozott. A hagyomány azonban a későbbiekben is érvényesült, ezért nevezik Esztergom-budai kamarának az Anjou-kori források.

¹²¹ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

¹²² Mon. Strig. I. k. 551.

¹²³ Mon. Strig. I. k. 559. (Reg. Arp. 1577. sz.).

kísérelte meg magyarázni, hogy Henel fiait mind kamarabérleti, mind harmincadbérleti tartozás terhelte.¹²⁴ Az ellentmondást azonban másképpen is feloldhatjuk. Az 1268. évi oklevél ugyanis magyarázatot ad arra, miért lehetett szükség e hosszabb szövegezésű diploma kibocsátására. Az oklevélben az uralkodó nemcsak ezen adásvételről ejt szót, hanem általánosságban szólva is felhívja a kamara- és a harmincadbérletők figyelmét, hogy a bérleményért ingó és ingatlan vagyonukkal felelnek, és ha nem fizetik meg tartozásukat, az adósság mértékében azokat eladják, és a továbbiakban a vevő a király védelmét élvezi (*emtoribus propter auctoritatem regiam contra quoslibet premunitis*),¹²⁵ s csak ezt követően tér ki az oklevél a konkrét esetre. Az oklevél részletesen tárgyalja az ügyet, miközben nem feledkezik meg arról sem, hogy Komárom várának egyik tartozéka egy tatai malom volt, külön megemlékezett Walter beiktatásáról, leírta a határokat, és mintegy mellékesen jegyezte meg, hogy a király Komárom falut Walternak adta. Azaz míg 1268-ban Komárom várán, addig az 1265. évi oklevélben Komárom falu adományozásán van a hangsúly. Az 1265. évi oklevél arra is fényt vet, hogy Komárom várának Walter általi megvételére 1265-öt megelőzően került sor, ám az is felettébb egyértelműnek tűnik, hogy 1261 után, hiszen ekkor még Wyluinus kamaraispánként szerepelt,¹²⁶ és nehezen elképzelhető, hogy kamaraispán lehetett volna abban az esetben, ha a királyné felé tartozással bírt. Valószínűleg 1265 és 1268 között Henel fiai valamilyen módon vissza szeretnék volna szerezni Komárom várát, és ezért került sor a vár Walter kezébe kerülésének körülményeiről pontosabb képet adó 1268. évi oklevél kiadására, mely egyben lehetőséget nyújtott arra is, hogy hasonló esetek elkerülése érdekében egy általános, a bérletekre vonatkozó rendelkezés is helyet kapjon a diplomában. Azaz Henel fiainak nem kétféle tartozása volt, hanem csak harmincadbérleti. Azon pedig, hogy ez 1265-ben mint *ex administracione camere fisco regio debite* jelenik meg, nem kell csodálkoznunk, hiszen az uralkodó a királynéi jövedelmek felett szükség esetén saját maga rendelkezett,¹²⁷ és nem tartotta fontosnak részletezni 1265-ben — a fentebb vázolt okok miatt —, hogy ez a jövedelem-kiesés a királynéi, vagy a királyi jövedelmeket érintette.

¹²⁴ Reg. Arp. 1577. sz.

¹²⁵ Mon. Strig. I. k. 551.

¹²⁶ Bp. Okl. I. k. 75.

¹²⁷ Zsoldos A.: Árpádok és asszonyaik i. m. 52–53., 83–84.

Függelék

Források

1211	<i>cum comite camere tunc temporis Gatk nomine</i> (PRT I. k. 621.)
1232. febr. 25.	<i>Samuelem quondam comitem camere</i> (Sedlák, Reg. dipl. I. k. 275.)
1232	<i>iudeus Teha comes in reddenda ratione nostri negotii de opere camerae nobis in quadam summa pecuniae remansisset</i> (Urk. Burg. I. k. 140.)
1233	<i>a Fabiano comite fratre Marcelli pro quinquaginta marcis comparauimus, cuius pecunie summam a iam dicto fratre suo Comite Camere nostre tunc temporis existente sibi assignauimus</i> (Wenzel, ÁÚO XI. k. 257.)
1244	<i>Scemeyn comes camere domini regis</i> (Wenzel, ÁÚO VII. k. 178.)
1249. nov. 28.	<i>Archinus comes camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 379.)
1253. okt. 3.	<i>per camerarios nostros Sirmiensis Leppoldum videlicet et socios eiusdem</i> (DL 381.)
1261	<i>Wyluinus comes camere nostre</i> (Bp. Okl. I. k. 75.)
1264	<i>ab urbano quondam comite camare</i> (DL 98174)
1265. ápr. 1.	<i>Henel, quondam comitis camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 521.)
1265. ápr. 1.	<i>Walter comiti camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 521.)
1270. szept. 22.	<i>Walterus comes camere nostre</i> (DF 248544)
1270.	<i>Precholo comiti camere Zagrabienensis</i> (Smičiklas, CD V. 574.)
1272. szept. 29.	<i>Perchinus comes camere domini regis</i> (HO VIII. k. 147.)
(1275.) júl. 13.	<i>Waltero comiti de Komar, et comiti camere</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 551.)
1277. febr. 1.	<i>Michaele comite camere regis</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 187.)
1277. aug. 17.	<i>Michaele comite camere regis</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 188.)
(1279.) júl. 25.	<i>Hench et socijs suis comitibus camere sue</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 555.)
1280. febr. 7.	<i>Fredman iudeo, qui se comitem camere domini nostri Ladislai illustris regis Hungarie esse dicebat</i> (HO VIII. k. 205–206.)
1282	<i>Fredmanus iudeus comes camere nostre</i> (HO VIII. k. 221.)
1287. aug. 25.	<i>Merclini comitis camere nostre</i> (Reg. Arp. 3457.)
1291. jún. 17.	<i>Merculinus comes camerae regiae, et de Zolum</i> (Fejér, CD VI/1. k. 189.)
(1291) szept. 1.	<i>Gunchul et Michaeli comitibus camere domini regis</i> (DL 93908)
1292. aug. 10.	<i>Merkulinus comes camerae regis civia Zagrabienensis</i> (Smičiklas, CD VII. k. 103.)
1291	<i>Bald comes camere domini regis et de Scepus</i> (DL 71238)
1292. ápr.	<i>Bald comes camere domini regis et de Scepus</i> (Fejér, CD VI/1. k. 222.)
1295. aug. 24.	<i>Wynianus comes camere domini regis et de Beztercze, per dominum regem procurator possessionis Zekes</i> (Urk. Sieb. I. k. 199.)
(1296–1298) jún. 23.	<i>Cameram nostram de Zagrabia eidem Gano duximus conferendam</i> (Smičiklas, CD VII. k. 179.)
1297	<i>Hannus filius comitis Herbordi de Cassa, comes camere nostre</i> (Wenzel, ÁÚO V. k. 169.)

Árpád-kori kamarák és kamaraispánjaik

Esztergomi kamara

Gatk (1211 e.)
 Sámuel (1231)
 Teha 1232
 Marcell 1233
 Scemeyn 1244
 Henel (1245 u.)
 Archinus 1249

Esztergom–budai kamara

Wluelius 1261
 Urbanus 1264 e.
 Walter (1264)–(1276)
 Mihály 1277
 Hench 1279
 Fredman 1280–1282
 Gunchul 1291

Szerémi kamara

Leppoldus 1253

Zágrábi kamara

Perchinus 1270–(1275)
 Merclinus 1287–1292
 Ganus (1296–1298)

„Szepesi” kamara

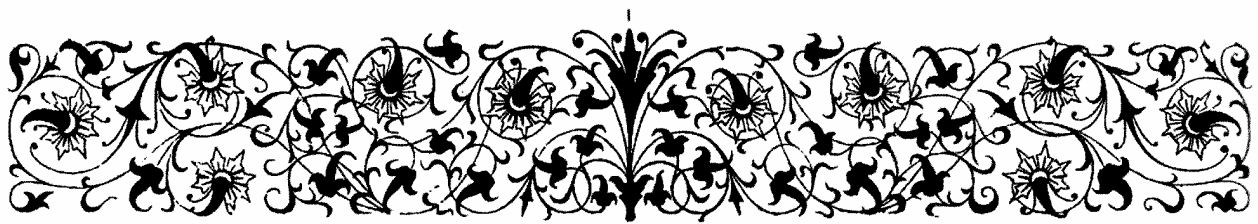
Bald 1291–1292
 Hannus 1297

Szatmári kamara

Mihály 1291

Erdélyi kamara

Viviamus 1295

SOÓS FERENC

Tévesen azonosított családi címerek a középkori magyar pénzeken

A középkori magyar pénzkibocsátás királyi felségjog volt, azonban a pénzverés gyakorlati végrehajtása annál hétköznapibb. A király elhatározta (tanácsadói javaslatára), hogy milyen pénzt verjenek, és annak kivitelezését – a pénzverést – megfelelő szakemberekre bízta. Ezeknek a szakembereknek a köre, szakismerete, etnikai hovatartozása igen változó volt, a megbízhatóságukkal is néha problémák merültek fel. A pénzverő szerszámok őrzése IV. Béla király (1235–1270) uralkodása alatt vált szigorúvá és rendszeressé. Ebben az időben alakult ki a pénzverőházak működésének kettős ellenőrzése is (tárnokmester és az esztergomi érsek emberei).¹

A későbbiekben a hamis pénzek kiszűrése és a valódiak azonosíthatósága végett a pénzverésért felelős személy, a kamaraispán egyedi azonosítási jellel látta el azokat. Erre vonatkozó utasítással I. Károly király (1308–1342) uralkodása alatt találkozunk először.² Kezdetben a verdére utaló jeleket láthatunk, majd I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása alatt inkább a személyi jegyek szaporodtak el. Ezek az azonosítási jelek nem voltak egységesek, lehetnek képes ábrák vagy nevek kezdőbetűi (városnév, ahol a pénzverde működött, illetve a tisztségviselő nevének kezdőbetűje). A pénzen való elhelyezésük is változó volt.³ A verdejegyek feloldása, azonosítása ebből a korból még korántsem teljes. A középkorban általánossá vált verdejegy–mesterjegy megjelenési forma a 15. század első tizedeiben – Zsigmond király (1387–1437) uralkodása alatt – alakult ki és vált általánossá. Ez azt jelentette, hogy a pénz egyik oldalán – általában a hátlapján – az éremkép (szemből nézett) bal oldalán a pénzverde helyének (város), a jobb oldalán pedig a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő (kamaraispán, kincstartó) nevének kezdőbetűje szerepel. A középkori magyar pénzek verdejegyeinek eddigi legteljesebb feldolgozását Pohl Artur végezte el, amelyet két könyvben tett közzé.⁴

¹ Soós Ferenc: A magyar fémpénzek feliratai és címerai. Bp., 1998. 40.

² 1338, 1342: „Et ut camerariorum nostrorum justitia appareat in denariis fabricandis, statuimus, ut quilibet eorum in ipsorum monetis signum habeat, per quod moneta per ipsum fabricata cognoscatur.” *Hóman Bálint*: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp., 1921. 220.

³ Tóth Csaba: Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon. Doktori disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Bp., 2002. 175.

⁴ Pohl, Artur: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974. 51., 1 térkép, 59 tábla; Pohl, Artur: Münnzeichen und Meister-

A verdejegy–mesterjegy forma bevezetése és elterjedése előtt már felismerték azt, hogy a pénzverde helyének és a pénz kibocsátásért felelős személy nevének kezdőbetűje helyett annak valamilyen képi megformálásával vagy címerével is lehet azonosítani a pénzmét. Ez a későbbiekben gyakorivá vált. A verdejegyként alkalmazott város címerek, illetve a várost jelképező címerekkel nem volt probléma. A mesterjegyként alkalmazott családi címerek azonosítása viszont több esetben gondot jelentett. Még napjainkban is vannak ilyen azonosítatlan mesterjegyek. Az is előfordult, hogy ezeket a családi címereket helytelenül azonosították, amelynek egyik oka az, hogy a pénzmén a címer megjelenítésére szolgáló hely nagyon kicsi és a vésnőknek nagy kihívást jelentett ezen a parányi területen ábrázolni egy címet úgy, hogy az felismerhető legyen.⁵

A tévesen azonosított címerek többsége valamelyik kamaraispán (*comes camerae*) vagy kincstartó (*thesaurarius regius*) családi címere, mint a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő egyedi azonosító jele.

Jakcs András, György, István királyi kincstartók (1382–1391)

Kusalyi Jakcs (Jakab) fiai. Külön-külön, néha együtt látták el a kincstartói teendőket. Családi címerük mesterjegyként szerepel Zsigmond király aranyforintján (1. ábra).⁶

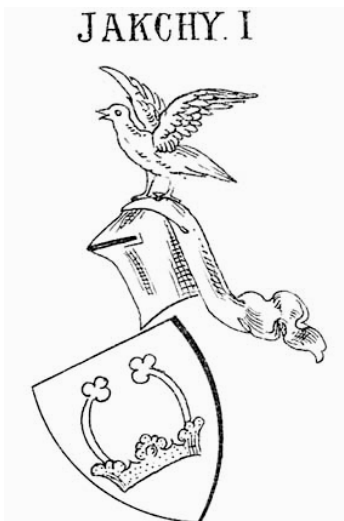

zeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Bp.–Graz, 1982. 101., 145 tábla.

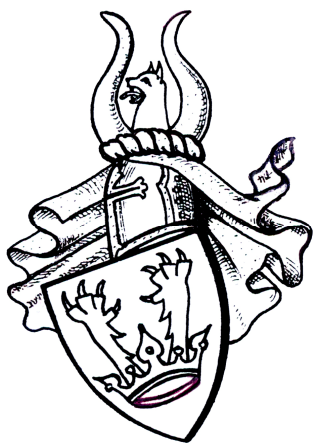
⁵ Soós Ferenc: Verde- és mesterjegyként alkalmazott címerek a magyar pénzeken. In: A numizmatika és a társtudományok II. Konferencia Debrecenben 1995. október 2–4. (Szerk. Krankovics Iona) Debrecen, 1996. 201–214.

⁶ A bemutatott érmék a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található, megköszönöm Torbágyi Melindának a képek felhasználásának engedélyezését. A cikkben látható pénzmékek képei nem méretarányosak.

A pénzeken nincs verdejegy, ami azt jelentheti, hogy valamennyi verdében egységesen ezzel a mesterjeggyel verték. A korábbi heraldikai irodalmakban téves címerleírás és címerrajz szerepel, amelyet töredezett és hiányos pecsétek alapján készítettek el (2. ábra).⁷

A jelenlegi címer meghatározása ép pecsét és kályhacsempe, épségben maradt épület záróké címerrajza alapján történt (3. ábra).⁸

⁷ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. (Bearbeitet von Géza von Csergheő, Major a. D.) Heft 1–7 unter Mit-Redaction des Iván von Nagy. Nürnberg, 1893. Jakch (Jakchy) I. v. Kusaly. (az itt közölt ábra e kötet Jakch címszavánál található); Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Bp., 1886. V. tábla 37. kép; Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve. Bp., 1897. 491. ábra; Végh Gyula: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. Turul, 49 (1935) 1–4. és 66–70. A további ábrák közül a 3., 5. és 7. a szerző saját rajza. A 6. forrása: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. (Supplementband) Bearbeitet von Géza v. Csergheő und Josef v. Csoma. Nürnberg 1894. Kandsdorffer címszó. A 10. forrása: Magyarország címeres könyve (Liber armorum Hungariae) I. k. Bp., 1913. 85. tábla.

⁸ Emődi Tamás: A Kusalyi Jakcsok származása és címeres emlékei. Turul, 69 (1996) 3–4. 57–66.

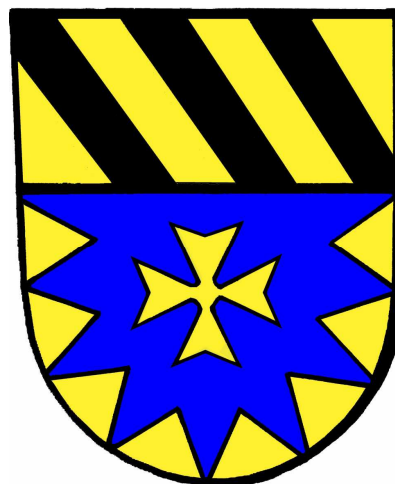
Címerleírás: lebegő levélkoronából kinövő, mancsaival felfelé álló két farkas- vagy medveláb. Sisakdísz: két ökör- vagy bivalyszarv között egy jobbra forduló, előtűnő farkas vagy kutya. Az aranyforint mesterjeggyén a címerpajzs felett egy zászló látható, ami a zászlósúri státuszra utal.⁹

Noffri Bardo kamaraispán (Körmöcbánya 1458–1459)

Bardi Onofrio jelentős szerepet töltött be a magyar pénzügyigazgatásban pénzkamara-, sókamara- és harmincadispáni hivatalokban. Róla 1409–1430 között rendelkezünk adatokkal. Gyermekai közül a négy fiú – Lénárd, János, Bardo és Jakab – szintén a pénzügyigazgatásban dolgozott harmincadispáni és pénzkamaraispáni beosztásokban. A legmarkánsabb egyéniség Lénárd volt, aki 1437-ben Zsigmond király külföldi útján kíséretében tartózkodott, mint pénzügyi tanácsadó. A Mátyás-féle aranyforint (4. ábra) mesterjegye bajmóci Noffri Bardo címere, aki 1458–1459-ben körmöcbányai kamaraispán volt.¹⁰

A családi címer: vágott pajzs első, arany mezejében három fekete harántpólya; második, arannyal ékkeretelt kék mezejében lebegő, arany máltai kereszt (5. ábra).¹¹

⁹ Soós Ferenc: Magyarország kincstartói, 1340–1540. Bp., 1999. 23–24.
¹⁰ 1458. július 14.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 240419. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL–DF 5.1) 2010.; 1459. április 19.: DF 250010.

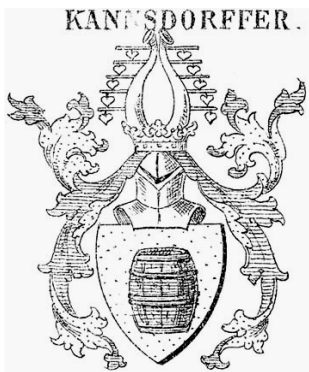
¹¹ V. ö.: Soós Ferenc: „Elefánti János kalendárium” (könyvismertetés kiegészítésekkel). Matúš Kučera: Kalendár Jána z Lefantoviec. Művészettörténeti Értesítő, 56 (2007) 162–167.

Kansdorfer János kamaraispán (Körmöcbánya 1455–1457; 1467–1469)

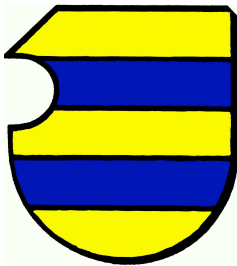
Bécsi polgár, 1453-ban osztrák főkinctartói jegyző. Körmöcbányán kamaraispán 1455–1457 között, majd 1457-ben Budán. Körmöcbányán ismét kamaraispán Mátyás király pénzreformja idején, 1467–1469 között.

Családi címere két nagy félreértést is eredményezett: egyet a heraldikában, és egyet a numizmatikában.

- A heraldikában: V. László királytól Budán 1456. március 22-én kapott német nyelvű, birodalmi formára kiállított címerlevelet. A címerleírásban egy régies kifejezés szerepel, és ez okozta a félreértést. Így szerepel: „... ainem Schild von Gold und darinne zwen fazz von lazur in par ...” Heraldikusok ezt a címerleírást idézik annak bemutatására, hogy a latin *fascia* vagy a francia *fesce* szó – ami a heraldikában pólyát jelent – német kiejtés szerinti leírása milyen félreértést okozhat.¹² Nyáry Albert ezt így fordította le: „Arany mezőben két kék hordó.” (A fass = hordó fordításaként.¹³) A magyar Siebmacher-kötetekben ilyen kép és leírás jelent meg, de a címerképben már csak egy hordó szerepel.¹⁴ (6. ábra)

- A helyes címerleírás: arany mezőben két kék pólya.¹⁵ (7. ábra)

- A numizmatikában: Az 1467-es pénzügyi reformot követően a Körmöcbányán vert valamennyi pénzfajtán (új éremképű garas, dénár, obulus és régi éremké-

pú aranyforint) mesterjegyként Kansdorfer János családi címere szerepel. (8. ábra)

Pohl Artur ezt osztrák címernek vélte, és még ideológiát is gyártott hozzá: „... nyilván nemzeti büszkeségből használta, az okmányok szerint is Wiener Bürgernek, azaz bécsi polgárnak szokta magát nevezni.” A családi címer nem azonos az osztrák vörös mezőben ezüst pólyás címerrel, hanem arany mezőben két kék pólya szerepel!¹⁶

Bebek Pál kamaraispán (Körmöcbánya 1469)

Mátyás király 1467. évi pénzreformja idején először az ezüstpénzeket (garas, dénár, obulus) cserélték ki, majd csak ezután került sor az aranyforintok éremképének módosítására. De ez mikor történt meg? 1469-ben, 1470-ben? Ki vette (ki volt a kamaraispán)? Tárgyi bizonyíték erre az aranyforint, amely a körmöcbányai verdéből került ki azonos hátlappal, de különböző előlappal. Az egyik a régi, címeres előlap szerepel, a másikon pedig a Madonna. Mindkettő mesterjegye egy családi címer: pajzsban kettőskereszt. (9. ábra)

¹² J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Band A. Geschichte der Heraldik (Wappenwesen, Wappenkunst und Wappenwissenschaft). (Bearbeitet von Gustav A. Seyler.) Nürnberg 1890. 224.

¹³ Nyáry A.: i. m. 240. 1. j.

¹⁴ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch i. m.

¹⁵ Soós Ferenc: Kansdorfer János körmöcbányai kamaraispán címerleírásának és címerrajzának ellentmondásai. *Az Érem*, 51 (1995) 5–8.

¹⁶ Pohl Artur: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. Bp., 1972. (Az éremgyűjtők kiadványsorozata 8. szám) 23–24.

Ezzel a mesterjeggyel vertek Madonnás garast, dénárt és obulust is. Pohl Artur ezt Mühlstein Vid kamaraispánnak tulajdonítja, azonban ez kétséget hagy maga után. Egyrészt azért, mert ismerjük az ő családi címerét, ami nem egyezik ezzel, másrészt azért, mert ő 1470-ben volt először Körmöcbányán kamaraispán és egyben zólyomi alispán.¹⁷ A szóba jöhető személy a Bebek család egyik tagja lehet. (10. ábra)

Bebek de Pelsőcz

A Bebekek közül ekkor Pál (†1469) és György (†1478) éltek, akik nem töltöttek be országos tisztséget, de mindketten a bárók közé tartoztak. Pál testvére – Orsolya – Szapolyai Imre felesége volt, akinek politikai befolyása, közéleti szerepe és nem utolsósorban markáns egyénisége révén elképzelhető, hogy Bebek Pál vagy György tisztséghez jutott a pénzügyigazgatásban (jelen esetben, mint körmöci kamaraispán). A családtagokat szoros gazdasági érdekek is összefűzték. Bebek Pál 1469 őszen elhunyt, halála után minden vagyonát – amelyek között bányák is voltak – Szapolyai Imre próbálta megszerezni, azonban a király ehhez nem járult hozzá.¹⁸ A velük rokon Csetneki család tagjai – akiknek bányabirtokaik is voltak – szintén tiltakoztak Szapolyai Imre birtok követelése miatt és a királyt is tiltották az adományozástól.¹⁹

Bebek Pál lehetett az a személy, aki 1469-ben átvette Kansdorfer János után a körmöcbányai kamarát, és az ő idejében történt meg az aranyforint új éremképeinek bevezetése. Halála miatt csak rövid ideig tölthette be a kamaraispáni hivatalt, ezért nem maradt róla okleveles emlék (vagy eddig nem került elő).²⁰

Bebek Pál pecsétje. DL 15694.

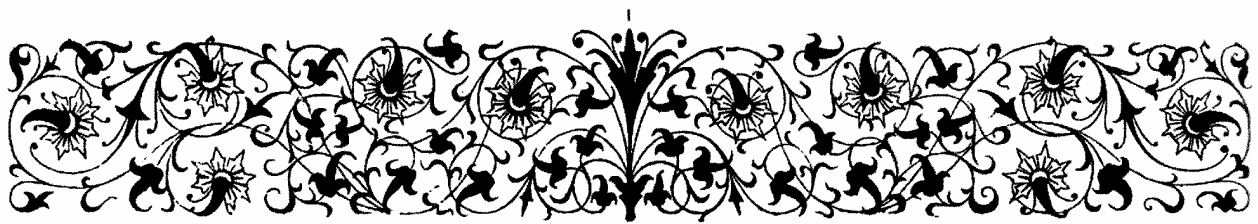
Az oklevelet Imre vajda özvegye, Veronika és fia Pál állította ki. E pecsét mellett zöld viaszba nyomva egy valamivel kisebb gyűrűs pecsét töredéke (valószínűleg Veronikáé) látható, amelynek alsó részében szintén kettőskereszt töredéke vehető ki. Vö. Rácz György: Az Ákos nemzetség címere. *Turul*, 67 (1995) 31.

¹⁷ Soós Ferenc: Mühlstein Vid körmöci kamaraispánsága. *Az Érem*, 53 (1997) 1–5.

¹⁸ 1469. november 7.: DF 263147., Szepesi káptalan.

¹⁹ 1469. december 31.: MOL Diplomatikai Levéltár 16947., Jászói konvent.

²⁰ Soós Ferenc: Mátyás király 1467. évi pénzügyi reformjának gyakorlati végrehajtása. Numizmatika és társtudományok III. Konferencia Nyíregyházán 1997. október 17–19. (Szerk. Ulrich Attila) Nyíregyháza, 1999. 171–177.

KÖNYVISMERTETÉS

Costin Feneşan: Diplomele de înnobilitare și blazon din Banat. Secolele XVI–XVII. Adels- und Wappenbriefe aus dem Banat. 16–17. Jahrhundert. Editura de Vest/Westverlag 2007. Timișoara/Temeswar, 2007. 273 p. (ISBN 978-973-36-0451-8)

Az alább ismertetendő forráskiadvány összeállítója Costin Feneşan, a Román Nemzeti Levéltár bukaresti központjának egykori főigazgatója, jelenleg főlevéltárosa. Az elmúlt évtizedekben több latin nyelvű forrást is kiadott, emellett azon román anyanyelvű történetkutatók egyike, akik a német és magyar nyelvet, valamint a történeti szakirodalmat is egyaránt jól ismerik. Bánsági származása miatt szívügye az e területre vonatkozó források feltárása. 1981-ben *Bánság történetére vonatkozó oklevelek* címmel (*Documente medievale Bănăţene 1440–1653*. Timișoara, 1981) közölt teljes szövegükben 92 középkori és kora újkori oklevelet és iratot, olyankor, amikor a cenzúra az efféle kiadványok megjelenését legkevésbé látta szívesen. Ugyanitt részletes bevezetőben tekintette át a terület múltjára vonatkozó korábbi forrásfeltáró munkákat, és részletesen ismertette Ortway Tivadar munkásságát, aki Temes és Krassó vármegyék, illetve a szörényi bánság történetének megismeréséért a magyar forráskiadás hőskorában a legtöbbet tett.

E mostani kötet, címének megfelelően, 16–17. századi, bánsági famíliák számára kiállított címer- és nemesség-adományleveleiből közöl válogatást. Romániában a kommunizmus éveiben a történeti segédtudományokkal alig-alig foglalkoztak, de a nemesség kutatását is – ideológiai okokból – elhanyagolták. Noha a történeti Erdély birtokos társadalma iránt a román kutatás a mai napig kevésbé érdeklődik, a fejedelemség korában Erdélyhez kapcsolódó Részek (és a Bánság) területén élt román anyanyelvű nemesség múltja iránt fokozottabb az érdeklődés. Ez vezetett a kötet elkészítéséhez. A bevezető vázlatosan bemutatja a bánsági nemesség fejlődését. Eszerint a kezdetben kenézi jogon birtokos családok közül többet a 14. és 15. században megerősítettek a birtoklásban, más famíliák pedig – ugyancsak az uralkodótól – birtokadományokat kaptak. A 16. és 17. században egyre elterjedtebbé vált a birtokadományval egybe nem kötött címeradományozás, ami miatt Lugos és Karánsebes környékén is kialakult az armalisták népes csoportja (a területet 1658-ban a törökök elfoglalták). Az adománylevelek jobbára katonai érdemeket honoráltak, ugyanakkor hírt adnak a török elől menekülő birtokos társadalom moz-

gásáról is. Figyelemre méltó, hogy a közlő a kötet forrásainak elsősorban társadalomtörténeti tanulságait értékeli (például a mobilitás, a megadományozottak társadalmi státusa stb.), emellett több, címereslevelet elnyert nemes életútját is bemutatja. A kötet bevezetője a közölt címerek jellegzetességeit is részletezi, a mellékletben pedig 13 címer színes hasonmását láthatjuk. Szó esik a kihirdetésekről is: a nemesítő okleveleket az itteni kedvezményezetteknek az országgyűlésen, a (Karánsebesen székelő) karánsebesi és lugosi bán előtt vagy Krassó vármegye ítélőszéke előtt kellett bemutatniuk.

A kötet az 1589–1701 közötti időszakból (a kibocsátók tehát Erdély fejedelmei, Báthori Zsigmondtól Apafi Mihályig, illetve egy oklevél esetében Lipót császár) 59 címer-, illetve nemességadományozó levelet közöl, emellett pedig függelékben 11, 1580–1644 közötti lugosi, karánsebesi és lippai házak számára nemesítést (vagy mentességet) adományozó iratot. Mindezek forrása főleg az erdélyi Királyi Könyvek: a kötet közli a latin szövegeket és – a román forráskiadás gyakorlatának megfelelően – teljes román nyelvű fordításukat, emellett pedig román nyelvű regesztát is. Valószínű, hogy a kéziratot évekkel megjelenése (2007) előtt szerzője lezárta, mert az erdélyi királyi könyvekből közölt források apparátusa nem jelzi azt, hogy az iratok közül néhány az erdélyi királyi könyveket magyar nyelvű regesztában közlő forráskiadványban már megjelent (*Erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I/1–3. 1569–1602*. Szerk. Fejér Tamás–Rácz Etelka–Szász Anikó. Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kolozsvár, 2003–2005. [Erdélyi történelmi adatok VII/1–3.]).

A kiadvány elkészülte a magyar nyelvű történeti kutatás nyeresége is. Különösen figyelemre méltó amiatt, hogy a román forráskiadás keveset foglalkozott az erdélyi fejedelemség kora gazdag forrásanyagának feltárásával, és az ilyenfajta vállalkozások ma is ritkaságszámba mennek. Noha Románia történeti forrásanyagát tekintve mennyiségileg és minőségileg is meghatározóak a Kárpátokon inneni területekre (Erdély és a Partium) vonatkozó latin, magyar és német nyelvű iratok, a román kutatás ennek elenyésző hányadát hasznosította. A kötet megjelenése így külön üdvözlendő. Remélhetőleg mások számára is ösztönzőleg hat a régi Erdély más forrásainak közzététele szempontjából.

W. Kovács András

Jozef Novák: *Pečate miest a obcí na Slovensku*. I–II. zväzok. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, 2008. 720 p., 643 p. (ISBN 978-80-89236-48-0)

Jozef Novák a történelem segédtudományai művelőinek nesztora északi szomszédunknál. Az elmúlt évtizedekben felnőtt szakembergárda képviselői, szinte minden esetben az ő tanítványai, munkatársai közül kerültek ki. Fő kutatási területe egy életen át elsősorban a kommunális heraldika és szfragisztika volt. Ezeknek a témáknak a részletes kutatásával az 1950-es évek közepén kezdett el foglalkozni. Vizsgálatait az akkori csehszlovákiai forrásörző helyeken túl magyarországi levéltárakra is kiterjesztette. A kutatások első összefoglaló jellegű eredményei bő évtizeddel ezután láttak napvilágot: 1967-ben jelent meg a *Slovenské mestské a obecne erby* (Szlovák városi és községi címerek) című mű első kiadása, majd 1972-ben már a második is napvilágot látott. Ezeket a köteteket a heraldika- és szfragisztika magyarországi művelői is ismerik, használják. A tárgykörben írt további fontosabb publikációi között megemlíthető az *Erby miest vyhlásených za pamiatkovú rezerváciu* (Műemlékvédelem alatt álló városok heraldikája) és az *Erby a pečate Bratislavy* (Pozsony címerei, pecsétjei). Novák professzor nagy számban publikált írásokat különféle évkönyvekben, tanulmánykötetekben, központi- és helyi periodikákban az egyes települések általa feltárt heraldikai, szfragisztikai emlékananyagáról.

Bár a szocialista Csehszlovákiában is döntően a korábbi (1918 előtti) városi és települési címerek voltak használatban, egyes települések jelképei mégis szocialista jellegzetességeket mutattak. Ezek mindegyikét megváltoztatták a rendszerváltást követően, főként Novák munkásságának köszönhetően. Így a kiszélesedő szlovák kommunális heraldika megítélése szakmai szempontból lényegében pozitív. A közelmúltban alkotott szlovák kommunális jelképek döntő része is hagyományos jellegű. Megmaradt például az egyházi karakterű, úgynevezett beszélő címerek használata, ahol a címerben megjelenik a település nevében szereplő szent alakja például Túrócszentmárton (Martin), Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš), Pozsonyszentgyörgy (Jur pri Bratislave). Más esetekben a településen egykor jellegzetes foglalkozások jelképei kerültek a címerbe például Privyge (Prievidza), Bazin, Garamszentkereszt (Žiar nad Hronom).

A szerző az utóbbi években lényegében csak e mű megírására koncentrált. Őszintén remélte, hogy (tekintettel idős korára) be tudja fejezni „nagy művét”. Jozef Novák gazdag életműve betetőzésének szánta e köteteket, egyúttal reméli, hogy további kutatások megbízható kiindulását is jelentik a jövőben jelen könyvei, mivel a későbbiekben előkerülő adatok tovább pontosíthatják a vizsgált anyagról szóló ismereteinket.

Novák professzor hangsúlyozza, hogy a kommunális heraldikai anyag tanulmányozása során, az eléje került történelmi források sokrétű elemzést, értelmezést tesznek lehetővé. E vonatkozásban igen fontos lehet például az egyes jelképek fejlődéstörténete, illetve az egyes ábrázolások változatossága. A települések jelképei vizsgálatánál legjelentő-

sebb forráscsoportnak a – sokrétű – szfragisztikai anyagot tartotta. Kihangsúlyozza, hogy a jelképek természetszerűen változásokon mentek keresztül, ha maga az azt használó város jogállása megváltozott. A pecséteken az évszázadok során nem feltétlenül csak pajzsba foglalt jelképek szerepeltek. A szfragisztikai emlékek szoros kapcsolatban vannak a korabeli írásbeliséggel. A szerző különösen fontosnak tartotta kutatása során a legkorábbi ismert pecsétek tanulmányozását. Ez adott esetben ez egyes iratok pontosabb datálását is lehetővé tette. A vizsgált térség, Szlovákia mai területe (a történelmi Felvidék) az egykori Magyarország más területei jelképhasználatával sok hasonlóságot mutatott évszázadokon keresztül. Így többször előfordult, hogy egyes (évszámmal is datált stb.) pecséteket még évszázadokkal később is használtak.

A pecsétek által megőrzött szimbólumok, sokszor nagyon fontos egyedi kordokumentumok. Részletes vizsgálatuk helytörténeti szempontból sem érdektelen. Novák professzor a lehetőségek szerinti legrészletesebb elemzést alapvető feladatának tekintette. Az adott területen, illetve azzal kapcsolatban fennmaradt városi- és községi pecséteket, címereket és azok változatait a teljesség igényével gyűjtötte össze, írta le, elemezte. Mindig közli a pecsétek köriratát is. Részletesen kitért az esetleges módosulásokra, változásokra. Természetesen feltehető, hogy nem minden egykori változat maradt fenn, illetve került elő a kutatás során. A kötetek anyaga kapcsán megállapítható, hogy az egykori jelképeket használó települések egy része ma már nem önálló: beolvadtak nagyobb városokba, azok részeivé váltak. A pecsét- és címerkataszter a Szlovák Köztársaság jelenlegi települési rendszeréhez igazodik. A hivatalos statisztikai adatok szerint (2008. április 10-én) az országban 2926 önálló település volt. A feldolgozott és a kötetben is megjelenített települések száma azonban – tekintettel a különféle változásokra – mintegy 4000 körüli. A mű a települések szlovák nevének alfabetikus sorrendjében tárgyalja az egyes helyszíneket, amelyek mindegyikéről rövid történeti összefoglalást olvashatunk. A szerző közli az adott település legkorábbi ismert említését, majd a település történetének legfontosabb részletein túl olvashatunk a – téma szempontjából fontos – fennmaradt forrásokról is. A szerző kitér birtoklástörténeti témakörökre, és adott esetben azoknak a szimbólumokban való tükröződésére is. Forrásnak mindvégig elsősorban a levéltárakban fellelhető emlékeket tekintette, csupán néha közöl csak az irodalomból, illetve csak leírások alapján ismert pecséteket, címereket. A szerző minden esetben törekedett a legkorábbi ismert pecsét, címer, illetve a legkésőbbi (1918 körüli) közlésére.

Az egyes címereknél olvashatunk e jelképek mai használatáról. Megemlíti a szimbólumok (újra) tervezőit, a címerek modernkori hivatalos regisztrálásának időpontját. A szerző magán- és jogi személyekkel folytatott igen széles körű szakmai levelezése eredményeit is beépítette a műbe. Jozef Novák e kétkötetes munkája nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő teljesítménynek tekinthető kézikönyv. Ha csupán a recenzens emlékezetére hagyatkozunk, akkor elmondható, hogy egy – napjainkban létező – állam területén levő településekről még senki sem készített

szfragisztikai, heraldikai katasztert, a recenzált műhöz hasonló alkotás nem ismert a nemzetközi szakirodalomban. Érdekesség, hogy az egyes kötetek eltérő példányszámban jelentek meg, az első kötet 720, a második 648 példányban látott napvilágot. A második kötetben rövid német és angol nyelvű összefoglaló olvasható a teljes műről.

Pandula Attila

A történelem segédtudományai az Európai Unióban „határok nélkül”. (Szerk.: Ewa Margit–Kóczy T. László–Pandula Attila. A szerkesztésben közreműködött: Garai Anna) Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Encs, 2009. 177 p. (ISBN 978-963-88687-0-1)

A kötet a 2008. május 17–18-án Encsen és Abaújdeveserben a történelem segédtudományai tárgykörében megrendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadások jelentős részének írásos változatát tartalmazza. A tudományos tanácskozás a neves heraldikus, genealógus és archeológus, a MTA levelező tagja, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (MHGT) egykori alelnöke, ragyolczi Csoma József születésének 160. évfordulója alkalmából szerveződött. A konferencián részt vevő magyar szakemberekhez Szlovéniából is társult előadó. A rendezvény a MHGT, valamint az Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület összefogásával valósult meg. A kötet anyaga 13 tanulmányt foglal magában; ezek az írások a történelem segédtudományainak széles skáláját ölelik fel. Mivel több szerző munkáját tartalmazza a könyv, nem tekintem célnak minden egyes írás részletes értékelését, inkább a kötet egészét átfogó, és a kiadványról összességében képet adó bemutatást kísérek meg.

A két legismertebb, legnépszerűbb és legtöbbször által művelt segédtudomány, a genealógia és a heraldika tárgyköréhez kapcsolódik a kötet tanulmányainak nagy része, mellettük azonban inszigniológiai, vexillológiai, falerisztikai, archeológiai és numizmatikai tárgyú, valamint a rendezvény apropóját adó, Csoma József évfordulóhoz kapcsolódó írások is helyet kaptak. A konferencia előadói, és egyben a kötet szerzői között találunk ismert, neves szakembereket, fiatal kutatókat, doktoranduszokat, de a segédtudományok iránt érdeklődő más pályán működő, kedvtelésből kutató szerzőket is. Egy konferenciakötet valamelyest mindig a tanácskozás lenyomata, még akkor is, ha az írásban leadott munkák – jó esetben – kiegészített, pontosított, az olvasók számára megszerkesztett szöveges változatai az elhangzottaknak. A szerkesztőknek nem volt könnyű dolguk, mivel, mint minden konferenciakötet megjelentetésénél, eleve az eltérő színvonalú és stílusú írásokból kellett valamelyest egységes vagy legalábbis harmonikus képet mutató kiadványt szerkeszteni. A kötet címválasztása ugyancsak a tanácskozás címét tükrözi (azonos azzal). A szerkesztők az elhangzott előadások sorrendjét vették figyelembe, ez a rendezőelv, és így követik egymást a tanulmányok. Talán lehetett volna tematikus blokkokat is alkotni, de az írások számából adódóan magam is úgy látom, szerencsésebb választás volt egyszerűen a megvalósult prog-

ram sorrendjében közölni az írásokat. A kötetben találunk igazán színvonalas, korrekt, többek között levéltári forrásokat is felhasználó, tudományos igényvel megírt dolgozatokat. Egyesek közülük új kutatási eredményeket is beépítettek munkáikba, mások, ha nem is újdonságokat tárgyalnak, de megfelelő színvonalú, korrekt összegzést készítettek választott témájukról. Van azonban példa nagyon vázlatos, s témáját csak csírájában felvillantó, rövid megállapításokat tevő írásra is, amelyek olvastán elgondolkodhatunk, annak megjelenésének szükségességéről. A tanulmányok jelentős részében – és ez pozitívumként említhető –, ahol indokolt, jó minőségű illusztrációk teszik követhetőbbé a tartalmat.

Hosszú évek óta tartó, többféle, köztük levéltári forrásokon alapuló kutatómunka eredményeképpen létrejött jelentékeny anyag – terjedelmi korlátok miatti rövid – összegzése Lakatos Sarolta munkája, *A nagyállói Kállayak napkori főága a 19. század végén és a 20. század elején*. Az írás a család-, személy- és birtoktörténet egymással szoros összefüggésben való tanulmányozására jó példa. Szálkai Tamás *Fegyverzet ábrázolása 1526 előtti magyar címeres leveleken* című, viselettörténeti jellegű írása a címeres emlékek egy lehetséges és igen érdekes kutatási irányára hívja fel az olvasók figyelmét, ugyanakkor szép példát szolgáltat a heraldika segédtudományi funkciójára is, amely eredményeivel akár tisztázhat is néhány, a történetkutatás során vitássá váló kérdést. Kisebb résztémát tárgyal Pandula Attila falerisztikai tanulmánya *Az 1898-ban alapított „Díszérem negyvenévi hű szolgálatokért” adományozási gyakorlata a Horthy-korszakban* címmel, amely számos konkrét adományozás levéltári forrásokon alapuló tanulmányozását követően foglalja össze a megfigyelhető jellegzetességeket. Inszigniológiát és szfragisztikát is érintő írás Szemán Attilaé: *Bányászjelvények kialakulása Magyarországon*. A bányászathoz kötődő szimbólumok szisztematikus ismertetése mellett, szemléletesen mutatja be egy szimbólum jelentésváltozását, és egy szakma jelképévé válását. Vitek Gábor a vexillológia területére kalauzolja az olvasót, és Fejér vármegye összes, napjainkban fellelhető nemesi felkelési zászlóit ismerteti. Az analógiák közvetítésével bizonyítja, hogy a vármegyei nemesi felkelési zászlók alapvető motívuma az adott vármegye címere. Egy folyamatban lévő kutatás újabb állomása ismerhető meg Várlaki M. Péter és Kóczy T. László figyelmet keltő, hermeneutikai felkészültséget is igénylő közös tanulmányából: *Genealógiai mítosz és allegória a velencei Pala d’oro-n és Szent István Intelmeiben*. A rendkívül érdekes hipotetikus elemzésben a velencei Szent Márk székesegyház szentélyében található egykori Pala d’oro-n (a főoltár hátlapján) és Szent István Intelmeiben található allegorikus és mitológiai mintázatok összehasonlító vizsgálatát követhetjük nyomon. A helytörténet–családtörténet, helytörténet–régészet tárgykörében születtek Spilenberg-Diószegi György *A hegyalfjai görögök kereskedelmének főbb jellegzetességei a XVII–XVIII. században*; Ewa Margit *A történelmi Abaúj vármegye régészeti leletei Csoma József szemével*; Bakti-Bartusné Hellebrandt Magdolna *Abaúj vármegyei ásatások a 20. század során*, valamint Nagy Lajos Zoltán ugyancsak Abaúj-

hoz kötődő, *A krasznikvajdai Szent-Imrey család című írásai*. Szerepelnek még a kötetben: Négyessy László *A kecskeméti nemesség az 1809. évi nemesi insurrectióban*, valamint Csorba Csaba *Címerhasználat Magyarországon 1526 után és Zempléni címerek* című írásai is.

Az egyes tanulmányok hivatkozási módja különböző; mind a szakirodalmi, mind a levéltári adatokra vonatkozóan megállapítható ez a sokféleség. Sőt nem csupán a jegyzetekben (esetleg a felhasznált irodalomban), de a tanulmány-szövegeken belül is néhány adattípust különbözőképpen szerepeltetnek a szerzők, ami nem szerencsés. Megfelelőbb lett volna a tanulmányok beküldése előtt a szerzők számára megadni a szerkesztők szerint legelőnyösebbnek tartott hivatkozási mód szabványát – miként teszik ezt szakfolyóirataink is –, vagy ha ez már elmaradt – igaz, sok energiát igényel –, de utólag egységesíteni a jegyzetelési technikát.

Egyes szerzők ezzel nem értenek ugyan egyet és felesleges „szabványosításnak” tartják, de egy többszerzős kötetnél mind az olvasók szempontjából, mind a könyv egységesebb volta miatt hasznos lett volna ennek az elvnek az érvényesítése. Néhány példa: a hivatkozott szakirodalom szerzőinek neve különféle módon szerepel (kurzíválva, kapitálissal a családnév); eltér a századok írásmódja (római, arab); a rövidítések alkalmazása, vagy elhagyása is változó például: I. kötet, I. köt., I. k., I., 4. szám, 4. sz.; az oldalszámok jelzésénél: 2. oldal, 87. o., 122. p., vagy 49. is előfordul; általában az évszámoknál és az oldalszámoknál a „-tól -ig” viszony jelölésére nem alkalmazzák a nagykötelet: 1772–73; nem mindenütt érvényesül a társszerzők feltüntetésének helyes módja sem: például Szent-Imrey Kálmán-Szent-Imrey Tamás; de helyesen szerepel például Csergheő Géza–Csoma József.

A kiadvány nem csupán tanulmánykötet, hanem felvállalja a rendezvény történetének – nem csupán a konferenciának, hanem a megemlékezéseknek is – a dokumentálását. E rész a kötet végén kap helyet, és elsősorban Vitek Gábor alapos, tárgyyszerű összefoglalója révén érvényesül, amelyet a tanácskozás előadóinak névsora, valamint a rendezvényen készült színes fotók blokkja követ. A MHGT története, programjainak dokumentálása szempontjából hasznos, hogy a program-összefoglaló, és benne a konferencia előadásainak rövid kivonata is, ha már lehetőség volt rá – jóllehet a Turulban már napvilágot látott – helyet kapott a kötetben.

Ugyancsak emiatt tartom jónak a résztvevők nevének, személyének (foglalkozás, munkahely, tudományos fokozat, egyesületi tagság, tisztség) bemutatását is. Sajnálatos tény azonban, hogy itt-ott hiányosak az adatok (például csak a név és az egyesületi tagság szerepel). Érdeemes lett volna minden résztvevőnél következetesen megadni a fontosnak tartott információkat.

Az összefoglalót olvasva, és a résztvevők sorát áttekintve figyelhetünk fel arra, hogy néhány – többek számára ígéretesnek vagy gondolatébresztőnek tűnt előadás szövege, köztük a szlovén előadóé is – a kézirat hiányában nem kerülhetett be a kötetbe. Ez – tudjuk – gyakran előfordul, és nem feltétlenül a szerkesztők hibája, de tény.

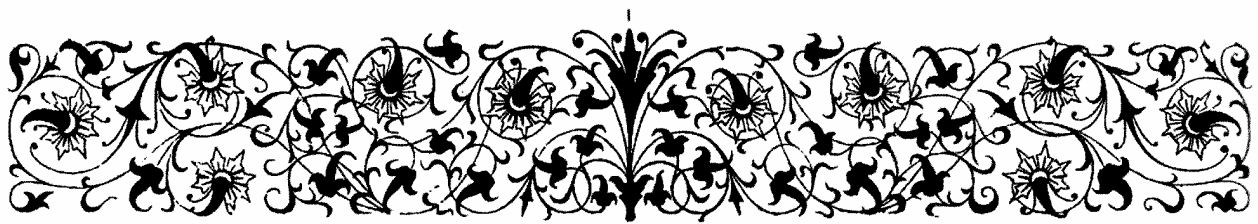
A kiadvány legvégén két blokkban elhelyezve színes fotókat láthatunk. Az első egység a május 17-i Csoma József emlékünnepe mozzanatait örökíti meg, a második blokk pedig a május 17–18-i tudományos konferencia pillanatait, résztvevőit és előadóit.

A színes, jó minőségű képek felidéznek a jól sikerült rendezvény hangulatát, ám hiányolom, hogy egyetlen kép alatt sem szerepel felirat. Ez még akkor is fontos lenne, ha a fotók nagy részén sokunk által ismert kutatók, előadók szerepelnek.

Néhány szót a kötet külleméről: a puha burkolatú, fényes (fóliázott) technikával készült mértéktartó, kellemes színű borító címlapján egy, a miskolci Hermann Ottó Múzeum gyűjteményéből származó, abaújdevecseri bronztekerics fotója látható, ezzel is utalva a rendezvény helyszínére. A kiadvány igényes, szép papírra készült, amely még fokozza a benne szereplő ábrák, rajzok, színes reprodukciók, illetve fényképek amúgy is jó minőségét.

Befejezésként külön említést érdemel, hogy e könyvkiadásnak nem kedvező, és az egyesületek számára is financiálisan nehéz időkben a konferenciakötet egyáltalán megjelenhetett. Ebben a könyv megjelenését támogatóknak – Széchenyi István Egyetem (Győr), Ódor Ferenc, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés akkor hivatalban levő elnöke –, valamint a konferencia megszervezőinek – az MHGT és az Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület – is jelentős érdeme van.

Kovács Eleonóra

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2009. szeptemberi tisztújító közgyűlésén négy éves időtartamra megválasztotta vezetőségét:

Elnök: HARMATH ARISZTID SÁNDOR

Alelnökök: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, SZLUHA MÁRTON

Főtitkár: PANDULA ATTILA

Főtitkárhelyettes: KOVÁCS ELEONÓRA

Titkárok: DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, SPILENBERG-DIÓSZEGI GYÖRGY

Pénztáros: FÜLEP TÍMEA

Az elnök az alapító szervezet nevében a következő üzenetben kívánt jó munkát a megújult Turul folyóiratnak:

Lectori Salutem!

Ezzel a kedves, régi köszöntéssel üdvözlöm a hosszú kényszerszünet után újra induló Turul olvasótáborát. A mi lapunk a hazai tudományos folyóiratok egyik legrégebbike, lassan a 130. éve felé közeledik. Patinás, klasszikus lap a miénk, melynek ma az ad különös jelentőséget, hogy hazánk válságos állapotban, fogyó népességgel, gyenge gazdasággal ütközésképes hadsereg nélkül, Európa államainak hátsó padosorában néz bizonytalan jövőjének elébe. Ilyenkor van nagy szükség a múltba fordulva példát és hitet meríteni történelmünkéből, kiváló őseink helytállásából, rendíthetetlen kitartásából. Ehhez nyújt segítséget a Turul, mely elképzeléseink szerint mint a nemzetmegtartó erők forrásait feltáró lap, ötvözni lesz képes a múlt és a jelen nemzedékeinek, pozitív szellemiségét és életének példamutatását.

Harmath Arisztid Sándor
a MHGT elnöke

E számunk szerzői

KOVÁCS ELEONÓRA főlevéltáros (Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár)

PÁLOSFALVI TAMÁS tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Bp.)

PANDULA ATTILA egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

SOÓS FERENC főtitkár (Magyar Numizmatikai Társulat, Bp.)

W. KOVÁCS ANDRÁS tudományos főkutató (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár/Cluj)

WEISZ BOGLÁRKA tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5-1 íves (20-40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelenetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól-ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt kettőspontot kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In’” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelbe a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkre történő hivatkozáskor nem tesszük ki az „In’” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám – ha az egyes számok számonként újrainduló lapszámozással készültek –, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1. (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámok rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forrás-kiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötet számot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzettel feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például, ti. = tudniillik) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy ’például’.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikus PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

- *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

- *Ghyczy Pál*: Kanizsai Dorottya címerlevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

- *Thallóczy Lajos*: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

- *Kubinyi András*: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

- *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslí nem.

